

ЧИГИТЕЙ

Жусун Мамайдын айтуусунда

ЧИГИТЕЙДИН ЖООГО АТТАНЫШЫ

Алланын сүйгөн бендеси,
Душмандан болуп касчылык,
Аттанып чыккан Сомбилек,
Аттанып кетти келбеске,
Манастан улап бир-бирин,
Айтып жүрдү кыргыздар,
Унутулуп кетпеске.
Тынымкан өлүп жан тынды,
Чигитей жетим какшады,
Төрт жашта ага ат койгон,
Мадыбек үйдө бакканы,
Тогуздан өтүп чоңойуп,
Онго чыга жаздады.
Жаман эмес жакшылап,
Баккан экен Мадыбек.
Арстандан калган жетимдин,
Көөнү эркин болсун, деп,
Куйругуна Мадыбек,
Бактага кошуп май төшөп,
Кайратына толсун, деп,
Казы кесип жедирет,
Куурдакка кошуп май берет,
Сапты аяк менен чай берет,
Желбестен жорго мингизет,
Жеткилең кызыл кийгизет,
Атасынын өлгөнүн,
Мадыбек ага билдирбейт.
Эртеден кечке Чигитей,
Салганы тайган, куш болду,
Мылтык атып, балта чаап,
Эр сайышка маш болду,
Кара мүртөс Чигитей,
Эрибес боору таш болду.
Атайын баккан Мадыбек,
Өз эркине тим койду,
Жетим болбой Чигитей,
Эрке жүрүп чоңойду.
Мурас эмес эркелик,
Жабышып калбас жетимдик,
Жараткан билет ар ишти,
Тентитип ийбейт кесирлик.
Сунган бутун тартпаган,
Жумган көзүн ачпаган,

Тогуздап-ондоп жаш балдар,
Топтошуп келип кол салса,
Тоңкойто чаап таштаган,
Эркин жүрөт элинде,
Эр Чигитей балапан,
Келатат эмгек жакындап,
Келер ишти мен айтам.
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Күн бербей ага Сомбилек,
Каңгайдан катын алыптыр,
Качып жүрүп темселеп.
Баатыр тууган Сомбилек,
Эки буттан айрылып,
Туйук төрдө жатканда,
Калдуубеттин өтөрү,
Туулган экен ал чакта.
Элөөсүз жерден эр чыкты,
Бирөө эмес эки уул,
Мына мен-мен деп чыкты,
Табай менен Катайы,
Жол талаша тең чыкты,
Чоңойду үчөө курбалдаш,
Карылар айтып кобурап,
Ал балдарга угузат,
Өтүп кеткен өткөн чак.
Отор, Табай, Катайы,
Беш уруктун элинде,
Ошондой бар далайы.
Кээ бирөө журтка баш болду,
Кээ бирөөндө меңсеп жок,
Башчысынан баш болду,
Күндөн-күнгө өөрчүдү,
Кыргыз бизди кырган, деп,
Айткан киши көп болду.
Уламалап угуптур,
Калдуубеттин Отору,
Узун кулак чыгыптыр,
Табай менен Катайга –
Аларга кеңеш кылыптыр.
Өз алдынча той берип,
Тойго элдер көп келип,
Карыдан алып канчаны,
Улуктан бирөөн кетирбей,
Алып калды анчаны.
Тойдун ээси чоң Отор,
Кызмат кылып жүгүргөн,

Табай, Катай-эки эр,
Арак ичип, эт жешип,
Катарлашып турганда:
- Карылар, кебиң айтып бер.
Отор айтып калыптыр,
Кеңешип койгон нечени,
Кебин элге салыптыр,
Эндекей жүргөн нечени,
Кыргыз менен калмактын,
Арасында канчалык,
Кеги барбы, жок бекен,
Көбү билип алыптыр.
Сомбилек койгон Сатайы,
Кың кылалбай кылчайып,
Кетип калды айласы,
Ошол топтон чыгарбай,
Улуктуктан айдашты,
Тургандары чогулуп,
Калдуубеттин Оторун,
Каңгайга улук шайлашты.
Кеңеш кылып алышты,
Келбей тойго калгандан,
Анжу, манжу, таңгытка,
Атайын кабар салышты.
Анжудан барды алты чоң,
Манжудан барды канча чоң,
Таңгыттан барды Дөрбөнү,
Дүбүрөшүп беш урук,
Чогулушуп келди эми.
Эркинче Отор бактырып,
Эрлерди сыйлап жаткырып,
Кычыртып келип карыдан,
Аларга кебин айттырып,
Бутуна кишен салдырып,
Сатайды койду кар кылып.
Карыдан угуп келгендер,
Мына менмин дегендер,
Алакташып желдеди,
Бучкактан үйлөп Оторго.
Бу түгөнгөн каңгайлык,
Чаначтай үйлөп желберди,
Урушка кумар эл экен.
Укумунан тукуму,
Өлүп жатса өспөстөн,
Уруша берсек дээр экен,
Таңгыттан келген Дөрбөнү,

Салттуу эрдин бири экен.
Туңшакенин Бозкертик,
Манастын өткөн тушунда,
Ошондон бери кыдырып,
Дөрбөн ага тукум да:
- Атабыздан атабыз,
Балабыздан балабыз,
Кыргыз менен аркачан,
Кырылышып жатабыз.
Же кырылып каңгай түгөнбөй,
Же кырылып кыргыз түгөнбөй,
Он жыл өтпөй арадан,
Кызыгышпай жөн жүрбөй,
Чымындай жан жай албай,
Өлгөндөрдү укканда,
Үңкүйүп жатып алалбай,
Отор, Табай, Катайлар,
Барбасаңар жатыңар,
Мен барамын кыргызга,
Эми калдым жаталбай!
Дөрбөнү айтып салыптыр,
Дөрбөндүн кебин укканда:
- Биз барабыз баарыбыз,
Эп көрсөң, Отор ханыбыз,
Сомбилектин уулу бар,
Чигитей атын угабыз,
Эресек тартып жеткинче,
Жыпжылма-түптүз кылалык.
Чоңойуп кетсе бой тартып,
Кокустан келип калабы,
Чокчондоп бизге ок атып.
Үйүндө булар кеп салып,
Укмуштан угуп жүрүшкөн,
Сомбилектин Чигитей,
Онго чыгып калды, деп.
“Оңой душман ойлобо,
Манастын уулу аны” дейт,
Капкайда жатып каңгайлар,
Чигитейден кайгы жейт.
Чигитей төрттө Сомбилек
Суусамырда той берген,
Кулак угуп, көз көргөн,
Барлык жерден эл келген,
Ошол үчүн каңгайлык,
Чигитей жашын билчү экен,
Баралы деген киши жок,

Унчуга албай жүрчү экен.
Сатайдан коркуп кеби жок,
Сыр алдырбай Сатайга,
Жүргөн каңгай шеги жок,
Отой улук болуптур,
Айанып калар жери жок.
Дөрбөн ага кошулду,
Белдүүлөрү беш урук,
Биргелешип олтурду,
Ар уруудан отуз миң,
Жүз элүү миң аскерге,
Адамдын санын толтурду.
Барычу эрдин аттарын,
Ак кагазга каттады,
Кан ичме Отор чоң жинди,
Окубай туруп жатка алды.
Угушуп алып басар күн,
Кулжанын айы болсун, деп,
Кулжуңдашып тарашты,
Көмөрө кийип малакай,
Жулжуңдашып тарашты,
Сүр көрсөтүп калганга,
Булжуңдашып тарашты.
Чоңдору басып коржоңдоп,
Убаданы чың болжоп,
Толуп калды каңгайга,
Аркайдан аскер топ-топ-топ.
Жыйылып аскер болуптур,
Жыйырмага чону толуптур,
Үйүлүп аскер толуптур,
Үйөрлүү селди тосучу,
Үч балбаны болуптур,
Табай, Катай, Дөрбөнү,
Ал үчөөнөн коркушат,
Андан калган бөлөгү.
Дөрбөн киши зору экен,
Он сегиз гез бойу бар,
Ошончолук чоң экен.
Бойу чоң болуп, энөө эмес,
Өтө мыкты чабендес,
Тултугуй эмес кагалес,
Миң колго кирсе аралап,
Мен жалгызмын а дебес,
Анткен менен Дөрбөндү,
Табай, Катай – ал экөө,
Бучкагына теңебес.

Отор салат экөөнө,
Жатса-турса кеп-кеңеш.
Кулжада аскер кол тартып,
Таласты көздөй жол тартып,
Алтай, Капал казагын,
Талап кирди кол тартып.
Медерканды карматып,
Жыңайлак койду айдатып:
- Алычу белең сен бизден,
Ар жылда алым бергин, деп,
Алтын-күмүш жайнатып,
Кемитпей миңден нар алдың,
Үстүнө буулум зар артып,
Кечилдерди ыйлаттың,
Жөөлөтүп жылкы айдатып!
Алып барып Таласка,
Каныңды ичип алдында,
Андан кала бергенде,
Катылайын баарыңа.
Сомбилегиң өлүптүр,
Келбес жанды көрүптүр,
Эми айласы жок кыргызың,
Айтканыма көнүптүр.
Калмакка казак аралаш,
Жүрүчү элең чамалаш,
Бир төрдө коңшу болчу экен,
Желе тартып, бээ байлап,
Көрүктүү, Капал, Алтайды,
Жүрүчү элек тең жайлап.
Сомбилек келип Каңгайга,
Медеркан, элге ээ болдуң,
Өмүр бойу аралаш,
Бирге жүргөн элдерди,
Бөлдүрүп ийип не болдуң?!
Калмак менен казакты,
Эки башка бөлдүрдүң,
Казактын калкын бай кылып,
Каңгайдын калкын бүлдүрдүң,
Сомбилек бердик убада,
Ар жылы алым бермекбиз,
Андан кала бергенде,
Аралаш бирге жүрмөкбүз.
Көкчөдөн тукум сени деп,
Көп казакка ээ койду,
Ээ болголу казакка,
Жылында эки барасың,

Каңгайдын күнү не болду.
Медеркандан келдим, деп,
Соғумга семиз бергин, деп,
Койчуң барат коржондоп,
Боз улан барат молтондоп,
Айтканын такыр беребиз,
Беш урук элде биз колдоп.
Карадык көзүң, Медеркан,
Пейлиң жаман, ичиң тар,
Сен экенсиң, Медеркан,
Элди бөлүп тараткан!
Бүгүн колго тийдиңби?
Жыңайлак койду айдатам,
Түнүндө бутуң байлатам,
Таласка барган күнүмдө,
Каратып койуп кыргызды,
Ээ болгонун көрөйүн,
Анан сени мууздатам!
Медерканды каңгайлар,
Өз эркинче кыйнашып,
Калганда казак элдерин,
Катыны менен баласын,
Каңгыра-какшап ыйлатып,
Ээ кылбай алган эрине,
Сулуусу болсо жыйнатып,
Мына минтип казакты,
Катуу жаман кыйнашып,
Сүтгүү-сүрөк малдарын,
Кара кышка сойдуруп,
Анча-мунча кылчайып,
Кайаша айтып койгонун,
Кара көзүн ойдуруп,
Кыздын көбүн катындап,
Кылбаганы калбады,
Каңгайдан келген кызталак.
Эми тура алган жок,
Буга казак эл чыдап.
Медеркандын алганы,
Үчөө эле катыны,
Эң кичүүсү катындын,
Көкөй эле аты бу.
Караңгынын чапанын,
Калдайта башка чүмкөнүп,
Катын да болсо эркектей,
Кара жанга күч келип,
Төбөгө чачын түйүнүп,

Тумтуйта туулга кийинип,
Медеркандын Ак болот,
Ач билекке илинип,
Ургаачы жолборс экенин,
Каңгайларга билдирип,
Алты күнү түнүндө,
Дүрбөөн салып, эл кырып,
Алаштап ураан чакырып,
Катуу тийет каңгайга,
Бет келген жактан качырып,
Катуу тийип жапырып,
Таң агарган мезгилде,
Чыга берет шашылып.
Кечке чейин көрүнбөй,
Бир кемерге жашынып,
Алты күнү тындырбай,
Каңгайдын шорун катырып,
Жетинчи күнү кечинде,
Кайта кирди бакырып,
Кыргызга барбай болбойт, деп,
Көкөй кетти бастырып.
Мингени жорго аладан,
Баш аламан койгулап,
Баатыр Көкөй бараткан,
Кабар алмак нээтинде,
Каңкору жаткан Таластан.
Күнү-түнү бир тынбай,
Кирпик кагып уйку албай,
Ат чалдырып, аш ичпей,
Аманат жандан безиптир,
Алпечтүү катын Көкөйүн,
Жыйырма алты күндөрдө,
Үч Кошойдун бөксөгө,
Койгон бойдон жетиптир.
Бөксөдөн чыкты бөлүнүп,
Буруу жол менен Таласка,
Келе жаткан көрүнүп,
Кашатка чыга калыптыр,
Жайык төр өзөн Кеңколду,
Жалдырап тиктеп алыптыр,
Катын да болсо ал Көкөй,
Жерге айраң калыптыр.
Көз жиберип ар жакка,
Баарын тиктеп алыптыр,
Айкөл Манас сайдырган,
Багын тиктеп алыптыр,

Алмамбет келип салдырган,
Шаарын тиктеп алыптыр,
Алды жагын караса,
Ит агытып, куш салган,
Бир топ жан келип калыптыр.
Көзүнө бирөө көрүндү,
Көкжалдыгы билинди:
“Ким экенин билейин,
Дартымды угар эл болсо,
Арзымды айтып ийсейин,
Ит агытып, куш салып,
Өзүнчө жүргөн эл болсо,
Сыр коргонун кайсы? деп,
Сыздырган бойдон кирейин.”
Камдагай бутка шымданып,
Каскаксыз найза колго алып,
Каарын салып жүзүнө,
Кара сур болуп муңканып,
Жете барып ал Көкөй,
Айтып турду кеп салып:
- Мен алыстан келген жолоочу,
Көрбөгөн же билбеген,
Элди издеп келатам,
Атактуу Айкөл жердеген,
Жерди издеп келатам,
Айкөлдөн бери карата,
Бузулбаган каймагы,
Элди издеп келатам,
Атагы Талас, чоң Кеңкол,
Жерди издеп келатам,
Айкөлдөн тукум барбы, деп,
Эрди издеп келатам,
Бөлүнсө караан болучу,
Бүлдүрсө топтоп койучу,
Белди издеп келатам,
Каманды көрсө коркпогон,
Кармаштан кумар канбаган,
Шерди издеп келатам,
Уруш десе күүлөнгөн,
Кан ич десе сүйүнгөн,
Чырды издеп келатам,
Жалгыз кара бир башын,
Сан кишиге баалаган,
Көп экен деп жалтанбай,
Жанын айап калбаган,
Тыңды издеп келатам,

Жооп бергин тобуңар,
Бар кебимди уктуңар,
Менин атым Көкөймүн,
Чигитей барбы бул жерде,
Уулду издеп келатам,
Ак калпак алаш журтуна,
Арка болгон аркачан,
Муунду издеп келатам,
Ак шумкар түнөп өтүүчү,
Туурду издеп келатам.
Тулпардан калган туйакты,
Тунжурдан калган чунакты,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Өчпөй күйгөн чыракты,
Жети атадан бер жакка,
Жеткилең болгон сурагы,
Өз-жат дебей чыр салган,
Кара сууга кан куйган,
Өлөңдүү жерге өрт койгон,
Жалынсыз күйүп өрт болгон,
Жалгызды издеп келатам.
Жараар болсо керекке,
Жабырымды эми айтам.
Көкөй турса жабырап,
Жабыла сүйлөп калышты,
Ит агытып, куш салган,
Жаш балдары бабырап,
Нес оору тийген немедей,
Чигитей турат жалдырап,
Кара көздүү Сулуукай,
Сүйкүмдүү сөздө муңу бар,
Ушулардын ичинде,
Мөңкөтай деген бирөө бар:
- Алыстан келдим мен, дедин,
Көөнүмдө айтам түгөнгүс,
Көйнөктөн бетер кир, дедин,
Элиң менен жеринди,
Алдында айта кетпедиң,
Ким экенин билбедиң,
Кайдан келген адамсың,
Жайың айткын билдирип.
Арстандан тукум жок эмес,
Арзандык менен тукуму,
Оморулчуу тоо эмес,
Оңойлук менен кишиге,
Алдырып койор жоо эмес.

Мына бу турган Чигитей,
Сомбилектен калыптыр,
Мадыбектин уулу эмес.
Ак калпак кыргыз алаш журт,
Бүлүнүп көргөн журт эмес.
Элөөсүз айттың ким болсоң,
Бу Көкжалдан калган тукуму,
Карап эми турчу эмес.
Чигитейди билгизип,
Келген киши кимсиң? деп,
Мөңкөтай айтып турду эле.
Карала атты камчылап,
Бастыра түшүп токтолуп,
Байкуш катын жабырап,
Башынан түштү кеп салып:
- Жакынкы өткөн заманда,
Маңгыттан чыккан Калдуубет,
Качып барган калдайга,
Сомбилектен куугун жеп.
Кулагым угуп жүргөмүн,
Айтып жүргөн Медеркан,
Калдуубеттен Отор деп,
Эркек бала туулду, деп.
Каңгайды алып Сомбилек,
Хан көтөргөн Сатайды,
Адам башы көтөргүс,
Канчалык алым олжо алды,
Жылында берип турганга,
Тилинен мөөрлөп кат алды,
Узатып берип тургун, деп,
Айткан экен Сатайды,
Алтай, Капал, Илеге,
Атагы казак дегенге,
Медерканды хан кылып,
Койгон экен ал жерге:
“Кыргыздан келбейт бул жерге,
Жылында берчүү алымды,
Медерканга бергиле.”
Сатай алман салыптыр,
Медеркан барып жылында,
Өткөзүп аны алыптыр,
Бир алыптыр Сомбилек,
Андан кийин барбаптыр.
Эки жылдын алдында,
Каңгайлардын журтунан,
Эки бала тың чыгып,

Табай, Катай аттары,
Эл бүлүнткөн чыр чыгып,
Отор ага кошулуп,
Элди жыйнап той берип,
Сатайды кууп салыптыр,
Хан болгон Сатай ордуна,
Отор болуп алыптыр,
Моңгул, калмак, таңгыттан,
Анжу менен манжудан,
Эстүү-баштуу эр жыйнап,
Калтырбай кары тең жыйнап,
Карылардан кеп сурап,
Эрлерине угузат.
Таңгыттан Дербөн оолутуп,
Чогулушуп олтуруп,
Кеңеш кебин салыптыр,
Беш уруктан чогултуп,
Жүз элүү миң аскерди,
Отор жыйнап алыптыр.
Таласты талап алам, деп,
Талапка жетсе мудаам, деп,
Аттаныптыр каңгайдан,
Казактын калкы жатыпбыз,
Кабар укпай алардан.
Атагы казак баары элди,
Айдап малын талады,
Сомбилек койгон Медеркан,
Каңгайлык келип кармады,
Акыл айтар киши жок,
Казак ээсиз калганы,
Өзүмдүн атым Көкөймун,
Көңүлүм тыным албады.
Карала ат минип камдандым,
Катын да болсом каардандым,
Алты түнү тынчыбай,
Каңгайларга чыр салдым,
Күндүзү жаттым аң-аңда,
Түндөсү бардым чыр сала.
Таласты көздөй жөнөдүм,
Чыдай албай жапаага.
“Сурай-сурай Мекеге,
Барат” деген укмуш бар,
Учураса кара баш,
Уламалап кеп сурап,
Талас кайда? деп сурап,
Жыйырма алты күн болгондо,

Бүгүн келип турамын,
Көрбөгөмүн, уккан жер,
Көкжал өткөн Кеңколго.
Казактын калкы ушундай,
Каңгайлык келип жер басып,
Тынчы кетти биздин эл.
Семизин кармап сойдурду,
Уланын кызмат кылдырды,
Келинин алды каңгайлар,
Кыз сулуусун жыйдырды,
Кылбаганы калбады,
Кары менен жашыбыз,
Ыйлап баары зарлады,
Хан болдум деп Медеркан,
Сомбилекке жөлөнүп,
Казакка салды арманды.
Эркектен бирөө бастырып,
Бул жерге келе албады,
Мен Медеркан катыны,
Силерге келдим айткалы.
Айтып Көкөй муңайды,
Агып жашы чубалды:
- Барсаң кыргыз, өзүң бил,
Барбасаң, кыргыз, өзүң бил,
Кармоодо эрим, көөнүм кир.
Башка эмес башыңа –
Сомбилектин уулу деп,
Бул Чигитей жаныңа,
Кабар айтып болдум, - деп,
Көкөй кайра бурулду,
Алдында минген Карала,
Камчы менен бир урду.
Бастырып жөнөй бериптир,
Чигитейдин ойуна,
Далай неме келиптир,
Калгандарга кеп кылбай,
Кыймыл этип кыңк этпей,
Ачылып ээрди бүлк этпей,
Бастырган бойдон Чигитей,
Атасы – баккан Мадыбек,
Укканын айтып аа, берет.
- Уруксат бергин маа, ата,
Болбогун капа сен, ата,
Колунду жайып батаң бер,
Тулпардан тандап атың бер,
Соотуң менен туулгаң бер,

Мен барайын Каңгайга,
Келип калса Таласка,
Жакшы болбойт кыргызга.
Кулжуң этип Мадыбек,
Кулжундап далай кеп кылбай:
-Кой, Чигитей, койгун, - деп,
Тор этиң сенин толо элек,
Аттанар чагың боло элек,
Эл кыйналып, кысталып,
Чубуруп качып бергенде,
Тогузунда амалсыз,
Аттанган экен Сомбилек.
Тогуздан аштың азыраак,
Онго жашың жакындап.
Кангайга барам дегениң,
Кандай айткан бул кебиң?
Жүз элүү миң кол болсо,
Балбаны жыйырма чоң болсо,
Баштап жүргөн ичинде,
Отору анын хан болсо,
Табай, Катай, Дөрбөнү –
Үч дөөсү анын бар болсо,
Барамын дейсин, жакшы эмес,
Тилимди алгын сен болсоң.
Жылышып жүрүп кангайлар,
Келерки жылы жеткинче,
Чоңойорсуң эт катып,
Кыргыздан жыйнап кол алып,
Биз чыгарбыз алдынан,
Аңгыча барбай жаткын, - деп,
Мадыбек айты далай кеп.
Чигитей туруп кеп айтат:
- Атам эмес агамсың,
Агалык жолун сактадым,
Ата ордуна баккан деп,
Ичкен тузуң актадым.
Бөлөктүк кылып койду, деп,
Агам айтып калар, деп,
Ошол үчүн айткамын.
Камоодо казак эл турса,
Алда кандай болот, деп,
Сар санаа кыргыз бул турса,
Былк этпей жатыш кандай кеп?
Бербесең бербе батанды,
Жуткамын эрте атамды,
Каңгайга барбай тынбайым! - деп,

Ал Чигитей карарды.
“Болбойт экен бала, - деп,
Атасынын белгисин,
Жолдойт экен жана, - деп,
- Ат тонун мунун белендеп,
Бербесем болбойт буга, - деп,
Сомбилектин арбагы,
Ыраазы болбойт мага” – деп
Падышалык казына,
Баштап барды баланы,
Катар-катар эчен тон,
Күрөөкө, соот темир тор,
Жыйналып келген ошондон,
Чачып-чачып карады.
Калдуубеттин күрөөкө,
Корумжунун туулга,
Балага ошол жарады.
Кийгени темир үч кабат,
Аттарынын ичинен,
Чылктору деген ат жагат.
(Кийинирээк Чылктору –
Жылантору жез канат,
Которулуп ат калат.)
Күрөөкө тандап тон кийип,
Жылантору ат минип,
Найзаны сүйрөп жанына,
Балтаны илип ээринен,
Кылыч байлап кемерди,
Курчанып бала белине,
Каарын салып жүзүнө,
Бирге жүргөн, бирге ойноп,
Аралаш жүрүп чоңойгон,
Карабай бенде түсүнө,
Алайа түшүп тиктесе,
Көзүнүн чаары бир башка,
Көмөкөйдө сүйлөсө,
Сөзүнүн заары бир башка,
Аттанып бала жөнөдү,
Тогуз менен онундун,
Ортосунда бар жашта.
Оңой эмес Чигитей,
Каңгайды угуп сүйүнөт,
Бастыра берди кийликпей,
Кыргыздын эли дүбүрөп.
Бирге жүргөн, бирге ойноп,
Аралаш жүрүп чоңойгон,

Кырк бала чыгып бөлүндү,
Чигитейге кошулуп,
Каңгайга бирге жүргөлү,
Кылчайып туруп Чигитей,
Кырк балага сүйлөндү:
- Угушумча элдерден,
Мурунку өткөн эрлерден,
Түп атамдын кырк жигит,
Кыркы кырык дөө экен,
Эки чоро кийинки,
Экөө эки дөбө экен,
Андан кийин кыргыздан,
Дөө дагы жок, дөбө жок,
Өткөндөрдөй бирөө жок,
Атка минип бастырса,
Жалгыз жүргөн кеп экен.
Кыркыңды барсам ээрчитип,
Кызыгышкан урушта,
Кысталышкан жумушта,
Кырылып кетсең баарыңар,
Атама да, өзүмө,
Жаман атты маа калар.
Эркин ойноп күүлөнүп,
Элде доор сүргүлө,
Мени менен бир барбай,
Чигитей аман болсун, деп,
Тилеп өмүр жүргүлө.
Ээрчитип элдин балдарын,
Эмгектүү кылып калганын,
Эр атанып не пайда?
Артына салып жаштарын,
Азапка салып карыганын,
Мен азамат болдум, деп,
Антип жүрүү не пайда?
Элдин тартса эмгегин,
Эрени тартыш милдети,
Эки-үчтөн киши ээрчитип,
Эренмин деп жүрбөстү,
Ат арытып, тон тозуп,
Алда кандай болот деп,
Үйдөкүлөр ойлошуп,
Антип жүрүш жакшы эмес,
Жашырбай айтсам силерге,
Ушул акыл кеп-кеңеш.
Убара болбой бекерге,
Кыркың кайра кеткин,- деп.

Кыркын таштап элине,
Бастырып кетти Чигитей,
Барычу каңгай жерине.
Муну мындай таштайлы,
Чигитей менен Калдуубет,
Кармашынан баштайлы.

ЧИГИТЕЙ МЕНЕН ОТОРДУН АЛГАЧКЫ БЕТТЕШҮҮСҮ

Андан мурун Чигитей,
Каңкай менен Таластын,
Башы-айагын калтырбай,
Баарын тегиз көрбөгөн,
Тобокел кылып бел байлап,
Токтобой эми жөнөгөн.
Шымалды көздөй толгонуп,
Ашып түштү Чигитей,
Төө жайлоонун туу белден.
Кандырга кирип жол тартып,
Каңгайды көздөй оң тартып,
Каңгырап жаткан тоо менен,
Шаркырап аккан суу менен,
Өрөөнү кеңир төр менен,
Өрдөк кечкис көл менен,
Кулан баскыс чөл менен,
Куулар өтпөс көл менен,
Куу тайган баскыс чөл менен,
Түрүлүп аккан сел менен,
Түмпүйгөн токой чер менен,
Артуу-артуу бел менен,
Адам жүргүс жол менен,
Бөктөр-бөктөр бел менен,
Мөмө жыгач жер менен,
Бөксөдө улуу жол менен,
Мөлтүрөп аккан суу менен,
Мөндүрдөй аппак кум менен,
Бөлүнүп жүрүп олтурду,
Күн эсебин чунагың,
Он экиге толтурду.
Оңунан иши келиптир,
Ойундагы талабын,
Колуна мунун бериптир.
Адашып кетпей башкага,
Каркыранын Ташмойнок,
Аш бергенде ал жерге,
Арстан Манас көк жалың,

Чыгып келген Ташмойнок,
Мойноктун чыгып кырына,
Дүрбүсүн алып колуна,
Көз жиберип карады,
Үч каркыра көк төбө,
Тоосу менен ойуна.
Топтоп болгон адам көп,
Адамынан малы көп,
Ары бери чубашып,
Айдап жүргөн дагы көп,
Аркы терки түрү көп,
Адам билгич сүрү көп,
Чуру – чуу түшүп ыйлаган,
Чоң-кичинин үнү көп,
Жердин бети күбүрөп,
Жан – жаныбар дүмүндөп,
Какшаган элдин үнүнөн,
Күн тийе албай күдүндөп,
Бул эмне шүмдук? деп,
Мундайды мурда көрбөгөн,
Угуп аны билбеген,
Тобокел кылып чунагың,
Камчыга бөлөп Тору атты,
Ызы – чуу түшкөн көп элге –
Ошого кетип баратты.
Эки кыркуу, бир өзөн,
Аттап өтүп баратып,
Ат айабай чунагың,
Каттап өтүп баратып,
Ак сакалдуу бир чалга,
Учурап калды жанашып.
Көрө койуп чал айтып:
- Аа, кокуй налат! Деп айтып,
Айланайын кулунум,
Атыңдын башын бургунуң,
Айал кылып тургунуң,
Чалдын кебин угуп ал,
Чанандаган жетимим,
Андан кийин жолго сал!
Энтелеп шашып алыпсың,
Элирип чаап калыпсың,
Эң эле жаман экенсиң,
Бир балааны таапсың.
Талаада ыйлап мен турам,
Тар болгон бүгүн заманам,
Каныбызды калмактар,

Кармап алып байлаган,
Жылаңайак токмоктоп,
Куйкасына туз куйуп,
Таманына шиш кагып,
Кокуйлатып айдаган.
Алты күндөн бер жакка,
Күнүгө бирден кар кылат,
Көрүп турган эл журтка,
Кең дүйнөнү тар кылат,
Камчыга бөлөп токмоктоп,
Челектей башын тоо кылат,
Мына мындай иш кылып,
Казактын элин кыйнады,
Кылганын көрүп калмактын,
Ошону үчүн биздин эл,
Мына минтип ыйлады.
Сен да барсаң ал жерге,
Кийимин башка, ат бөлөк
Турушуң элден бөпбөлөк,
Бир балааны табасың,
Башыңа кайгы жыйасың,
Анда кандай кыласың?
Ал жерге барып көргүнчө,
Көрбөгөн жакшы, чунагым!
Түптүүдөн тукум Чигитей,
Укканда мындан кенебей,
Жалындап ичи куйгөн чок,
Жолдошу көп немедей:
- Казактын ханы ким эле?
Кабарын айтып бергиниң,
Кыйнаган калмак чоңу ким?
Кыйарын атып бергиниң.
Байатан айткан кебиңдин –
Кыйнаган менен кыйналган,
Эки жагын билем мен.
Ак сакалдуу чал айтат:
- Ханымдын аты Медеркан,
Калмактын ханы Отору,
Хан болгонго казакка,
Какшатып урат ошону.
Күндө бир убак тебээлейт,
Кыргызың колдоп койот, деп,
Тузду ачуу чылатып,
Куйкасын тилип себээлейт.
Кепти укту чалынан,
Кейпи кетип, өңү азып,

Курчуду жүрөк абыдан.
Үстүндөгү темир тон,
Бүчүлүгүн бүчүлөп,
Опчулугун опчулап,
Кара бойун топчулап,
Бөрү тилме көк найза,
Бекемдеп кармап колуна,
Бурулбастан чу койду,
Жыйылган каңгай тобуна.
Кире берсе белестен,
Айдап келе жатыптыр,
Бир кишини жолунда.
Ким экенин билбеди,
Он беш экен айдакчы,
Бурулбай барып тийгени,
Ачып көздү жумгунча,
Баарын жалмап жиберди.
Кылчайып артын карады,
Бутунда тушоо, колдо аркан,
Куйкасынан сары суу,
Таманынан кан аккан,
Турган экен бир адам.
- Өзүң кимсиң, атың ким?
Бутта тушоо, колдо аркан,
Болуптурсуң көөнүң кир.
Сомбилектин уулумун,
Чигитей атым менин бил.
Колунду койуп байлоого,
Өзүңдү койуп айдоого,
Жалжылдап түрө тиктеген,
Эки көзүң жайноодо,
Өзүң кимсиң? Жериң ким?
Канатташ жүргөн каралаш,
Короолош айлың сенин ким?
Тарпыңды сенин чыгарып,
Кийгизбей тартма жылаңач,
Башыңдан жыдып чыккан чач,
Көзүңдөн аккан кандуу жаш,
Кыйнаган сени кишиң ким?
Алдында айткын сен өзүң,
Адамга кылмыш ишинди,
Андан кийин билдиргин,
Айдап жүргөн кишинди.
Кебиндин угуп шаанысын,
Керектүүдөн болсоң сен,
Сага кастык кылгандын,

Кетирейин баарысын.
Бар болсо сенин кылмышың,
Айдап жүрүп эркинче,
Ай –ааламды кыдыртсын.
Байлоодо колу турган эр:
- Уругу казак биздин эл,
Атымды уксаң Медеркан,
Короолош болуп кыргызга,
Каңгайдан көрүп кордукту,
Бойолуп канга келатам.
Узартып айтар жерим жок,
Атың болсо Чигитей,
Атаңдын аты Сомбилек,
Көргөн күнүм мына бул,
Каңгайлардан олжо алып,
Кыргызга кызмат кылам, деп.
Казак, моңгул аралаш,
Жүрүчү элек бир жайлап,
Жергелей тартып желени,
Өйүз-бүйүз бээ байлап.
Кээ-кээзинде моңгулдар,
Байкоосуз алым алчу эле,
Баш бербеген тентеги,
Анча-мунча жылкыдан,
Айдап кетип калчу эле.
Ошентип жүрдүк бир далай,
Бекбачанын Сомбилек,
Каңгайды барып каратты.
Тартууга алды көп малды,
“Жылында берет каңгайлык,
Алып тур деп колуңа”
Каңгайды мага каратты.
Сомбилек баатыр өтүптүр,
Карматып жатат каңгайлык,
Кадимкидей адатты,
Калдуубет уулу Отору,
Какшатып мени айдатты,
Кыйыныраак көрүнөт,
Кыргыз, казак дегенге,
Бул капырдын кайраты.
Байлоого колум түшкөлү,
Үч айдан ашып баратат,
Накай күндүн эсеби.
Баатырдын уулу сен болсоң,
Кызмат кылып баатырга,
Байланган киши мен болсом,

Бошотуп мени ала кет,
Так атаңдай эр болсоң.
Өлөт элем мен мурун,
Өмүр көрүп келатам,
Өткөн ишти башыман,
Өтүрүк эмес чынды айтам.
Ким экенин билбедим,
Алты күн болду чоң уруш,
Күнүндө эмес түнүндө,
Барабан үнү угулат,
Көз байланган бүрүлдө.
Себеби менен ошонун,
Тирүү келдим бул күнгө.
Мурун мундай эмес го,
Күндөн-күнгө казабы,
Көбүрөөк мага көрсөткөн,
Окшобогон азабы.
Бир күнү колум байлатат,
Таманыма шиш кагып,
Чыркыратып шор катат,
Куйкамды тилип туз куйуп,
Көзүмдү менин жайнатат.
Камчыга сабап бөлөтүп,
Кандуу жаш агып күнү-түн,
Кайгы менен күн өтөт.
Жаткызып койуп тикенге,
Ошол жерге түнөтөт.
Кебин укту Чигитей,
Колун түшүп чечкинче,
Бутундагы кишенди,
Ачып алып салгынча,
Карала ат менен Көкөйү,
Кирип келди аңгыча.
Келген Көкөй катынга,
Чигитей айткан кеп экен:
- Кара мүртөз, боору таш,
Кайышпаган эр экен.
Жеңе Көкөй, жол болсун,
Үч Кошойдун бөксөдө,
Кең Таласта жол коштум,
Намыс үчүн аттанып,
Таластан келдим бул жерге,
Талапташ болгон мурунтан,
Медеркан акем мынаке,
Атыңан, Көкөй, түшө кал.
Өмүрлүк бирге жүргүнүн,

Бүтпөстүн доорун сүргүнүн.
Кишенде колун чечкинин,
Үйүңө алып кеткинин.
Баралбасаң үйүңө,
Каңгайы жок тынч жаткан,
Башка жакка өткүнүң.
Андан кала бергенде,
Калың кыргыз, казактын,
Медеркан тарткан азаптын,
Эсебин алып келермин.
Таласка барсаң элге бар,
Жиберди деп Чигитей,
Мадыбек деген эрге бар.
Байлаарыңа бээ берет,
Сойуп жесең кой тайар,
Былк этпей жатып жесең да,
Өлгүчөктү бардыгы,
Үйүңдө турат дапдайар.
Башка жакка барганда,
Байкоосуз жатып алганда,
Медеркан өөдө боло албайт,
Тамандап басып кобо албайт,
Же өлүп кетет саруулап,
Бул токмоктон соо калбайт.
Беттешкен жерде, жеңеке,
Жайыңды сенин сурагам.
Мөңкөтай деген немеле,
Элден чыккан илегер,
Сынык менен түзүктү,
Сокур менен бучукту,
Ич оору менен өтмөнү,
Өпкө оору менен өзгөнү,
Эркек эмес катынды,
Ооругандын баарыны,
Эбин тапкан эр эле.
Мен берейин бир белги.
Эл үчүн тартып азапты,
Мен үчүн көрүп казапты,
Кыргызга кызмат кылдың, деп,
Каңгайлар муну аксатты.
Айыккынча алганың,
Таласка барып жай жатчы.
Колуна берип бир шамшар:
- Мадыбекке бергин, - деп,
Үйүңөн чыкпай күнү-түн,
Мөңкөтай бирге жүрсүн, - деп,

Айдап келген чоңдордон,
Ылгап минген жылкыдан,
Жыбылжыган жоргодон,
Алып келип миндирип,
Азгандан келди эки-үчөө,
Көкөй менен Медеркан,
Кошулду жолдон үч адам,
Беш болду киши санаты.
Айдаган аты отуз бир,
Мингенинен башкасы.
Мадыбекке баргын, деп,
Чигитей бала узатты.
Аттанып алып талаадан,
Ажырашып баладан,
Ат айабай Медеркан,
Тынчы кетип жарадан,
Күнү-түнү бир тынбай,
Таласка кетип бараткан.
Таласка барып жайланып,
Мадыбек менен табышып,
Мөңкөтайдан дары алып,
Мурункудан жакшыраак,
Медеркан бойу соо болду.
Адамдын уулу ушундай,
Таманына каккан шиш,
Куйканы тилип куйган туз,
Ойунан кетип жоголду,
Байлаганы бээ болуп,
Сойгону семиз тай болуп,
Жатып калды Медеркан,
Эми көөнү жай болуп.
Медерканды узатып,
Сомбилектин Чигитей,
Кыйнап жаткан казакты,
Кызталак Отор кайда? деп,
Алдында Жылантору атты,
Камчы үстүнө камчылап,
Айанбай бала баратты.
Чигитей жетип баргынча,
Отор кабар угуптур:
Медерканды бир бала
Бошотуп алып кетти, деп,
Бутта кишен, колдо аркан,
Койбой баарын кести, деп,
Айдап жүргөн он бешти,
Түгөтө кырып баарысын,

Түбүнө анын жетти, деп.
Медеркан бошоп жатпады,
Өзү менен беш киши,
Айдаганы, мингени,
Жыбылжыган жоргодон,
Отуз алты атты алды.
Угуп алып чоң Отор,
Опурулуп сүйлөнүп,
Ого бетер күүлөнүп,
Жазгы келген киргин суу,
Бузулуп өнү түрдөнүп:
- Атай, Көтөк! Кандай кеп,
Байлоодо жүргөн Медеркан,
Отуз алты ат алып,
Аман-эсен кетти, -деп?
Уйалбай айтып келишет,
Муштумдай болгон бир бала,
Он беш эрди өлтүрүп,
Түбүбүзгө жетти, - деп!
Кара таандай калмаксың,
Каарандан башка пайдаң жок,
Жашырбай чынын айтканда,
Баарың тирүү арбаксың,
Бер жакта карап турганың,
Жанына коркуп барбапсың.
Оторго айтсак угат, -деп,
Кеңеш кылып талаада,
Кебиңерди жайлапсың,
Он беш эрди бир бала ,
Канткенде жалгыз жайласын?!
Атым кайда, алып кел,
Менин атым келгинче,
Манжулардын Татайы,
Сен алдында барып кел!
Жумшаса Отор турбады,
Татай мойун бурбады,
Топтон чыкты бөлүнүп,
Тоодой доңуз көрүнүп,
Ат айабай жөнөдү,
Артынан чаңы бөлүнүп.
Ким болсо келген ыраактан,
Татай барса алдынан,
Каңгайлар калды ойлонуп,
Кетет деп каны төгүлүп.
Бара жатса чоң Татай,
Татынакай жаш бала,

Алдынан калды көрүнүп.
Кызыл жүздүү, ак беттүү,
Кыздан сулуу келбеттүү,
Айдардын учу жылтылдап,
Тизип койгон немедей,
Төп келтирип берметти,
Мурду кырдач, кара каш,
Кабагы бийик, өңү саз,
Эрибес боору, кара таш.
Өзү бала болсо да,
Миң кишини кырчудай,
Кирип кетсе аралап.
Караанын көрүп чоң Татай,
Байкап келет чамалап.
Аңгычакты Чигитей,
Келип калды жакындап,
Ойноо бала чунактын,
Ат суроочу пейли жок,
Токтоно албайт жаш бала,
Ээ бербей турат колу шок.
Көргөн жерде Татайды,
Баатырдын уулу Чунактын,
Көзү өрттөй кызарды.
“Каңгай эмес бул ким? – деп,
Баш болгон элге Медеркан,
Тигинтип жүрсө байлоо жеп,
Жамбашы жерге тийбестен,
Күнү-түнү айдоо жеп.
Колу бошой түшкөндө,
Таласка кетти кайра, - деп,
Артынан келген каңгай бейим,
Кубалап жете барам, - деп.
Өткөзүп ийип мындайды,
Канткенде болом адам” – деп,
Найзаны кармап чунайтып,
Артынан чаңын чубалтып,
Көчүктөп минип оңдонуп,
Бетинен чыгып сары түк,
Каны качып томсоруп,
Аңтара сайып жөнөдү,
Чоң Татайды бир койуп.
Эр сайып мурун маш эмес,
Тогуз-ондун ортосу,
Ойноо бала эселек,
Оодара сайдым, дегенсип,
Олойуп тиктеп калыптыр.

Жыгылып – кооп чоң Татай,
Аты турган жанында,
Оңолуп минип алыптыр.
“Алмадай болгон бала деп,
Атактуу баатыр Оторго,
Аңтара сайда мени, деп,
Айтып кандай барам? – деп,
Өңү сулуу жаш бала,
Аты тулпар мал экен,
Аңтара сайып баланы,
Жетелеп алып Тору атты,
Андан кийин барам” – деп,
Минген атын күүлөдү,
Күркүрөгөн чоң Татай,
Күчү менен кирди эми.
Колуна өткүр курч алды,
Белине кете курчанды,
Элебей турган баланы,
Ээр кашынан көтөрө,
Табарсыкка бир сайды.
Найзанын учу жетерде,
Темирден кийген күрөөкө,
Учу илинер кездерде,
Ылачындай курган жаш,
Найзаны кагып жиберди,
Найза каккан балтаны,
Оңдоп кармап имерди,
Маңдайга келген Татайды,
Чокудан ары бир койду.
Тоодой бойлуу чоң Татай,
Балтадан өөдө болбоду,
Эми ажалы жеткен бейим,
Бул ааламдан жоголду.
Татайды сойуп хан болуп,
Баатырдын көөнү жай болуп,
Татай менен он алты,
Бешимге чейин жоготуп,
Бура тарта берерде,
Отор калды жолугуп.
Келатып Отор байкаса,
Чоң Татай жатат талаада,
Эчтеке менен кээри жок,
Элебей турат жаш бала.
Мадыбек киши чакырып,
Той бергенин уккан ал,
Сомбилек уулун алдым, деп.

Ал Каңгайдан чыккан хан:
“Чигитей эмей ким? – деди,
Аты жөнүн сурабай,
Адамкор Отор билди эми, -
Айтпасам атым кирер, - деп,
Чигитейди ким сойду,
Калган эл кайдан билер?” – деп,
Келатып Отор токтолуп,
Кеп айтычуу окшонуп:
-Атамдын аты Калдуубет,
Өлтүргөн экен атамды,
Кыргыздан чыккан Сомбилек.
Аскер жыйнап кол алып,
Алыстан келе жатамын,
Атамдын кунун куусам деп.
Сомбилектин тушунда,
Колтукчу казак болуптур,
Медерканды казакка,
Хан көтөрүп койуптур,
Алым бер, деп жылында,
Каңгайды казак соруптур.
Узатып ичтен тургун, деп,
Коктукаттын шаарына,
Хан көтөрүп Сатайды,
Каранды кылып Каңгайды,
Каратыптыр ал жайды.
Жагынып Сатай кыргызга,
Төөлөргө жүктөп чубатып,
Алтын-күмүш - зарларды,
Айдатыптыр малдарды,
Калдуубеттен мен Отор,
Айткан мага бирөө жок,
Кыргыздан атаң өлдү деп.
Уламалап уктум мен,
Эл ичинде билгичтен,
Кызыл кан өтүп токтобой,
Кара боорум ичимден,
Элимден жыйнап эр алдым,
Эптүүдөн нечен бенде алдым,
Казактын келип элинен,
Медер ханды кармадым,
Каңгайда турат жеримде,
Сатайды айдап салгамын.
Медер ханды байлаттым,
Таанытып элге ар күнү,
Сатайды кошуп айдаттым.

Алты күндөн бер жакка,
Көп жыйылган эл канча,
Эки бөлүп экөөнү,
Мен айдатам ар жакка.
Медерканды бир бала,
Бошотуп алып кетти, деп,
Укканда болдум мен капа,
Беттешсе белдүү бармын, деп,
Алдымда, Татай, баргын, деп,
Жибердим эле эл жакка.
Келатсам Татай өлүптүр,
Медерканды бошотуп,
Отуз беш жылбас жоргону,
Жылкыдан тандап бөлүп тур.
Татайды көрдүм ич күйдү,
Жылкыдан тандап жоргону,
Жыбылжытып ким бөлдү?
Келе жатам аны үчүн,
Атым Отор баатырмын,
Өз көзүм менен көргөлү.
Угуучу элем укмуштап,
Сомбилектен Чигитей,
Калган экен уулу деп,
Алтымыш уруу көп алаш,
Бел кылат экен муну деп.
Бул жерге келип мен көрдүм,
Чигитейди сенби деп.
Чигитей болсоң чыныңды айт,
Ички пикир, сырыңды айт,
Каракчы болсоң кайра тарт.
Атым Отор меники,
Катылган бенде соо калбас,
Анчалыктан жылкыны,
Кимдер уурдап, ким албас.
Жылкыга кайгы жебеймин,
Татайдын кунун куубасам,
Тынч алып уктайм дебеймин.
Атамдын кунун аламын,
Атайын Талас барамын,
Манастан бери карата,
Таласты кыргыз шаар кылып,
Каңгайларга ар качан,
Кара жерди тар кылып,
Келген экен кар кылып.
Эми кетем Таласты,
Боз-ала топо чаң кылып!

Топурагын тоздурам,
Кулак угуп көргөнгө,
Көңүлүн элдин куш кылам,
Коргонун кыргыз бош кылам,
Айдатып барып кыргызды,
Үй башына кул кылам,
Аттуу-баштуу эл башын,
Кең дүйнөсүн тар кылам,
Чуулдатып ыйлатып,
Катындарын тул кылам,
Эрке алдырбай кыздарын,
Эбегейсиз күң кылам,
Уулуңа катын алдырбай,
Кызыңды эрден туудурбай,
Тукумунду жок кылам,
Кыргыздын атын өчүрөм,
Кыргыздын тарпын чыгарып,
Тымтыракай түшүрөм!
Алтын-күмүш-зар менен,
Алданбаймын мал менен,
Алар кегим кыргыздан,
Кызыл дайра кан менен!
Камынып келдим бул жерге,
Жөлөнүп келдим белдүүгө -
Батай, Катай эрлерге.
Дөрбөнүм бар жанымда,
Жүз элүү миң аскерим,
Колбуп турат артымда,
Ошол үчүн аттандым,
Мен кыргыздын дартында!
Айтып Отор токтолду.
Кангайдын угуп бар кебин,
Одурандап оолуккан,
Отор деген неменин,
Чигитей айтат ал кебин:
- Менин атым Чигитей,
Каракчынын бири эмес,
Атымды айтып билгизбей.
Түп атабыз айкөлдөн,
Ошондон бери карата,
Келе жатат биздин эл,
Бир бузулуп козголбой.
Кыргызга болду Талас жер,
Ал Таласты ээлеген,
Аа дүйнө кеткен Манас дээр,
Кыдыртып айтып атамды,

Тантып кепти салбайын,
Талабың Талас алмакбы?
Талап алып кыргызды,
Каңгайга кайра бармакпы?
Чигитей тирүү кетирбейт,
Акылынан адашып,
Тентиген сендей калмакты,
Ишенип эки-үч кулуңа,
Ээрчиген аскер колуңа,
Таласты алам дегениң –
Акылыңдын жогу да!
Сомбилекте уул бар - деп,
Угуптурсуң мурун да.
Жашырбай айтам көрүнөө,
Башыңды байлап келипсиң,
Жаш кезинде өлүмгө,
Байлаптырсың Сатайды,
Өлтүрсө кыргыз атаңды,
Медерканды айдапсың,
Казактын арбын жылкысын,
Арак кылып кымызын,
Төрт айдан бери карата,
Кысырын сойуп жалмапсың.
Кылганың ойло, сен Отор,
Түк арманың калбапсың.
Урушар болсоң кайрат кыл,
Соотунду кийип бүтүндөп,
Кемериң курчап байлангын,
Жалгыз өзүң сен эмес,
Эрден миңи болсо да,
Жолуңа салчу мен бармын.
Баатыр болсоң кайрат кыл,
Бабырап айтпай куру сөз,
Күч көрсөтүп айбат кыл!
Жолуңдан азган Оторсуң,
Өз элинде жай жаткан,
Медерканды айдапсың,
Сомбилек койгон Сатайды,
Аны кошо айдапсың,
Алып барып Таласка,
Аларды кандай кылмаксың?
Тийе албайсың кылына,
Тымтыракай түшүрүп,
Жоготомун чынында!
Жалгыз бирөөң барбайсың,
Каңгайга тирүү ырымга,

Айкөлдүн арткы тукуму,
Айтылып келе жатабыз,
Бүткүл дүйнө кылымга.
Кимдер өрнөк алган бар,
Өнөгү тийип колуна,
Кол салышып кыргызга?
Бел байлапсың, сен Отор,
Эп келбеген жумушка!
Айтып болуп Чигитей,
Токтолуп калбай кенедей,
Алдында сайып Татайды,
Жүрөгү токтоп ченебей,
Бабыраган Оторду,
Бендеби деп бейлебей,
Мен-менсиген Каңгайды,
Бучкагына теңебей;
Найзаны булгап колго алып,
Бузулуп өңү сумсайып,
Шамал чыкчу булуттай,
Чамбыл тартып кумсарып,
Тик качырып кырданып,
Билине турган кез болду,
Кимиси баатыр, ким коркок,
Баатырлыгы ылганып.
Качырса бала Чигитей,
Карап Отор турабы,
Кара мүртөс калмакты,
Колдоочу кудай урабы,
Күүлөдү найза булгалап,
Буркурап артта чаң калды.
Мингени буудан кара сур,
Күркүрөп калмак келе атат,
Аңгычакты артынан,
Матай, Катай, Дөрбөнү,
Жүз элүү миң аскери,
Келген экен чогулуп,
Баары муну көргөлү.
Отун алып, бээ байлап,
Эптеп багып жан жайлап,
Жүргөн анда көп казак,
Сомбилек деп ураанды,
Чакырганда Чигитей,
Уккандын баары таңданат.
Качырышып тик келди,
Бүркөшүп кабак чүмкөлдү,
Сайдырбастан бир бирин,

Кагышып найза өттү эми,
Айланып эрлер сайышып,
Эрикпестен алышып,
Бирин-бири алган жок,
Эрдик жолун табышып,
Же аттары чарчап калган жок,
Эртеден кечке жарышып.
Найза, кылыч, балтадан,
Табалбай арга баарынан,
Кол сунушуп бир-бирин,
Жан айабай кармашты,
Жакасына жармашты,
Кара мүртөс Чигитей,
Оозуна албайт Манасты.
Отор менен Чигитей,
Өздөрүнүн бир башын,
Миң кишидей баалашты,
Бери кыргыз, бир каңгай,
Эл намысын талашты,
Карап көрүп турган эл,
Кара жандан жадашты,
Айланды күнү үчкө тең,
Отордун карды ачканы,
Себеп кылып тамакты,
Ал майдандан качканы:
-Курсагым ач, тамак жеп,
Келе калсам канетет?
Чигитейге айтканы.
Ата-баба наркы экен,
Тамак ичем дегенди,
Кой дебестен бар деген –
Барсаң баргын, Оторум,
Тойгузуп кел курсагың.
Өзүң менен элиңди,
Белиңе таңуу эринди,
Түгөтүп тумтак күнүңдү,
Жазгы эгиндей отойун,
Сагыныпсың атаңды,
Жаш кезиңде кошойун!
Отор кетип келген жок,
Айтканың танган сөзүнөн,
Отор өңдүү шерменде,
Каңгай эмес калган журт,
Кара баштуу элде жок.
Күндү-түнгө улантып,
Түндү-күнгө айлантып,

Аттан түшпөй көп аскер,
Карап турат жардашып.
Келбей Отор койгону,
Келемин деп Чигитейге,
Айтып кеткен Отордун,
Өтүп кетти болжолу.
Чигитей кайрат чындады,
Кара сууга кан куйчуу,
Карандай жерден чыр тапчуу,
Кайраты мунун кармады.
Түпөктүү найза көк желек,
Топтоп турган аскердин,
Тийчүү жагын белгилеп,
Жылантору күлүктү,
Ыргыштатып теминет.
Эрдигине жараша,
Ылайык минген тору аты,
Тоо текедей элирет,
Токтоно албай тору аты,
Ооздугун кемирет,
Тойго барчуу немедей,
Токтоосуз кирди делбиреп.
Белгиси Дөрбөн эр эле,
Белсенип кирген балага,
Бет келбей бенде дегеле,
Мен-менсиген Батайы,
Каңгайлардын ичинде,
Балакеттин бири эле.
- Жалгыз бала Чигитей,
Аскерге кирсе аралап,
Карап туруп кырдырсак,
Биздерге жаман ат калат.
Катай, Дөрбөн – сен экөөң,
Коркуп чыкса жүрөгүң,
Байкап тургун чамалап,
Чигитейди жеткирбей,
Чымырканып Батайы,
Астынан жете барганы.
Мен дагы сендей эрмин, деп,
Кара желек найзаны,
Ал капыр колго алганы.
Кулжуңдашып урушуп,
Куйкалары курушуп,
Кенедей токтоп калган жок,
Аты-жөнүн угушуп.
Качырып найза сайышып,

Соотторун булушуп,
Балта менен чабышып,
Калдагай темир калканын,
Кыргагынан жарышып.
Батайдын жашы жыйырма беш,
Кыргыздан келген Чигитей,
Онго толук чыга элек.
Келгели болду канча күн,
Капкайдан келген каңкайлар,
Кеткени жок тебээлеп,
Татай өлдү алдында,
Кызыл каны себээлеп,
Бирөө кетсе, бирөө бар,
Арты-артынан тебээлеп,
Чигитей, Батай бет келип,
Баатырлык жолун талашып,
Баш тартышпай еңсенип,
Баатырлардын кайраты,
Баарынан ашып айбаты,
Баатырдын уулу Чигитей,
Көрсөтмөк болду Батайга,
Татайды сайган кайратты,
Көмөрө сайып Батайды,
Кара көзүн жайнатты,
Айласын мунун таптырбай,
Каңгайларды кыйратты.
Токтоо кылбай көп каңгай,
Чогуусу менен каптады,
Жыгылып калган Батайды,
Калың кол келип курчады,
Ала баатыр Чигитей,
Куршугу мунун кармады,
Карап тура албады,
Бөйрөктөн тийип бакырып,
Бөөдө кыргын салганы.
Катуу үн чыгып акырып,
Кабылан Манас көкжалдын,
Атынан айтып чакырып,
Кара кошуун каңгайга,
Катуу тийди жапырып.
Жеткен жерде Каңгайдын,
Кара боорун тилиптир,
Тогуз-ончо немесин,
Ыргыта сайып ийиптир,
Караандуураак көрүнгөн,
Карааны чоң канчасын,

Найза учуна илиптир.
Караган аны киши жок,
Батайды Катай өңөрүп,
Дөрбөндүн атын жетелеп,
Оторуна кетиптир.
Артынан аскер чубаган,
Баш-аламан бараткан,
Атайын келген Чигитей,
Ырааккы жери Таластан,
Кайра тарткан аскерди,
Канын суудай агызып,
Кыйырын бузбай кыйратып,
Кырк-элүүдөн сулатып,
Караанын көргөн каңгайды,
Чөкөтаандай чуулатып,
Имерип тийген жаандай,
Ителги тепкен таандай,
Кызыл канын чубуртуп,
Сайып барат айанбай,
Таталап каңгай баратат,
Кылчайып артын карабай.
Эрдик эмей ал кандай,
Жүз элүү миң кишиге,
Жалгыз кирген тартынбай!
Чайкалып жаткан көл кандай,
Кызыл каны чуурган,
Кырылышкан күн кандай,
Кыраан бала Чигитей,
Кыйалына өлүмдү,
Кылча ойлонуп эске албай,
Найзанын учун кан кылып,
Калмактын башын маң кылып,
Ачык жолун жар кылып,
Жарык күнүн тар кылып,
Айдап барды Оторго,
Калтырбай баарын жам кылып.
Батайды койуп чатырга,
Катайы турган кам кылып.
Каарданып Катайы,
Калкынан чыгып аттанды,
Чигитей эми кантет? – деп,
Калмактын баары шаттанды.
Чигитей жетип аңгыча,
Чечип алып кетиптир,
Байлап койгон Сатайды.
Камынып чыккан Катайы,

Караанын көрдү Сатайды,
Камчылап атын жөнөдү,
Кармайым деп атайы.
Кууп Катай барганча,
Тунжур бала Чигитей,
Турабы карап аңгыча.
Сатайга жакын каңгайдан,
Төртөө жете барыптыр,
Бошотуп чечип кеткени,
Кошуунда көрүп калыптыр,
Кир болгон көөнү булардын,
Жуулуп кири жарыптыр,
Куру барбай барган төрт киши,
Кур атын ала барыптыр,
Кур атка минди Сатайы,
Уруксат берип Чигитей,
Отор мындан баргынча,
Сурай бер, деп Каңгайды,
Жиберип ийди Сатайды.
Барса каңгай баш ийет,
Падышабыз сенсиң дейт.
Бат эле кеткен Отору,
Бул кара каңгай эл билбей,
Тактысына ээ болду,
Сатайдын көөнү толгону,
Бер жакты карай бастырып,
Каңгайдан бирди койбоду,
Күн батыш көздөй бастырбай,
Калмактын жолун торгоду.
Кылчайып бала Чигитей,
Катай менен беттешип,
Кагышып кирди эрикпей.
Катай катуу мыкты экен,
Тыңдыгы анын чын экен,
Баатырлыкта кыл экен,
Чымырканган Катайы,
Чигитей экөө беттешип,
Чырга толду талаасы,
Бир беттешип алдырбайт,
Ал кыргыздын баласы.
Күнү-түнү кармашып,
Катайдын кетти чаарасы.
“Чарчады Катай билдим, - деп,
Чуу салам деп кыргызга,
Таңгыттан Дөрбөн келдиң” деп,
Отор айткан бул бир кеп,

Ханы айтса туралбай,
Каарданып бул капыр,
Кандуу найза кого алып,
Катайды эрден куткарып,
Каршылашып баатырга,
Бу кан иччүүдөй сумсайып,
Ачуусу келди Чигитей,
Булуттан бетер кумсарып.
Чарчап койбойт чаалыгып,
Тыңдап кирген каңгайга.
Каңгайлар турат дембелеп,
Каны тартып ичине,
Эр Чигитей эрикпей,
Эр сайышка эңсенет,
Күндөн күнгө күч алып,
Жаңылап кирген эрине,
Башына мундуу күн салып.
Күн салбай баатыр неткени,
Жаңы келген Катайды,
Каңтара сайып кулатты.
Эр Чигитей өттү эми,
Жумшаган Отор Дөрбөнү,
Токтоо кылып туралбай,
Чигитейге жетти бу.
Сомбилек уулу Чигитей,
Зонкойгон нечен дөөлөрдү,
Бучкагына теңебей,
Опколжуп жүрөк солк этип,
Козголуп койбойт кенедей.
Кара жанга күч келди,
Күнү-түнү толгунча,
Жаңылап чыгып Каңгайдан,
Кайраттуудан үч келди.
Батай, Катай кулады,
Кайраты качып булары.
Таңгыттан келген чоң Дөрбөн,
Чигитейди кездеди,
Кекенип найза кезгерди,
Мен-менсиген Дөрбөнгө,
Эр Чигитей жеткени,
Беттешкенин жер жасап,
Шер Чигитей жеткени,
Жер жасады Дөрбөнү,
Тоңкойто сайып өттү эми.
Тизилип сапка дапдайар,
Сандаган аскер анда жок,

Каптап кирип кетүүчү,
Карап турган калк да жок,
Каңгайдан башка жерлерде,
Мындай кылыч наркта жок.
Бала баатыр Чигитей,
Жер тайанган Дөрбөндү,
Башын өөдө көтөртпөй,
Соорудан нары бир сайды,
Соолгон иттин бооруна,
Тосо албай темир сооттору,
Найзанын учу кылтайды.
Өлдү чочко жатсын, деп,
Мыкты болсоң чапкын, деп,
Бала баатыр Чигитей,
Каңгайды карай кылчайды.
Батай, Катай жарадар,
Отор өзү баралбай,
Эрлери басып чыкпаса,
Аскери чыдап туралбай,
Каңгайды карай чубады,
Кара аскери ээ кылбай.
Жаштык кылып Чигитей,
Жадырап туруп алыптыр,
Калтаарып калган немедей,
Жалдырап туруп алыптыр,
Майга тойуп жаткандай,
Канга тойгон Чигитей,
Малмырап туруп алыптыр,
Кымыз ичип, кысыр жеп,
Кымыз арак ичкендей,
Кылчайып элди карабай,
Жайма-жай туруп алыптыр.
Чала өлүк болгон Дөрбөндү,
Чакчелекей түшкөндө,
Таңгыттар келип чогулуп,
Алып кетип калыптыр.
Өлбөй Дөрбөн жарадар,
Бүткүл таңгыт санаадар,
Таңгытта эмес санаасы,
Каңгайларда жана бар.
Өлүмдү алды мойнуна,
Өөрчүп турган маңдайда,
Эр Чигитей бала бар.
Кайра тарткан бурулуп,
Каңгайлык барат чубуруп,
Артынан кууп барам, деп,

Кара кырым каңгайды,
Калтырбай баарын чабам, деп,
Жаш балапан Чигитей,
Токтобой турат эт жүрөк,
Кайраты толкуп ээ бербей,
Ашыгып турат делбиреп.
Андан башка калган иш,
Кандай болуп жатканын,
Кудайдан башка ким билет?
Муну мындай таштайлы,
Манжу, кытай, каңгайдын,
Кыргынынан баштайлы.

ЧАПКЫНЧЫЛАРДЫН ТАК ТАЛАШУУ КЫРГЫНЫ

Калдуубеттин Отору,
Тартып алган хандыгын,
Сатай колдон бошоду.
Каңгайдан бошоп кош болуп,
Кайран Сатай оштонуп,
Коктукатка барыптыр,
Кош колдоп эли алыптыр,
Кошулушуп эл менен,
Козголбой жатып калыптыр.
Калдуубеттин Отору,
Коктукаттын элине,
Өзү хандык чагында,
Иш башкарган бегине:
“Айдама кошуун кара аскер,
Айалдабай келгиле,
Менден салам силерге,
Ат минээрим, баарыңар,
Калбай мында келгиле.
Таңгыт, манжу элине,
Кат жазып кабар бергиле.
Баары келсин калбасын,
Баспай жатып албасын,
Балакет кыргыз Чигитей,
Биздин элге барбасын,
Кары-жашың кеңешип,
Тапкыла мунун айласын!”
Деп буйрукту жазыптыр,
Чабарманы барыптыр,
Отордун жазган каты бар,
Ордого кирип катты алып,
Сатайга берди түз барып.

Чабарманы жаңы экен,
Ал меңсепте болгондо,
Отор өзү хан экен,
Ким экенин Сатайдын,
Биле албоочу бала экен.
Колуна Сатай катты алып,
Кат көтөрүп барганда,
Чыгарбай аны карматып,
Отордун кылган иши, деп,
Кыдыртып шаар айлантып,
Кабар салып калкына,
Каңгай, манжу, таңгытка,
Андан башка бул жерде,
Арасында барларга,
Кат жиберди далайга:
“Мурунку Сатай, мен ханмын,
Ойлогун, каңгай, тил алгын,
Кылымдын баары жеңе албайт,
Кыргыздан чыккан балбанын.
Хан болгондо Отордун,
Каарына өзүм кармалдым,
Бутта кишен, колдо аркан,
Ээн басалбай саргардым.
Керсары тартып муңайдым,
Кетти менин ыраңым,
Чигитей келип бошотту,
Чексиз мында кубандым,
Кайра келип бул жерде,
Тагыма минген убагым.
Калдуубет келип батыштан,
Каардуу ойрот кошулуп,
Каңкордон калган кыргызга,
Канча сапар катышкан,
Калбай өлүп түгөндү,
Кан төгүлгөн кагыштан.
Батай, Катай биригип,
Калдуубеттин Отору,
Каңгайлык сага билинип,
Дөрбөн келип кошулуп,
Кыргызды карай жөнөдү,
Бет алган жакка чуу салып,
Кызыл кан агып жошулуп.
Ойунда ишти кылганы,
Сатай менен Медеркан –
Бизди айабай кыйнады,
Медерканды Чигитей,

Таласына кетирди,
Талабына жеткирди,
Коктукатка баргын, деп,
Козголtpой сура шаарды,деп,
Мени мында келтирди.
Кат жазып Отор чабарман,
Жибериптир бул жерге,
Чабарманын байлады,
Жазаа кылып айдады,
Эми калган журтума,
Мындай кабар салмагым:
Эби келсе, эл-журттан,
Отордон коркуп элендеп,
Чигитейге барбагын.
Бузуктугу маңгыттын,
Бүткүл элге тайындуу.
Баш көтөрүп , эр чыгып,
Башка эл менен тең чыгып,
Каңгай келе жатканда,
Аркачан келип маңгыттан,
Узартпай колду кыскартат.
Маңгыттан келсе бир киши,
Эр өлүмү, мал пулду,
Баарын каңгай эл тартат.”
Сатайдын каты барыптыр,
Манжу, таңгыт, каңгайлык –
Баары кабар алыптыр,
Барбайлы деп чогулуп,
Кеңеш кыла калыптыр.
Каңгайдын эли баспады,
Козголбой жатып алганы,
Коржондогон Отордун,
Колунда киши калбады.
“Барбасам болбойт Каңгайга,
Падыша тактым ал жайда,
Бузуктук кылган ким экен,
Мурдунан көзөп жетелеп,
Кыдыртайын ааламга!”
Деп кызталак чоң Отор,
Жайылданып алыптыр,
Чигитей менен кээри жок,
Коктукат шаары кайда, деп,
Коржондоп жолго салыптыр,
Коктукатка барам, деп,
Коржондоп Отор баратыр.
Убайым санаа кыргызда,

Түгөнбөгөн көп жатыр,
Каңгайдан казак кутулду,
Манжу, каңгай, таңгыттан,
Калган олжо аттардан,
Чигитей алыш ойдо жок,
Ырым кылып жалгыз мал,
Аралаш казак элине,
Арбын малды айдаткан.
Олжо менен кээри жок,
Ойротто мындай неме жок,
Алтын менен арбын мал,
Аны менен кээри жок,
Ааламда мындай неме жок,
Эчтемени элебес,
Эр экен өтө кенебес,
Каңгайлар элден кеткели,
Ак калпак кыргыз алаштын,
Ардыгы ичтен кеткени.
Таластан кайра Медеркан,
Алтайына жеткени.
Казактын калкы жай жатты,
Кара чайын кайнатты,
Актап койуп таруусун,
Талканынан жеп жатты.
Кымыздан тарткан аракты,
Жаштары ичип ар качан,
Кызымтал болуп баары жаш,
Кыйалда санаа калбаган.
Өлөнүн айтып женишип,
Той беришип эңишип,
Чубуруп жүрүп кечкече,
Той-торопо ээрчишип.
Төрлөргө малы жайылып,
Төшөктө чалы былк этпей,
Жамбаштары жай алып,
Жергелей тартып керүүгө,
Желеге кулун байлатып,
Казактын эли жатыптыр.
Таласта бар Мадыбек,
Кыргыздан укса далай кеп.
Кошамат кылып эл айтат:
- Каңгайды калбай таратып,
Баатыр чыкты, Мадыбек,
Чигитей биздин бала, - деп,
Кармалып калган казактар,
Калкыңа келип каралап,

Айлыңда жүрүп караандаш,
Кайра барып Алтайга,
Касиет конду башына.
Жергелей тартып, бээ байлап,
Жергесинин баары май,
Жетер-жетпес жардысы,
Жети жүздөн кой айдап.
Олуйа Манас айкөлдөн,
Хан Жакып көчүп келгели,
Камбылдан наркы Баркөлдөн,
Ошондон бери карата,
Душманга нөөмөт бербеди,
Тушуна киши келбеди,
Туурдугунду тилбеди,
Канчородон түк башка,
Сүтүнө күчүк тийбеди.
Азыраак кейиш ал кезде,
Келген экен кыргызга,
Семетей келип кайрадан,
Толгон экен кыргыз да,
Ошол кезде ак калпак,
Болгон экен кыргызда.
Айагы жүрүп кыдырып,
Сомбилектин Чигитей,
Кылганы журтка угулуп,
Каңгайлар качып туралбай,
Эки ингенге жыйылып,
Эркин болдук кыргыз, деп,
Эчтеке менен кээри жок,
Козу ордуна тайды жеп,
Катыны каймак жалабай,
Балдары майга карабай,
Өтө эркин болуптур,
Көңүлү толуп кыргыз жай,
Келиндер тайлак байлашып,
Кемпирлер куйрук чайнашып,
Кары-жашы дебестен,
Эртеден кечке ат кетпей,
Эшигине жайнашып.
Бай деп атка ээ болгон,
Бешжүздөн кулун байлатып,
Отуздан бээси тууганды,
Эсепке алып койбогон,
Аны аяк жарды ойлогон.
Кыздары кийип кызылды,
Кырмызы көйнөк узунду,

Келиндер кийип кетени,
Жаздыкка тартып кештени,
Уулдар кийип шайыдан,
Ай сайын да жаңыдан.
Эркек-кары аралаш,
Жаштарынын кийгени,
Түрдүү-түрдүү шай болуп,
Козу ордуна сойгону,
Кысыр эмди тай болуп,
Эркинче кыргыз жатыптыр,
Өз алдынча мар болуп.
Кымыздан тартып аракты,
Кем-керчи жок керегин,
Келиштире камдашты,
Бир жерге тигип бештен үй,
Мырзалары жай жатты.
Көк бөрү тартып, кунан чаап,
Курбудан кулжа уулашат,
Каз-өрдөккө тынч бербей,
Шумкарын салып куулдашат.
Карылары былк этпей,
Казы керттип жеп жатат,
Тамаша менен кеч кирип,
Жана айланып таң атат.
Кыз беришип, той болуп,
Өдө-ылдый иш өтсө,
Орто жерде ой болуп,
Ошентип кыргыз жатыптыр.
Чигитей багып чоңойтуп.
Мадыбек элге чоң болуп,
Короолош конуп Мөңкөтай,
Кол жеткис бууда зор болуп,
Чигитейге жакындап,
Бирге жатып, бир копкон,
Баарынын иши оңолуп,
Каркайып төөлөр чубашып,
Арак ичип ,мас болуп,
Кары-жашы дуулашып,
Ак калпак кыргыз жатыптыр,
Калдуубеттин чоң Отор,
Каңгайды көздөй басыптыр.
Өзүмдүн шаарым, дегенсип,
Өзүмдүн тагым, дегенсип,
Коктукаттын шаарына,
Бурулбай Отор барыптыр.
Муну сүйгөн киши жок,

Мурдун чүйрүп бур этип,
Бурулуп баары карыптыр.
Ордого кирер орун жок,
Отор барып түшүүчү,
Олтурчу тактын дайны жок,
Коктукат кантип калган?- деп,
Ошондо Отор ойлонот.
Батай, Катай биригип,
Отор тойун бергенде,
Кыдыртып айтып өткөндү,
Айтып берген неме эле,
Ошол шаарда туруптур,
Бетер деген кары эле,
Хан болгондо Оторго,
Чоң кеңешчи ал эле.
Бетер келип кеп айтат:
-Бери кел, Отор, - деп айтат.
Мурункудай Коктукат,
Сага болбойт куш убак,
Сатай туйуп калбасын,
Карматып туруп сойдурат.
Сен өлтүрүп койбой душманды,
Ичине салып бушманды,
Бошотуп муну Чигитей,
Сатай келип шаар алды.
Сен чабарман жибердин,
Жыйнап кел деп , көп жанды,
Калмак, манжу, таңгытка,
Сатай салды кабарды,
Сатайдын сөзүн ырас деп,
Сага киши барбады.
Бул жерде туруп батпайсың,
Бир күн конуп жатпайсың.
Батай менен Катайдын,
Келгенин билсе Каңгайга,
Атайын барат Сатайы,
Барса Сатай оңдурбайт,
Бүткөн бойу жарадар.
Үй-бүлөсү санаадар,
Ооруп жаткан жаштарды,
Ушул Сатай соо кылбайт.
Эсиң барда көзүңдү ач,
Этегиң жыйнап акыл тап,
Жан кишиге билгизбей,
Жан жолдоштон котчу алып,
Батай, Катай – балдарга,

Сен үйүнө барып бак.
Бетердин тилин алсаңар,
Бириктик деп үчөөңөр,
Беймаал жатып албаңар.
Таңгыттын Дөрбөн баатыры,
Тарчылык келип башына,
Таанып калды кыргызды,
Бирден санап билдинер,
Абадакы жылдызды.
Бир Чигитей жалгыз баш,
Ийинге баарын сийгизди,
Медеркан менен Сатайга,
Кол жапканын билгизди,
Кармалып жүргөн Сатайды,
Кайра такка мингизди.
Медерканды Алтайга,
Калкына кайра келгизди,
Сойгон жерден эт уулап,
Эт жетпесе, сорпо уулап,
Жан сактап калган казакка,
Таптатып күлүк мингизди,
Кыргыз эмес алашка –
Баарына пайда тийгизди.
Кандай экен эл бакмак,
Кол узартып, эл тапмак?
Ойлоп баарың билгиле,
Мыкты болсоң сен, Отор,
Биргелешип төртөөңөр,
Чигитейдей жүргүлө.
Таңгытка барып кеңеш сал,
Батай менен Катайды,
Калтырбай экөөн кошо алпар.
Бөксөнүн жака бойунда,
Кара кытай эли бар,
Ага кабар салыңар,
Айабай берип мал-пулдан,
Баштан аяк калтырбай,
Манастан бери карата,
Болуп жаткан чоң чырдын,
Калтырбай баарын айтыңар.
Каңгайдан өтсө билет, деп,
Тоо бөксөдө биз барбыз,
Бизден жолду бошотсо,
Шаарыңа келип кирет, деп,
Чаңбейсендин ойунда,
Сары деңиз бойунда,

Кара кытай ордосу,
Ханынын баары ушунда,
Каңгыра какшап зар айтып,
Жайынды угуз ушуга.
Кытайдан келсе кошулуп,
Алтымыш уруу алаштын,
Агызкын канын жошултуп!
Бетерден угуп кеп-кеңеш,
Аттанып Отор жөнөптүр,
Батайды карай тепеңдеп.
“Батай менен Катайга ,
Байатан уккан кептерим,
Баарын айтсам экен” – деп,
Бастыра түшүп токтолуп.
Кылчайып артын караса,
Кары Бетер туруптур,
Оторду кудай уруптур:
- Бетер кары, сен, - деди,
Кайратым толгон бул кезде,
Бир кыргызча боломун,
Бетер, муну бил! – деди,
Сатайдын кирип алдына,
Кеп-кеңештин түп-жайын,
Мага кабар кыл! – деди.
Алың келсе Сатайды,
Алып барып маа бергин,
Алың ага келбесе,
Күчаладан ачытып,
Гүмжан кылар уу бергин.
Тилекти колго тийгизсең,
Коктукаттын тагына,
Сатай хандын ордуна,
Бетер, сени мингизем.
Тапшырып Отор далай кеп,
Далпылдап жолго салыптыр,
Этек-жеңи далбайып,
Салпылдап кетип баратат,
Эси оогандай эндиреп,
Шалпылдап кетип баратат.
Оңолбогон чоң Отор,
Коктукаттын шаарына,
Түшүрүп Бетер жөн койбой,
Курсагы тойор аш болбой,
Сүйүнүп кулак кош болбой,
Баштагыдай чоң Отор,
Жагалданып оштонбой,

Батай менен Катайдын,
Ордосуна барыптыр,
Ууру кылган канчыктай,
Кылмышкер болуп алыптыр,
Сыр алдырбай кишиге,
Ордого кирип барыптыр.
Батай, Катай жарадар,
Онтоп, ооруп жан кейип,
Кара тер басып ал кетип,
Найза тийген сом эттен,
Ириң менен кара кан,
Салаа-салаа ал кетип,
Кырк кабырга, он мойун,
Арка, омуртка аралаш,
Кыйрап калган немедей,
Кайсы экени билинбейт,
Батай менен Катайдын,
Көрбөй көзү күүгүмдөйт.
Ошондой кыйын кезинде,
Отор барды кечинде.
Эшиктен кирип калп эле,
Каткырган болуп ырсактап,
Мойнун булгап кыйшактап,
Шум түлкүдөй шыйпактап,
Үй тартуучу устадай,
Буралып бели кыйкактап:
- Айыктыбы, баатырлар,
Анча-мунча жараңар?
Алдыңа келип турамын,
Атым Отор агаңар.
Алдында кеттиң сен экөөң,
Дөрбөндү алып таң кетти,
Салышып жүрүп кыргызга,
Айым менин нак кетти,
Жанымда калбай жалгыз жан,
Чубап Каңгай ал кетти.
Сен экөөң болуп жарадар,
Көңүлүм тынбай мен калдым,
Көп ойлонуп санаадар.
Дөрбөндү алып чу койуп,
Чубап кетти таңгыттар.
Бурулбай жолго киргеним,
Буруп айтсам кеп болбойт,
Коктукаттын шаарына,
Токтобой жетип келгемин.
Билбей жүргөн экемин,

Кайтып келип Сатайдын,
Ээлеп такка мингенин.
Билбей эле ордого,
Түз бастырып кирмекмин,
Бетер кары жолукту,
Алып койду мойнуман,
Ажал салган боолукту.
“Сатай келген мында, - дейт,
Батпайсың турба мында, - дейт.
Манжу ,таңгыт – баарына,
Калганда каңгай калкына,
Сатай кабар салган, - дейт,
Ошол үчүн сага, Отор,
Жардам берип кошулар,
Аскер барбай калган, - дейт,
Элдин баарын бөлүнтүп,
Эбин таап салган, - дейт.
Батай менен Катайга,
Барып айткын аларга,
Бош орун жок бул жерде,
Мурункудай чогулуп,
Силер ойноп жатарга,
Канча жылы турсам да,
Каңгайлык албайт катарга.
Тоо башында биз дедик,
Токтоо кылбай келдик, деп,
Кара кытай калкына,
Кабар сала баргын, - дейт,
Карк алтынды айабай,
Кадырлап аны алгын, - дейт.
Ошентип кийин барбасаң,
Ак калпак кыргыз Чигитей,
Кутулар жериң калбады,
Жалгыз эле сен эмес,
Атка минген төртөөңдү,
Катары менен жалмады.”
Бетер кары акылман,
Айтпаган кеби калбаган.
“Эбин тапсам Сатайды,
Эки эле күндө сойом, - дейт,
Эч бир жанга туйгузбай,
Эл тынчытып койом, - дейт,
Эбине Сатай келбесе,
Кеп-кеңешин угам, дейт,
Силерге кабар кылам” дейт.
Коктукаттан силерге,

Таап келдим ушул кеп.
Кожурап Отор түшүптүр,
Теңтуш өскөн эмеспи,
Муну булар күтүптүр.
Эми Бетер нетиптир,
Эрмектеш өскөн Сатайга,
Кебим бар деп айтарга,
Бетер кары кириптир.
Курбалдаш өскөн калжаңдап,
Калжың кебин салыптыр.
Калп эле күлүп ал Бетер,
Калжыңдашып алыптыр:
- Эшиктен келдим мен Бетер,
Тагыңды мурун тарттырып,
Кайра алган сен Сетер,
Алдыңда минген күмүш так,
Алда кайдан бепбекер.
Бекбача мында келгени,
Кой кайтарып кыр-кырда,
Шыбыргак жаан, куйунда,
Жүрүүчү Сатай сен элең,
Хан ордосу базарды,
Биличүү Бетер мен элем.
Күмүш такка сен миндин,
Күндө базар кыдырып,
Күл-ала болуп мен жүрдүм;
Багыңды ачып Бекбача,
Баашалык такка сен миндин,
Кыдырып базар баасын деп,
Кыйноону тартып мен жүрдүм.
Сатай, чачың ак болду,
Отуз жылдан көбүрөөк,
Мингениң күмүш так болду.
Бирге туулуп, бирге өскөн,
Теңтуш эле Бетер, деп,
Эсиңе алып койсоңчу.
Короондо жүрдүм аралаш,
Коңшулаш болуп чамалаш,
Жайлоого чыксак бөлүнбөй,
Канатташ жүрдүк жамаалаш,
Шаар ичине келгенде,
Күн-түнү жок аралаш,
Кайгыда өтүп баратат,
Картайып кеттим кайран баш!
Сатайга Бетер арткы артат,
Алда канча сөздү айтат.

Бек болголу ал Сатай,
Бетердин жайын билүүчү,
Мейли жүрө берсин, деп,
Билмемиш болуп жүрүчү.
“Жакындашсам бул Бетер,
Жаныма жабыр табар, - деп,
Баштагыдай дагы бир,
Чоң калбаны салар, - деп,
Өлтүрүп койсом болбос” - деп,
Кайран Сатай ойлоп кеп,
Бетерге Сатай туйгуза,
Айтып ийди түрдүү кеп:
- Карыганың билбейсиң,
Калжандап, Бетер, сүйлөйсүң,
Кечээ эле кылган кебинди,
Мени кимдер билет, деп,
Билмемиш болуп жүргөнсүң.
Калктан чыккан кара нээт,
Калышың тирүү канымет,
Кулагың салып байкап ук,
Мен айтайын саа, Бетер,
Жалган эмес ырас кеп,
Билмексен болуп жүргөмүн,
Тентуш экен мейли, деп.
Калдуубеттин Отору,
Батай, Катай кошулду,
Биргелешип той берди,
Чогулуп далай эл келди,
Атайын кагаз жазышып,
Мага киши жиберди.
Ойлонбодум мен бардым,
Тузакка түшүп каларым.
Көрбөйт экен мээнетти,
Жек көрөт экен дөөлөттү,
Ошол жерде сен барсың,
Кыргыздын түбү Манастан,
Кыдыртып койбой кеп салдың.
Угуздуң көпкөн жаштарга,
Кыргызды карай кол тартып,
Каңгайдан колду баштаарга,
Масилетте бирге элең,
Сатайды Бекер таштаарга.
Ортого койгон кеп-кеңеш,
Отор, Батай, Катайга,
Отурдуң, Бетер, Биргелеш,
Кеңешти мыктап кылдыңар,

Эл ичинен кектүүнү,
Эп келтирип жыйдыңар.
Тартып алды хандыкты,
Оторду шайлап хан кылды,
Тамтыгымды кетирип,
Тарпымды менин чыгарды.
Билмексен болуп, сен Бетер,
Бүгүн меңсеп сурайсың,
Көрбөсөм да көргөндөй,
Көрүп турам пейлинди.
Эшиктен кирип кыйшактап,
Келгениңде билгемин,
Кетирдинби башкага,
Келген Отор бегинди.
Орун бербейт Сатай, деп,
Батыруучу сени ал,
Батай менен Катай, деп
Жиберип ийип ал жерге,
Эми келип турасың,
Сатайдын алы кандай? – деп.
Карыганча кара нээт,
Сен жүрөсүң бокту жеп,
Калжаңдаган неме эле,
Мен жүрөмүн мейли, деп.
Тапшырып Отор кеткендир,
Сатайдан кабар бергин, деп.
Уруксат бердим, бара бер,
Оторуңа кабар бер,
Козголбосмун ордуман,
Аман болсо Чигитей,
Чык эшикке, Бетер! – деп,
Айдап Сатай жиберди.
Пейлин Сатай бузуптур,
Эшикке чыгып кеталбай,
Апкаарып Бетер кусуптур,
Жүрөгү чыгып апкаарып,
Басалбай Бетер тамтайып:
“Бар пейлимди билди, - деп,
Сатай кандай болду, - деп,
Иттен бетер чык деди,
Чыкпасам эми болбойт” – деп,
Эшикке чыгып ал бетер:
“Хан Сатайдын үстүнө,
Кириптимин мен бекер.
Канымдын менин чачар, - деп,
Кардымды жарып кабакка,

Сүйрөтүп барып таштаар, - деп,
Ит жесе мени арман жок,
Көмдүрүп Сатай таштайт го,
Кой деп айтар дарман жок.
Отор, Батай, Катайга,
Өзүм барып айтпасам,
Мындан башка айлам жок.
Мени Сатай эске алып,
Издеп-сурап тапкынча,
Түндө уктабай жол тартып,
Белдүүлөргө барайын,
Бар кебимди айтканча.”
Бетер кары какжаңдап,
Бет алып долго салыптыр,
Белдүүлөр жаткан чогулуп,
Бектерине барыптыр,
Батай, Катай ал экөө,
Баш көтөрүп аңгыча,
Эстерин жыйнап алыптыр,
Бетер кары келди, деп,
Токтоно албай чоң Отор,
Этек-жеңи делбиреп,
Батай менен Катайдын,
Астына чуркап ал келет:
-Батай, Катай – бектерим,
Бекер Отор келбедин,
Айтайын деп мен келдим,
Бетер агам келгенин.
Чогулушуп угалы,
Бетердин болсо кептерин, -
Кылчайып артын бир тиктеп, -
Бетер ага, бери келгин,
Отордун кебин угуп тур,
Үйгө кирип как жайып,
Абышка Бетер туруптур.
Отор опсуз сүйүнүп,
Дем албай жаны жүгүрүп,
Бетердин кебин уккунча,
Чыдай албай күйүгүп.
Ормойо тиктеп Батайы,
Одурайып Катайы,
Оройу суук үч итке,
Бетер кебин айтканы:
-Коктукаттын калаага,
Отор барган аларга,
Силерге, балдар, жибердим,

Учурап калып талаада.
Уккандырсың Отордон,
Силер байлап жүргөндө,
Сатай колдон бошонгон.
Бошоткон киши Чигитей,
Такка минген ал Сатай.
Коктукатка шүк келбей,
Хандык өкүм колунда,
Качан болсо ал Сатай,
Кыргыздын сүрөт доорунда.
Орун берип оңдурбай,
Коктукаттын шаарында,
Оторду бир күн кондурбай,
Силерге Отор кеткенде,
Билмемиш болуп Сатайга,
Барып келдим бир кезде.
Тамаша талгак кеп салдым,
Өзүң улук болгондо,
Унутуп калдың, деп салдым,
Башканы койуп мен бетер,
Меңсеп бергин деп бардың.
Менден угуп бар кепти,
Бетине Сатай каар септи,
Айтканы жок ал Сатай,
Баштан-айак түз кепти.
“Өлүмүң бүгүн дары, - деп,
Сен билмексен болгон кары, - деп,
Мен жүргөмүн саа, Бетер,
Бир киши го мейли деп.
Отор тойду бергенде,
Сен жөөлүдүң го бокту жеп.
Хандыкты алдың ал күнү,
Кайгыны салдың кай күнү,
Чигитей баатыр кетирди,
Башка түшкөн мун күндү,
Колума кайра жеткирди,
Жыргап жаткан бул күндү.
Талаадан келген Оторду,
Түшүрбөй кайра кетирдиң,
Батай менен Катайга –
Жаш балдарга жеткирдин.
Ачуум келсе сени мен,
Ушу жерде сойом, - деп,
Бооруңду кактап жөн эле,
Чокко салып тойом!” – деп,
Үйүнөн кууп чыгарды,

“Көрүнбөй көзгө жогол!” – деп.
Укпаган кебим калбады.
Баары көргөн-билгенин,
Айтып барды Бетери,
Одурандап ошондо,
Отору жаман кекенди.
Кекенип Отор боло элек,
Кеп ордуна толо элек,
Бала Батай дегендин,
Ачуусу келип бэкемдеп,
Оторго тийди жемелеп:
- Бетер сен кары болбой кал,
Көзүң кызыл, сакалы ак,
Карылык жашка толбой кал!
Оторуң жакшы киши эмес,
Ойлоп, Бетер, билип кал!
Угушумча көп элден,
Укмуш кулак билгенден,
Маңгыттын тартып жабырын,
Көп кырылган биздин эл.
Хан Калдык качып баана деп.
Түбүбүз бирге экенбиз,
Мен келдим, каңгай, сага, деп,
Себеби менен Калдыктын,
Коктукаттын тагына,
Сатай минген бул бир кеп.
Калдуубет келди караандаш,
Ойрот, буйрат, чоң солто,
Канча дөөлөр баш болуп,
Сомбилектин колунан,
Өлүп кетти далай жаш.
Түбү тууган маңгыттын,
Өзү бузук бул иттин,
Айтканын көр, сөзүн көр,
Сөзү бузук бул иттин,
Атасы маңгыт чоңу экен,
Энеси моңгул кызы экен,
Орто жерде туулагн,
Отор деген ушу экен.
“Жээн үйгө киргинче,
Жети бөрү кирсин” – деп,
Эл айтканы чын экен.
Той берем деп эл жыйып,
Арактан берип мас кылып,
Элебей туруп Оторду,
Коктукаттын шаарына,

Биз койупбуз баш кылып.
Баш болгондо турбады,
Барган жерде бул Отор,
Көзүнүн жашын тыйбады,
Көрүнгөнгө арыз айтып,
Өңгүрөктөп ыйлады.
Таңгыттан Дөрбөн элүү миң,
Манжудан Катай элүү миң,
Моңгулдан алдым элүү миң,
Таласты көздөй жол тартып,
Оторду алып ортого,
Биз жөнөдүк кол тартып.
Таласты талап алабы,
Же талатып ийип Таласка,
Талаада өзү калабы?
Олтурган Отор ойлобойт,
Пайда менен залалды.
Ортого казак элдерди,
Өз ойунча талады.
Сатай менен Медеркан,
Салпылдатып айдады,
Колу менен буттарын,
Кыймылдаткыс байлады,
Ошентип жүрүп темтеңдеп,
Таласка бара албады.
Таласта жаткан кыргыздар,
Биз жактан кабар алганбы,
Сомбилек уулу Чигитей,
Токтоосуз келип калганы.
Одурандайт үйүндө,
Оңой эмес жоо саймак,
Жыгалбай Отор калганы.
Дөрбөндү аттан сулатты,
Мен Батайды кууратты,
Кабыргасын Катайдын,
Калтырбай баарын кыйратты,
Отор чыкпай койгондо,
Каңгайдын калкы чубашты.
Дөрбөндү сайып жыкканда,
Таңгыттын журту чуулдашты,
Моңгулдан мурун бузулуп,
Таңгыттын эли чубашты.
Жаралуу болуп биз жаттык,
Отор улук болбосто,
Элде жатып жан бактык,
Оторду ээрчип биз барып,

Опурулган жин кактык.
Келип калды биздерге,
Кезене албас жайыбыз,
Жалтайып калдык чогулуп,
Жалпы жаштар баарыбыз.
Моңгул, манжу, маңгытты,
Аралаш ушул бир журт, деп,
Бетер кары, сен айттың,
Ырас экен угушсак,
Кыргыздын иши кыйын, деп,
Кыйын ишке биз бастык.
Кыйыны кыйын экен го,
Кызыталак кыргыздан,
Калбай такыр кыйраштык,
Чандандардын калганын,
Чалкалаган балбанын,
Баарын койбой кыйраттык.
Сатайды тактан түшүрдүк,
Отордун ишин бүтүрдүк,
Оорудан байкап элебей,
Далайдан бери күтүндүк.
Бузуктугуң сандан көп,
Алдакей сөзүң мындан көп,
Сендей, Отор дүйнөдө,
Ала көөдөн дардаң көп.
Мында турбай кетип кал,
Кайда барсаң анда бар,
Моңгулга келсе кол салып,
Баш болуучу биздер бар,
Атандын кунун кууп алсаң,
Өз бетинче кууп алгын,
Атандын кунун куубасаң,
Уйалбасаң тим калгын.
Каңгайга келсе катышып,
Кыргыздан чыккан Чигитей,
Катай менен мен бармын!
Батай жаман оолугуп,
Басайып калды соолугуп,
Кара тер басты Оторду,
Карап муну отуруп.
Козголуп өөдө комдонуп,
Жүүртө басып оңдонуп:
-Батай бала, не дейсиң?
Баш-аламан кепти айтып,
Баркы жок кандай сүйлөйсүң?
Келип калса Чигитей,

Баш болуучу мен, дедин,
Мында турбай, сен Отор,
Кайда барсаң бар, дедин.
Атам менин Калдуубет,
Кара эмес хан экен,
Калдуубеттин алдында,
Калганың тирүү бар бекен?
Калдуубет уулу мен Отор,
Жыпжылма түзөп кетемин,
Батай, сени соо койбой!
Кындык кесип кир жууган,
Жерим менин бул Каңгай,
Ата-баба, бир тууган,
Элим менин бул Каңгай.
Айтса кептин эби бар.
Менин ата тегим бар,
Мыктысынба, сен Батай,
Атын угуп эл билген,
Сенин атаңдын кайсы кеби бар?!
Отор буга келгенде,
Оолукту Катай жөн турбай:
- Атам менин хан, дедин,
Бул айтканың кай кебиң?
Жерим менин Каңгай, деп,
Элим менин моңгул, деп,
Бул айтканың кай кебиң?
Түп атаңды, жайыңды,
Мен туруп, угуп билгемин.
Эки күн турса дем алып,
Карды тойуп кампайып,
Караандуу киши кептенип,
Калат дечү дампайып,
Кара жайга күч келсе,
Качып барып бир жерге,
Калат дечү жалбарып.
Аз болгондо үч атаң,
Азып жүрүп өлүптүр,
Көп болгондо жети атаң,
Тентип жүрүп өлүптүр,
Өкүмүңө каңгайлык,
Элебей туруп көнүптүр.
Элге күйбөй жан баккан,
Эп келтирип мал тапкан,
Жайыңды таңгыт билиптир,
Тил албай жолго кириптир.
Түбүбүз бирге тууган, деп,

Таңгытка барсаң өзүң бил,
Түп атам өткөн экен, деп,
Жерди таштап бекерлеп,
Батышка барсаң өзүң бил.
Барсаң түркмөн эл бербейт,
Эл турмайлык жер бербейт,
Кайдан келдиң сен ким, дейт,
Баш калкалап банаалап,
Тура албайсың бир элге,
Ата-бабаң мурасы,
Ушу пейлиң барында,
Баталбайсың башка элге.
Кайда кетсең анда кет,
Көрүнбөй биздин көзгө! - деп,
Катай катуу сүйлөндү.
Ойуна кетти Отордун:
“Батай, Катай экөө тең,
Араң турат жандары,
Кара бойу жаралуу,
Ырп этер жок дарманы,
Катар экөөн сулатып,
Канын ичип тойсомбу?
Кел бери деп Сатайды,
Үксөндөп туруп ошондон,
Хандыкты алып койсомбу?
Далай күнү бир жаткан,
Какайдын этин тең таткан,
Дөрбөнгө барсам болорбу?
Олурандап ал дагы,
Оңдурбай мени койорбу?”
Барарга жерди табалбай,
Каңгайга эми баталбай,
Катышып койуп кыргызга,
Чигитей келсе кантем, деп,
Уктап үйдө жаталбай,
Кейпи кетип ,өңү азып,
Күндөн-күнгө муң басып,
Басынып Отор болгону.
“Атасынын бир көрү,
Батай, Катай- экөөн тең,
Жаралуу го болжолу,
Таштап койуп буларды,
Сатайга барсам болбойбу?
Коркутсам Сатай колумда,
Байакы такта ордумда,
Дагы такка минейин,

Чигитей мында жогунда.”
Ойлонуп Отор капырдын,
Токтоду акыл ушуга.
Бетердин басып бир бутун,
Оңдонуп Отор турду эле,
Эшикти карай чыгууга.
Көрүп Батай калыптыр,
Күркүрөгөн чоң Батай,
Олтуруп калбай салыптыр.
- Элди бузуп ириткен,
Эл бузугу бул Бетер,
Жөн коппой, Отор, ордундан,
Баспайсың бутун сен бекер!
Бут басканда шааны бар,
Жайын, Отор, айта сал!
Ана-муна дегинче,
Айсал-үйсөл дедирбей,
Отор чыга берди эле,
- Коппой, Бетер, олтур! - деп,
Батайдан ачуу келди эле, -
Эл карысы деп жүрсөм,
Эл бузугу экенсиң,
Калк карысы деп жүрсөм,
Калк бузугу экенсиң,
Какжаңдаган куу баш чал,
Карганда болуп бузуку,
Кай муратка жетерсиң?!
Бутунду басса Оторго,
Ордундан кобо каласың,
Темтендеп ээрчип бир кулду,
Тентек чал, кайда барасың?!
Башыңды жөлөр кишиң жок,
Бир талаада каласың!
Акыл десең тилимди ал,
Тилдеди десең көөнүңө ал,
Чыккын, Бетер, эшикке,
Кайда барсаң анда бар!
Айтып Батай жаман тил,
Отор менен Бетерди -
Экөөнү катар кекетти,
Эшикке чыга бергенде,
Катайы айтат бир кепти:
- Байкаталы көз салып,
Эшикке чыгып-киргенде,
Бетер менен Оторду.
Биргелешип ал экөө,

Олтурабы бир жерде,
Сен экөөбүз жарадар,
Же чуу салабы бул элге?
Он эки күндүк орто жол,
Коктукатка барабы,
Сатайга барып үксөндөп,
Калааны тартып аларбы?
Чигитей угуп кабарды,
Бир балааны табарбы?
Бузуктун иши ушундай,
Бүткүл каңгай амалдуу.
Оторду кууп ийди, деп,
Чигитейге эл барбайт,
Барган менен эл анда,
Чигитей элге тил албайт.
Ай балта, кылыч эгешип,
Сен экөөбүз ээрчише,
Чыгып койдук кыргызга,
Карсылдашып теңдешип.
Отор шамал жел эле,
Келип калса кыргыздар,
Агызып кетер сел эле.
Көңүлү сууп жай алып,
Тура турсун Отор, деп,
Мен айтканым ал эле,
Эшикке чыккан жоголду,
Тың сүйлөдүң сен эле.
Деп Батайга Катай кеп салды,
Угуп Батай Катайга,
Капаланып деп салды:
-Туулганда бир башка,
Боолугу бар өлүмдүн,
Чигитей менен Отордун,
Кимисинен өлөбүз,
Аны кимден көрөбүз?
Артынан барсак жалынып,
Ага жакшы болобу?
Кол куушуруп ал айтып,
Кыргызга барсак кошулуп,
Чигитей аман койобу?
Келген күнү өлүмдүн,
Боолугун анан көрөлү,
Экөөнө тең баш ийбей,
Бөлүнүп туруп өлөлү,
Мен айыksam көрсөтөм,
Баарысына өнөрдү!

Батайдыкын акыл, деп,
Унчукпай Катай макул, деп,
Сокмоктуу сөздөн бүткөнсүп,
Чаласы жок кеп-кеңеш,
Үйүндө булар калыптыр.
Бетер чыкса эшикке,
Аттанып Отор алыптыр,
Кайда барат экен, деп,
Кабарын укпай бекер, деп,
Карыган Бетер бүгүлүп,
Карсылдап тизе жүгүрүп,
“Атынан айтып кычырсам,
Үйдөкү экөө туйунса,
Каным кетер төгүлүп.”
Тебетей ыргап, кол булгап,
Бир туурага бет алып,
Жүрүп берди жулжундап.
Өзү кыйар арамза,
Калдуубеттин Отору,
Кычырган жери буйак, деп,
Баручу жагын болжоду,
Капташты экөө бир жерде,
Калың токой бир черде,
Айланып жүрүп киришти,
Ортосунда бир жерге.
Ойлорунда турушту,
“Келбейт деп буга эч бенде,
Күдүндөп Бетер кеп баштап:
- Күйөрүм, Отор, - деп баштап,
Кулагың угуп сен кеттиң,
Күүлөндү Батай кыйгачтап,
Экөөбүздү бир деди,
Кудай урсун бул экөөн,
Түпкүлүгүн билбеди.
Атка минип алыпсың,
Сен кайсы жакка жүргөлү?
- Жашырсам болбойт мен, Бетер,
“Сай калар да, сел кетер”
Ушул жерден аттанып,
Отор жүрбөйт бепбекер.
Аттанып жолго салармын,
Коктукатка барармын,
Коркутуп туруп Сатайдан,
Шаарды тартып алармын.
Улуктук колго тийгенде,
Күмүш такты мингенде,

Күүлдөгөн бул экөө,
Барбаганын көрөйүн,
Айтканымды кылбасам,
Отор болбой өлөйүн,
Кечиктирбе, Бетербай,
Пейлимди буздум жөнөйүн.
Бетер анда кеп айтат:
- Болбойсуң, Отор,- деп айтат,
Сатайга бүлүк саларсың,
Бир калбаны табарсың,
Кыргыз, моңгул, - баары жоо,
Таңгыт жоолоп аа кошо,
Сен кайда барып батарсың?
Мен айтамын сөзүм жай,
Батай менен Катайдын,
Атасы менен бир тууган,
Каратил деп кары бар,
Каратилге баралы,
Каратил менен тилдешип,
Кабарлашып жаналы.
Бетердин айткан кебине,
Болбой Отор койгону,
Мойнун буруп толгоду,
Баланча күнү, Бетер чал
Коктукатта болгун, деп,
Күн эсебин болжоду.
Мингени күлүк чаалыкпас,
Күндө чапса талыкпас,
Сатайдан тартып так алмак,
Кетип барат далбактап.
Өзүм баатыр дегенсип,
Асынып жааны мойнуна,
Атканын жазбас мергенсип,
Кындуу кылыч белинде,
Кандуу найза колунда,
Кара темир калканы,
Калдаңдап турат жонунда.
Отор жетип барыптыр,
Коктукаттын оозуна:
- Дарбаза баккан ким? - деди,
Мен Отор хан бил, - деди,
Тактаны берсин Сатайың,
Көрүнөө айтып кир!-деди,
Тапшырсын минер тактаны,
Кирдетип Сатай койгондур,
Кулпунта албай бакчаны.

Кечикпей такты бат берсин,
Жан керек болсо маа келсин,
Тойгон болсо жанынан,
Бербеймин такты деп көрсүн!
Кароолчу айтып барыптыр,
Бар кепти укту Сатайы,
Сайышарга чама жок,
Сатай карып калыптыр.
Башын салып жер тиктеп,
Олтуруп калды бир далай,
Аңгычакты болбоду,
Кирип келди бир малай.
- Кел, малайым, бол, - деди,
Ылгаган атың мин,-деди,
Кат берейин колуна,
Кийликпей жолго кир! - деди.
Ойунда турат Сатайдын,
Батай, Катай келбеди,
Келбегенде билиптир,
Кубалап аны ийгенде.
- Жаңы баатыр бектерге -
Батай, Катай дегенге,
Катты алпарып тапшырып,
Кайта келгин! - деди эле, -
Эшикте Отор болбосун,
Жибербей сени койбосун,
Мен турганда тактада,
Дегеле жаман болбойсуң,
Түпкүлүгүң ойлогун.
Хан жумшаса калдаңдап,
Буту жерге тийбестен,
Катуу чуркап далдаңдап,
Калдалаңдап шашылып,
Катуу жаман ашыгып,
Ордого Отор келгинче,
Өтүп кетти шашылып.
Ат айабай катуулап,
Чоң жолго кирбей бөксөдө,
Адыр менен сабуулап,
Түн уйкусун бөлүптүр,
Түн бойунча жөнөптүр.
Күндө тыным албаптыр,
Ат чалдырып баспастан,
Азык ичип албастан,
Карбаластап олтуруп,
Батай, Катай дегенге,

Катты ханы эрлерге,
Алып барып берди эле,
Катты окуп Батайы:
- Тургун, Катай, баралы,
Ажыратып Сатайды,
Биз Отордон алалы,
Оторго орун бербестен,
Чыгарып элдин четинен,
Карып калган Сатайдын,
Хандыгын кошуп алалы,
Кыйын болсо кыргыздар,
Кырчылдашып багалы.
Улуктук менсеп нең улук,
Батайдын пейли бузулуп,
Катайына муну айтты.
Аттанып Отор кеткенде,
Кош эмесе, деп койуп,
Калган Бетер карысы,
Оторго айткан кеңешке –
Каратилге барышы:
- Келгин, Бетер, келгин, - деп,
Эми неге келдиң?-деп,
Үч-төрт жыл болуп баратат,
Жаш баладай учкайак,
Сен жүрөсүң делдеңдеп.
Карып калган кезиңде,
Какжаңдай бериш жакшы эмес,
Күдүңдөп күлү калакай,
Жакжаңдай бериш жакшы эмес,
Кары болсоң карыдай,
Саксаңдай бериш жакшы эмес,
Айтарга сөздү берди, деп,
Бакжаңдай бериш жакшы эмес,
Келгин деди мени, деп,
Дакдаңдай бериш жакшы эмес.
Ашыкканың бир кеп бар,
Карынын жашы, айта сал.
Угуп Бетер токтолуп,
Улутунуп үшкүрүп,
Буйт дегинче чүчкүрүп:
- Сага келдим, Каратил,
Келгенимдин жайын бил,
Айткалы сырын келгемин,
Батай, Катай ининдин.
Калдуубеттин Отору,
Кек алам деп кыргыздан,

Калың элди козгоду,
Инилериң ал күнү,
Эң алдында коштоду,
Баатырлык атка конгондо,
Битине батпай кош болду.
Кыргызга барып жеңдирип,
Сатайга такты миндирип,
Жаралуу болуп Батайың,
Кан жөткүрүп Катайың,
Балалык кылып ой кыска,
Ал экөөнүн, Каратил,
Кай кылыгын айтайын!,
Кубалап ийди Оторду,
Качып Отор жоголду.
Жаралуу болду Дөрбөн, деп,
Манжу, моңгул, таңгытты,
Дүлдүрөндөп сүрдүң, деп,
Түп атаңдан бер жакка,
Баш калкалап баана издеп,
Качып жүргөн экенсиң,
Тек жайыңды билдим, деп,
Көөнү калат дебестен,
Батай, Катай – экөө тең,
Катар айтты жемелеп.
Коктукат кетти ал Отор,
Көзүнүн жашы себээлеп.
Карыйабыз Каратил,
Айтып койгун ошого,
Калбасын көөнү менден, деп,
Ошол үчүн, Каратил,
Мен алдыңа келдим, - деп.
Угуп болуп Каратил,
(Көзү сокур жаман тил)
Олойо тиктеп Бетерди,
Оголе жаман кекенди:
- Бузук эмес Отор, - деп,
Бузук Бетер сенсиң, - деп,
Жаман эмес Отор, - деп,
Жаман Бетер сенсиң, - деп,
Сен жаныңды багып жай жатпай,
Жаштарга айтып канча кеп,
Таарынышты жаштар, деп,
Жүрөсүң эми темтеңдеп!
Келе жаткан жаш балдар,
Кээде кепти алучу,
Кээде албай калучу,

Жаш ашкан соң элүүдөн,
Кеби өтпөй каруучу.
Өмүр көргөн адамзат,
Өтөр күнү мына ушу.
Убара болуп бүжүңдөп,
Ушак ташып бүжүрөп,
Балтыр биттей күбүрөп,
Сакалың ак, чачың ак,
Саксандаган ит Бетер,
Антип жүрүш кайсы кеп?
Мен укпадым урушту,
Оңой эмес жумуш бу.
Үйүңө барып, сен Бетер,
Ойгонбостон жаткын!-деп,
Каратил болбой койгону.
Кылмышкер болуп Бетери,
Эшикке чыкты кеткели,
Өтүп кетти сөөгүнөн,
Каратилдин кептери,
Эшиктин чыгып алдына,
Ал Оторду эстеди:
“Коктукатка барайын,
Бар деп айткан Отордун,
Не жумушу бар экен,
Байкап аны калайын.”
Коктукат көздөй жөнөдү,
Батай, Катай, Каратил,
Кеткенин мунун көрбөдү,
Батай, Катай, - эки жаш,
Эки башка санаасы –
Экөө болуп эки баш,
Бири бармак Оторго,
Бири барбас болгонго,
Кеп талашып эки баш,
Алар антип турганда,
Каратил жетип барыптыр,
Бетердин айткан бар кебин,
Буларга айта салыптыр:
- Бетерден уктум кептерди,
Билбедим Бетер кеткенби?
Эмне кеңеш тапты, деп,
Угайын деп силерден,
Келдим эле мен, - деди.
Батай, Катай унчукпай,
Башын салып олтурду,
Атасы менен бир тууган,

Атасындай Каратил:
- Акылы кыска эки акмак,
Айтканымды көөнүңө ил,
Бириндин көөнүң Отордо,
Сатайда көөнүң бириндин.
“Өз жеринден чыккынча,
Өз элинди саткынча,
Өлгүн” деген макал бар.
Оторду сүрсөң бузук, деп,
Сатайды сүрүп салсаңар,
Улуктугу кызык, деп,
Элдин баары экөөңдү,
Жаман көрөт бузук, деп.
Ата-энеден жаш болдуң,
Жетим өскөн чунактар,
Эми элге баш болдуң.
Отор да душман силерге,
Жаңкалактап сөз менен,
Айдап барып кыргызга,
Кан төгүшүп жүрөргө,
Теги монгул уругу,
Пайдасы тийет берерде.
Сатайды сүрсөң шаарынан,
Качып келип турдуңар,
Чигитейдин каарынан,
Эсебин чындап алат го,
Чогултуп туруп барыңар.
Силерге айтар кебим бар,
Тил алсаңар кабыл ал,
Тээ Чаңбейсендин ойунда,
Кара кытай ханы бар,
Баш калкалап, мал тартып,
Ошондон аскер алыңар.
Чогулушуп биригип,
Чигитейди жыксаңар,
Андан кийин Оторду,
Сүрүп анан таштаңар.
Сатайды сойуп кан ичип,
Тагына минип эл билип,
Татынакай жатсаңар.
Каратил айтып болгону,
Ачык кебин айтпады,
Башын чайкап Батайы,
Айткан кепке болбоду.
Батайдын көрүп кабагын,
Унчукпай Катай токтолду.

Кайсы жакка бараарын,
Кайсы жакка тураарын,
Кимдин алын сураарын,
Кимден аскер кураарын,
Биле албай булар калыптыр.
Балакет баскан Бетери,
Коктукатка барыптыр,
Коктукат барган Отору,
Олтурган экен бир үйдө,
Сатып алып короону.
“Аркадан Бетер келер, - деп,
Ачык кабар берер”-деп,
Жоо жарагын аттанчуу,
Аты-тонун белендеп,
Түндөсү уйку уктабай,
Күндүзү тынчып дем албай,
Турган экен элеңдеп,
Кирип келди Бетери,
Ээгинде сакал сепеңдеп.
Эптүүлөнүп Оторго,
Баары көргөн-укканын,
Айтып берди Бетер кеп.
Жай алар көөнү кабар жок,
Кайсы жакка агарын,
Ачык билген жана жок,
Үшкүрүп Отор олтурду,
Кандай кылат амал жок.
Бетер кары булкунуп:
- Кокуй, Отор, не болдуң,
Олтурасың улутунуп!
Атыңды минип камдангын,
Жоо жарагың бүт алгын,
Чуркан салып бул шаарга,
Сатайдан хандык колго алгын,
Келбегенин көрөлүк,
Келберсиген экөөнүн-
Каратил менен балдардын.
Айласыз турган ал Отор,
Абдан акыл ушул, деп,
Алдырып чыгып байлоодон,
Атын минип делбиреп,
Ачылып көзү жумулуп,
Ордого келди кеңгиреп.
Сатайдын кеткен кишиси,
Эмгичекти келелек,
Карыган Сатай амалсыз,

Алсырады сендиреп.
- Болгун Сатай, болгунун,
Тактаны ылдам бергин, - деп,
Керилип жатчуу чойулуп,
Бакчаны ылдам бергин! - деп,
Башында улук мен элем,
Байкоосуз улук сен болдуң,
Өз ордума келдим,-деп,
Кекетип Отор турганда,
Барган киши келиптир,
Баары кебин Сатайга,
Калтырбай айтып бериптир.
Үмүт үзүп аяктан,
Үкүс угуп буйактан,
Алдыртан кылып кабарды,
Канча миң аскер кол алып,
Карыган Сатай аттанган.
Кайсы экенин ким билет,
Коктукаттын калаасы,
Чакчелекей, будуң чаң,
Өлүп жаткан андан көп,
Көчөнүн ичи кызыл кан.
Ой-тоонун баары чаң болду,
Орустан бери карата,
Уккан элге даң болду.
Кытайдын ханы угуптур:
- Кызыталак Отор, - деп,
Кыргызга барып катылып,
Калбаны тапкан ошол, - деп,
Атасы өлгөн Калдуубет,
Аркасынан кошом, - деп,
Эки бөлөк эл болуп,
Эрегишип урушуп,
Өлүп кетер бекен” – деп,
Тобуке деген бир балбан,
Токсон миң аскер жиберет.
Отор алган калааны,
Өлтүрүп жаны тынчыган,
Сатай кары адамды.
Бу кабарды Таласта,
Чигитей угуп калганы,
Угуп туруп Чигитей,
Чыдап тура албады,
Алтай менен барам, деп,
Медеркан көздөй аттанды.
Кутупту көздөй жол тартып,

Кур семирген тору атчан,
Кутурган бала оң тартып,
Өткөн чактан азыр чак,
Калган экен бой тартып.
Желектин башын жапырып,
Жез найза кармап чамынып,
Карагай найза өңөрүп,
Кара мүртөс Чигитей,
Атасынча көгөрүп,
Кайрылбай жолго салыптыр,
Медеркан менен тилдешип:
- Жай жаткын, - деп сүйлөшүп,
Жабыр салба тынч элге,
Кол жыйам деп дүрбөтүп.
Жалгыз өзүм аламын,
Моңгул, манжу, таңгытты,
Кытайды кошо жүдөтүп,
Койо берген болчумун,
Атка минер немесин,
Байакында сүрдөтүп.
Барган-келген кербенден,
Барып келген элдерден,
Угуп жүрөм далай кеп,
Кытайдан келген Тобуке,
Токсон миң аскер келген, деп.
Тобуке, Дербөн башка жоо,
Батай, Катай, Отору –
Үчөөнүн жолу башка жоо.
Өлүптүр Сатай карыбыз,
Өлсө кандай кылабыз,
Кылган кызмат биз үчүн,
Ким өлтүрсө Сатайды,
Көргөндөрдөн угарбыз,
Ошондон кунун кубарбыз.
Таласта бар Мадыбек,
Алтайда сенсиң, Медеркан,
Алышкан душман көп болду,
Батыш менен чыгыштан.
Кабар алгын экөөң, - деп,
Жалгыз башым барайын,
Кыргыз үчүн кыйналып,
Кыйноого тууган баламын,
Кыйамина келтирип,
Кытай, таңгыт, моңгулдун –
Баарын жеңип алармын,
Өчөшсө кытай баш тартпай,

Чаңбейсенге барармын.
Айтып койуп Чигитей,
Аттанып кетти Алтайдан,
Өлгөн Сатай шаарына –
Коктукат көздөй бараткан.
Муну койо туруңуз,
Тобуке менен Отордун,
Батай менен Катайдын,
Каратил менен Бетердин,
Кабарынан угуңуз.
Токсон миң аскер кол жыйнап,
Токтоо кылбай бат жыйнап,
Каңгайды көздөй аттанып,
Келатат кытай ат кыйнап,
Коктукаттын шаарына,
Келип калды чукулдап.
Тобуке келди, дегенди,
Батай, Катай угушат,
Коктукатты Оторго,
Таштап берип ошого:
“Каратилдин кеби үчүн,
Жай жаттык биз ошончо,
Тобукенин жолунан,
Тосо биздер баралы,
Кеңеш салып кеп кылса,
Айткан кебин эп кылса,
Аралашып калалы,
Айткан кепке көнбөсө,
Бизди киши ордуна көрбөсө,
Биз калбаны салалы,
Чатакташып калалы.
Тобукени олжо алып,
Коктукатты кошо алып,
Коркпой туруп көрөлү,
Кыргыз, кытай биригип,
Бизге келсе кол салып”
Деген кепке келишип,
Эки калмак аттанды,
Муздай темир курчанып.
Каңгайды жердеп жаткандын,
Элинин теги төрт урук,
Эл башкарган беш улук,
Бешөөнүн пейли беш башка,
Өз алдынча бузулуп.
Баарысын жылма сыйдалап,
Алсам деп Дөрбөн ойлогон.

Тобу менен талкалап,
Жоготом деп баарысын,
Тобуке муну ойлогон.
Батай, Катай ал экөө,
“Пейлин көрүп билсек” – деп,
Алдынан чыга жол тоскон.
Такка минип хан болуп,
Тайрайып жаткан жан болуп,
Маслетчи Бетери,
Какжаңдаган чал болуп,
Жаткан Отор бир жактан:
“Такка миндим, эл билдим,
Танабын жипке тиземин,
Мени кастап келгендин.
Теңдешер киши менде жок,
Айла менен иш кылган,
Мен өндүү киши элде жок,
Бетерим болсо кеңешкор,
Мага беттешер бенде деги жок.”
Отор муну ойлонот.
Бирине-бири карабай,
Бирин-бири айабай,
Чогулушуп биригип,
Кыргыздан кегин кууп албай,
Сыймыгы качты бул элдин,
Сыр билгизбей туралбай.
Батай, Катай барыптыр,
Тобукеге жол кошуп,
Жолдон чыга калыптыр:
- Барасың кайда, баатыр? – деп,
Жайын сурай салыптыр.
- Жиберди ханым, мен келдим,
Жайыла басып кетипсиң,
Жазааңарды беремин,
Катышсаң жакшы болбойсуң,
Мен жандан тойгон немемин!
Тирүүлүктөн өлүмдү,
Жакын көргөн эл болсоң,
Жан айабас эр болсоң,
Жайымды уккун сен болсоң,
Жалгыз кара бир башым,
Сан балбанга барабар,
Тобуке атым мен болсом!
Каратил айткан байакы,
Батай менен Катайы,
Тартууга көңүл бурбады,

Тобуке кеби бек ачуу,
Кан төгүшчүү майданды,
Ээн талаада курганы.
Токсон миң аскер кол экен,
Кытайдын журту мол экен,
Тобукенин алдында,
Тогуз балбан кул экен.
Токсон миң аскер, тогуз эр ,
Тобу менен башкарган,
Тобукеси зор экен.
Батайы карап турбады,
Атынын башын бурганы,
Найзасын кармап ыргады,
Кайра барса ушундай,
Кара нээт калмактын,
Басылбаган чуулганы.
- Сен Тобуке, мен Батай,
Кыйратамын баарың, деп,
Айткан кебиң бул кандай?
Кара лөктү катарлап,
Сандыкка салып пул артып,
Жетелетип кул тартып,
Кыйратты мени кыргыз, деп,
Кычырып сени келдимби?
Кытайда Жантай, кызталак,
Хан жумшады мени, деп,
Каның айдап келдиңби?
Жабылуу тулпар ат тартып,
Жарагы менен кыз тартып,
Күңү, кулун жумшатып,
Күйгүздү кыргыз мени, деп,
Күчүн бергин эрдин, деп,
Жериңен сурап келдимби?
Батпай жердин бетине,
Желденип мында келдиңби?
Куру кантип кетем, деп,
Коркутсам малдан берер, деп,
Сенин кокустап айткан кебиңби?
Ички пикир сырың айт,
Жашырбастан чының айт,
Каңгайдын калкы кептенип,
Калгандардан эр чыкпайт,
Чоңойсо бойу эрмин, деп,
Чокчондой берет калгандар,
Жалгыз башым менмин, деп,
Ошонун бири болдуңбу?

Өткөрүп берсем урушту,
Журтумда болгон жумушту,
Батай анда оңдумбу?
Атым Батай билип ал,
Чигитейден кутулуп,
Өлбөй чыккан мен бир жан.
Кыргыздан чыккан Чигитей,
Кылымда балбан тең келбей,
Кыйын туулган ал бир жан,
Ошону менен беттешип,
Өлбөй келген мен турсам,
Сен эмессиң чоң балбан!
Ушул сөздү укканда,
Арданды катуу Тобуке,
Камчылана жөнөдү,
Астындагы керкини,
Баргыла деп айтпады,
Алдында турган беркини.
Токсон миң аскер тобунан,
Тогуз балбан бөлүнүп,
Тобукенин алдына,
Тобу менен көрүнүп,
Тоңкойуп таазым кылышты:
- Бизге бергин, баатыр, - деп,
Бул сапаркы урушту.
Кытайдын жайы ал экен,
Тоңкойуп таазым кылычу,
Тоңкойуп таазым кылганда,
Тилегин кабыл алучу.
Тобуке буйруп салыптыр,
Бирден-бирден барууну,
Чоңунан болуп уруксат,
Мен барам, деп алдында,
Тогузу талаш кылышат,
Батышалбай тогузу,
Тобукеге барышат.
- Катарың менен тургун, деп,
Бир четинен баргын, - деп,
Өлүп кетсең тогузуң,
Тобундун кегин кетирбей,
Өчүндү алчуу бармын, - деп,
Четинен бирден жиберди,
Ажал айдап ээ бербей,
Мен барамын дегенди.
Майданда Батай дапдайар,
Көп чыккан кандуу майданга,

Ыгын билген чоң айар.
Кара кытай элинен,
Калдандап барды бир балбан,
Кара жерди каңтарып,
Аңтара салчуу немедей,
Далдандап барды бир балбан,
Жылкы минбей керк минсе,
Эки буту сүйрөлүп,
Салпандап барды бир балбан,
Чыгарбай Табай өлтүрдү,
Жандырбай кайра майдандан.
Алтоо өлүп кетиптир,
Арты-артынан баргандан,
Алтоон көрүп Тобуке,
Айалдабай аттанган.
“Батай, Катай, Тобуке,
Таталашып жатат, - деп,
Башы-көздө тарп калбай,
Балталашып жатат” - деп,
Каратилден Оторго,
Калтырбай такыр кат барган.
Батай, Катай - эки эрди,
Эбине эми келгенби,
Чыгарбай колдон калам, деп,
Аттанып Отор келгени.
Келе берсин жол менен,
Кеңири аскер кол менен,
Батай менен Тобуке,
Беттешип калган экөө тең,
Заары күчтүү ачуу тил,
Бирине-бири өткөзүп,
Кектешип калган кеп менен,
Калмак, кытай деген кеп,
Эки айрым жык менен,
Шон үчүн Тобуке,
Кирген экен күч менен,
Найзаларды кезешип,
Кекенишип кездешип,
Бирден сайып өтүштү,
Тобуке, Батай беттешип,
Сыр алгансып калышты,
Күч ортосун чектешип,
Бешимден кечке сайышты,
Белдүүлөр минтип тайышты,
Кимиси алып, ким калат,
Бакты билет ал ишти.

Балталаша бергенде,
Найзалаша келгенде,
Жаага аштап жебе атып,
Колтуктарын чойушуп,
Тарткылаша келгенде,
Күркүрөгөн үн чыгып,
Аткылаша келгенде,
Ошол күнү кечкече,
Тобуке, Батай тең эле.
Тобуке келди тобуна,
Эртеңки күнү жеңем, деп,
Ошол турат ойунда.
Батай барды айлына,
Эртең кандай болот, деп,
Таң аткынча кайгыда.
Таң агарып, күн чыгып,
Буйрук берип Тобуке,
Керней-сурнай чуу чыгып,
Аттанып аскер калыптыр,
Айалдабай дуу чыгып,
Айанып башын катпады,
Аттанбай Батай жатпады,
Өлүмдөн коркуп ал Батай,
Башын кайра тартпады,
Же түбүбүз бирге эле, деп,
Кошомат кебин айтпады.
Бирин-бири көргөндө,
Куйкалары курушуп,
Тобуке, Батай урушуп,
Ач бөрүдөй булушуп,
Атынан түшүп күрөшүп,
Өөдө-төмөн сүрүшүп,
Көөдөндөрүн тирешип,
Белден кармап чиренип,
Кара бойдон тер агып,
Кайрат качып ширелип,
Кыйын болгон мезгилде,
Отор келди ал жетип.
Өтө кыйар арамза,
Отор жаман неме эле.
Жеткен жерде Катайга,
Жеме кылган кеп эле:
- Тетиги Батай агаңыз,
Кар болучу эр беле?
Кызыл канга бойолуп,
Шыралуу турса тигине,

Сен карап турсаң эрмин, деп,
Катай, кандай кеп эле?!
Өзүм барып алдында,
Куткарайын, - деди эле.
Угуп Катай каарданды,
Качып жүргөн Отордун,
Бул кебине арданды,
Кылчайып артын карабай,
Ат чуркатып барганы.
Мөкүбалдуу сур найза,
Булгап колго алыптыр,
Бу бадырек чочко, деп,
Тобукени качырып,
Токтобой жете барыптыр.
Жибербеймин ага, деп,
Мен барабар сага, деп,
Өлбөй калган үчөөнүн,
Бирөө тосо барыптыр,
Тосо барган кытайдан,
Беттешкен кытай ар жактан,
Найзалашып кагышты,
Каңкылдатып жер-сууну,
Качырышып салышты,
Эрдик кылып чоң Катай,
Тосо барган кытайды,
Аңтара сайып алышы.
Дагы бирөө барыптыр,
Оодара сайып салыптыр,
Эми бирөө калыптыр.
Өлдү экөө бириндеп,
Мен келдим өзүм сага, деп,
Өңү чаар куу кытай,
Минген аты сур кытай,
(Мурунку өлгөн экөөнөн,
Мыктыраак экен бул кытай)
Чаар кытай, Катай беттешип,
Карсылдашып күч кетип,
Мурункудан бешбетер,
Өчмөндүк артып кектешип,
Койгулашып жүргөндө,
Күүгүм кирген мезгилде,
Батай менен Тобуке,
Ажырашты ал кезде.
Чатырына келишти,
Чатырдакы малайлар,
Чаңкап келген эрлер, деп,

Чай кайнатып беришти.
Бар тамагын ичишип,
Бар кийимин чечишип,
Батайдын бойу жарадар,
Алты сандын бар жери,
Найза тешкен тепчилип,
Караңгыда Батайды,
Жиберди Катай кетирип,
Жолдо бара жатканда,
Отор калды кезигип.
Оолугуп Отор сүйлөнүп,
Одурандап күүлөнүп:
- Алдыңа барсам болбодуң,
Арканча айттым акыл кеп,
Болбой мойнуң толгодун,
Как ушундай болмоксуң,
Болбой койгон болжолуң.
Акылым бар Отормун,
Болор ишти болжодум.
Көрөмүн сени, ээ, Батай,
Өлүп кеткен Сатайдын,
Арбагы келип колдоорун?!
Же кыргыздан келип Чигитей,
Куткарып сени койорун?!
Менден качсаң кыйгачтап,
Кытай менен бирикпей,
Кыйар Батай, не болдун?
Кайра барсаң, анда бар,
Эми тийбей койойун,
Сакайып кайра келгинче,
Эрикпей жатып ойлогун!
Отордун айткан кептери,
Сөөгүнө жетиптир,
Унчукпай Батай кетиптир,
“Кеп өткөрдүм Батайга,
Эми кебим дагы бар,
Мен Катайга айтарга.
Мал аламын булардан,
Кытайдан келген Тобуке,
Тартуу кылып тартарга,
Бар милдеттүү жумушту,
Бул экөөнө артарга.
Бактым менин жар болуп,
Баса келген экемин,
Барайын деп бул элге,
Шаша келген экенмин,

Келер жагым багымды,
Ача келген экемин.
Карап экөөн турайын,
Кайраты качса Катайга,
Катуу жардам кылайын.
Убара болуп урушпай,
Биригишип турушка,
Тобукеге айтайын.
Азап тарттык мынчалык,
Кыргызга тарткан зыйанга,
Караганда ушул иш,
Кыйын эмес анчалык.”
Отор муну ойлонуп,
Калдайып карап турду эле,
Катай менен Тобуке,
Канча убак урушуп,
Калкандын баарын жарышып,
Кызыл чеке, кан талоо,
Кыйын уруш салышып,
Эрегишип киришип,
Кел бери , деп урушуп,
Кээ-кээсинде бир-бирин,
Кеңгиреп карап турушуп,
Баш-аламан урушуп,
Пайдасы жок бир жумуш,
Бар кийимин жулушуп,
Эч айласы кеткенде,
Күңгүрөнүп жер тиктеп,
Күрзүнү күүлөп турушуп,
Кеч кирип кайра жанды эле,
Жай-жайына барды эле.
Барса Катай чатырга,
Жаткан Батай жарадар.
- Карсылдашып кагышып,
Кан жөткүрүп мен келдим,
Батай, алың сен кандай?
Катай сурай салыптыр,
Катайдан угуп Батайы,
Өкүрөңдөп өксөдү,
Көзүнүн жашын төккөнү,
Өлүмдөн катуу угулган,
Отордун айткан сөздөрү,
Учурап уккан кептерин,
Калтырбай айтып өткөнү.
Катайды тиктеп карарып,
Санаасы санга таралып,

Улук болмок башында,
Ушалап муну шаар алып,
Ушаламак турмайлык,
Урушуп араң жан калып,
Кеби көп Табай айтарга:
- Кычык деп айткан жерим бар,
Кычышып калган биз жакка,
Менин убада кылган жайым бар,
Бурулбас пейлим чагым бар.
Башкадан өлсөм өлөмүн,
Калкалап Отор койот, деп,
Ойумда жок өлөрүм.
Өнөгүмдү кетирбей,
Кылалы уруш кытайга.
Кыргыз менен урушсак,
Кытай келип шаар алса,
Бул Отордун иши! – деп,
Батай айтты бир канча,
Агасы Батай айтканы,
Акыл болду Катайга.
Аттанып Катай жөнөдү,
Таң саргарып атканда.
Тобуке келди дөөгүрсүп,
Аскери топ көпкөнсүп,
Айал-үйөл дебестен,
Ачып-көздү жумбастан,
Койгулашып ал экөө,
Катуу уруш баштаган,
Эки имере бергенде,
Кыйынсынган Катайды,
Кытайдан келген Тобуке,
Ыргыта сайып таштаган.
Өлтүрөт деп Катайды,
Өлтүртпөсөм экен, деп,
Ойуна Отор алыптыр,
Ортого түшө калыптыр,
Катайды түздөн чыгарып,
Кытайдан келген Тобукеге,
Кыйла сөзүн салыптыр:
- Моңгул, манжу бир тууган,
Кытай, таңгытты ким тууган?
Бир атадан тарапбыз,
Түп атабыз тең тууган.
Илгертен бери карата,
Моңгул, манжу, кытайдын,
Жүргөн жери бир экен,

Айткан кеби бир экен,
Алтымыш уруу алаш, деп,
Алар менен өмүрү,
Атышып да, чабышып,
Антишип келген кеп экен,
Уктунбу, баатыр Тобуке,
Же укпадыңбы бул кепти,
Катуу салдың тууганга,
Каңгайга келип дүмөктү.
Бурут Манас тукуму,
Баш көтөртпөй мурунтан,
Баарыбызды түгөттү.
Кийинчерээк бул жерге,
Хандык такка ээ болгон,
Ал кыргыздын эри экен,
Бекбача атын дээр экен,
Каңгайды бөлүп кытайдан,
Коктукаттын шаарына,
Улук койгон кеп экен.
Атамдын аты Калдуубет,
Коктукат биздин шаардыр, деп,
Өзүм алам аны, деп,
Сыр айтыптыр кыргызга,
Жандырып бер жерди, деп,
Сыр айтыптыр кыргызга.
Сомбилек деген эр чыгып,
Теңдешери кем чыгып,
Ээ кылбаптыр атама.
Сатай деген карыны,
Улук койуп кетиптир,
Атам өлсө атамдын,
Достору бар артында,
Калдуубетти өлтүргөн,
Сомбилектин дартында,
Жетим калып жетилдим,
Жөлөгөн киши менде жок,
Өз алдымча тетилдим.
Алты күндөн бер жакка,
Айабай чатак таарыган,
Айанбаган уруштан,
Сени менен жулушкан,
Батай, Катай экөө тең,
Бир атадан туулган.
Чоң Жолойду баш кылып,
Таңгыттан канча сойуптур,
Нескараны баш кылып,

Манжудан канча сойуптур,
Баш көтөргөн каңгайды,
Алооке уулу Калдайды,
Аны да кошо сойуптур.
Ар качандан бир качан,
Кыргыз келип каңгайдан,
Кыйла олжо алыптыр,
Кыймылдатпай каңгайды,
Көз каранды кылыптыр.
Түпкүлүгүн ойлодум,
Кайра келсем Таластан,
Арттырып арбын олжо алып,
Айдатып келсем алаштан,
Кытай улук силерге,
Кыйалымда айтмакмын,
Кыймылдабай жатмакмын.
Жеткирбеди ал кезге,
Учурашып беттештик,
Улугуң жок, Тобуке,
Куру талаа бул жерде.
Балдардын иши балдарча,
Мен айттым сага бир канча,
Биригип туруп баралы,
Береги турган кыргызга.
Кылымга уят кыйын иш,
Калмак, кытай батышпай,
Карчылдашып урушса.
Отор айтып болгону,
Олурандап Тобуке,
Кулакка илип койбоду.
- Кытайдан келген мен, - деди,
Кара жанга күч келип,
Бүгүн айтып жатасың,
Айтпайт элең кытайга,
Кыйалыңда бар кепти.
Кыргызың менен кээрим жок,
Сени менен, каңгайлык,
Эптешип калар жерим жок,
Мен эптешсем эптешип,
Сен кайрылар пейлиң жок.
Балдар-балдар деп койдун,
Баш көтөрбөй баарысы,
Жарадар болуп калганда,
Балдарга жөлөп деп койдун.
Анык айтар сыр болсо,
Таласка барыш алдында,

Таппайт белең алтын-зар,
Тартуу кылып кытайга.
Мага окшогон эр алып,
Кайнаган аскер кол алып,
Барбайт белең кыргызга.
Батай менен Катайдан,
Далай күндөн бер жакка,
Алышып жүрүп карчашып,
Ачуум жанбай мен турам.
Каңгайдын калкын каратам,
Капкайда элди таратам,
Кылчайып барбай Кытайга,
Кыргызга карай мен барам!
Деп ошентип Тобуке,
Одурандап болбоду,
Кирбейт экен ойго, деп,
Отор калмак ойлоду,
Эп келишпей айткан кеп,
Кызык уруш болгону.
- Кызталак каңгай Отор, сен,
Батайды Катай куткарса,
Катайды колдон кетирип,
Канчалык артка создуң сен!
Ушул экөө жөлөгүң,
Билесиң булар жөлөөрүн,
Өлүп кетсе жөлөк жок,
Ушу жакта күмөнүң.
Жөлөгүң эмес өзүңдү,
Жоготойун баарыңды,
Ээлейин алып шаарыңды,
Айтпасаң да билемин,
Отор, сенин алынды!
Ачуусу келип саксайып,
Ал Оторго чамыңды.
Жакшы айтканга болбойт, деп,
Калдуубеттин Отору,
Жайылдыгы кармады,
Жанын айап калбады:
“Ойдо жаткан кытайдын,
Угучу элем кабарын,
Бел кылат деп хандары,
Тобуке деген балбанын.
Тобукесин таап алдым,
Сайып алып балбанын,
Талап алып кошуунун,
Кыргызга барып жүргүнчө,

Мен кытайга барайын.
Кытайдын шаарын кошо алып,
Каңгайды кошо каратып,
Андан кийин кыргызга,
Мен барайын жол тартып.”
Урушта жүрүп ойлонуп,
Каңгай эмес кытайга,
Кошулуп Отор чоң болуп,
Тобуке, Отор беттешти,
Ортодо далай кеп кетти,
Жан аяшар жери жок,
Өлүм жагын жиктешти.
Тобуке өтө зор эле,
Кара бойу чоң эле,
Батай, Катай кармашып,
Арадан өтүп алты күн,
Былк этер шайы жок эле.
Эрлик менен күүлөнүп,
Илгеркидей түрдөнүп,
Оторго кирди сүрдөнүп.
Качырышып киришсе,
Кагышып найза ийишсе,
Каңкылдатып үн чыгат,
Тобуке, Отор жүргөн жер,
Топурак учуп чаң чыгат,
Эрегишкен урушта,
Бири өлүп кан чыгат.
Кабуусун таап чоң Отор,
Тобукени сайыптыр,
Омуртканын балык эт,
Ошондон канын жайыптыр,
Бөйрөктөн каны куйулуп,
Кытайдан келген Тобуке,
Өлүмчө болуп калыптыр.
Отор жайыл кызталак,
Батай, Катай жаралуу,
Аларды кошо алсам, деп,
Ого бетер сурданат.
Кыр көрсөтүп кытайга,
Башын кесип байланды,
Кылычтын мизин жалады,
Кытайдын колун чубуртуп,
Коктукат көздөй айдады,
Байагы Бетер кулжундап,
Дагы жетип калганы.
Ошондо Отор көйрөңдөп,

Айтып турду мындай кеп:
- Токсон миң кошуун көп аскер ,
Олжоңо, Бетер, алгын, - деп,
Эми каш кайтарар калган жок,
Тобукени алдым, - деп.
Баш булгап болбой койду эле,
Батай менен Катайды,
Катарына жайлайын,
Эки ингендик каңгайды,
Коктукат көздөй айдайын.
Эки инген сындуу жерди алсам,
Түптүү кытай элди алсам,
Түгөткүс кошуун кол жыйсам,
Жол баштатып сени алсам,
Калбайт эле эч арман,
Таластын журтун таласам!
Бетерге колду айдатып,
Батай, Катай кайда? деп,
Белине кылыч байланып,
Батай менен Катайга,
Жакшы айтпай кан ичип,
Башын кесип кайтарга,
Барып кирсе шаарына,
Батай, Катай – эри жок,
Каратил кары деги жок,
Кемпир, келин, чал калган,
Кеп билчүүдөн бирөө жок,
Ыйлап балдар жаш калган,
Бышкан бойдон ичпеген,
Казанында аш калган.
Эндекей жүргөн бирөөдөн,
Сурады Отор бар жайын.
Өзү кара букара,
Отор менен кээри жок,
Көзү менен көргөнүн,
Жашырып койор жери жок,
Айтып берди оозу шок:
- Эки ингендин калмагы,
Ээн жаткан жер эле,
Эсирген калмак эл эле,
Коктукаттан үч жылда,
Бирден келип Сатыке,
Алым алып жээр эле.
Отор деген жаш чыкты,
Кагыштырып каңгайды,
Кыргыз менен кас чыкты,

Батай, Катай – эр чыкты,
Бүгүнкү күнү таалайы,
Отор кулдан кем чыкты.
Айдап барды кыргызга,
Качып келди чууруп,
Баш болгондор кан жута.
Дөрбөнү болуп жарадар,
Таңгыттын эли санаадар,
Эки ингендик калмактан,
Батай, Катай - балалар,
Баары барып сорондоп,
Аскер айдап корондоп,
Кууп ийди кыргыз, деп,
Колу-буту жоголуп,
Далайы келди чолондоп.
Батай, Катай бир тарап,
Бетер, Отор бир тарап,
Каратил кары тең карап,
Каңгайдын баарын бир санап,
(Анын тилин ким алат?)
Бузулган элди талап, чаап,
Олжо кылсак экен, деп,
Кытайдан келди кызталак.
Батай, Катай - эрлери,
Эки ингендин элдери,
Кырылышып кытайга,
Буга алы келбеди.
Жарадар болуп эки эр,
Кечээки күнү келди эле,
Кытайды Отор сойду, деп,
Бүгүн кабар болду эле.
Бүлүнтүп бизди чабат, деп,
Бүлдүргө койбой алат, деп,
Кара нийет Отордо,
Жок эле анда уйат, деп,
Бөлүнүп каңгай эки жаат,
Кан төгүшүп жатат, деп,
Калгандар укса кыйын, деп,
Эми кытайдын эли козголот,
Угуп кыргыз кош болот,
Атагы каңгай, моңгул журт,
Түп оту менен жок болот,
Жан сакта деп, тоо бойлоп,
Батай, Катай элге айтып,
Канча төөгө зар артып,
Найза, кылыч дагы артып,

Күрөөкө темир тон артып,
 Кой чагыр мылтык, ок артып,
 Кара шаар, камбылга -
 Капкайда кетип калышты,
 Калбай каңгай качышты.
 Эшикке чыгып сийбеген,
 Эс чыгышты билбеген,
 Балдар калды бул жайда.
 Көзүнүн жээги ириңдеп,
 Жыгылып-кооп баса албай,
 Бөкчөйүп бели бүжүрөп,
 Кемпир калды бул шаарда,
 Түйдөктөшүп сакалы,
 Алынбай арка чачтары,
 Төрт эли топо каштары,
 Чалдар калды бул шаарда,
 Каңгай, манжу ылганып,
 Жаштар кетти ыраакка,
 Алсыздар калды бул шаарда,
 Учурасы биздин эл,
 Элөөсүздөн мындайга.
 Угуп Отор оолугуп:
 - Отор деген менмин, - деп,
 Далай кепти айттың сен,
 Элебей туруп бокту жеп!
 Чынын айткын, сен кары,
 Батай, Катай - эрлериң,
 Кайсы жакка кетти?! - деп.
 Келин-уулдан ажырап,
 Керектүү малдан ажырап,
 Араң турган алсырап,
 Абышка кайдан тартынат:
 - Бок жедиң деп тилдедиң,
 Таратып каңгай тынч элди,
 Бокту чындап сен жедиң!
 Кыргызга барып тийишип,
 Кыргын кылдың тынч элди,
 Кытайга барып эр сайып,
 Сүргүн кылдың бул элди,
 Туулуп-бүтүп ким көргөн,
 Сен өңдөнгөн немени?!
 Отор угуп чыдабай,
 Окуйа айткан карыны,
 Өлтүрө чаап жиберди.
 Артынан куусам чабам, деп,
 Батай менен Катайды,

Изине түшсөм табам, деп,
Ачыгып келген кытайлар,
Айдаган Бетер карыны,
Өлтүрүп таштап баарыны,
Коктукаттын калаасын,
Талап кетип калар, деп,
Коктукат көздөй салыптыр,
Токтобой жөнөп алыптыр.
Токсон миң колду дүрбөтүп,
Бетер айдап баратса,
Чигитей келип калыптыр.
Муну мындай таштайлы,
Чигитейди тооруган
Кырсыктардан баштайлы.

ЧИГИТЕЙГЕ КЕЛГЕН КЫРСЫКТАР

Каңгайлардын Бетери,
Кыйынсынып алыптыр,
Кыргыздан келген Чигитейдин,
Кыйырынан тиймекке,
Бөлүнүп жолго салыптыр.
Ээги кетип карыса да,
Карылык басып ал кетип,
Эби кетип калса да,
Жарылдап турду ал жетип:
- Жалгыз атчан, жалгыз баш,
Жаныңда жок акылдаш,
Кайдан келе жатасың?
Кабарың мага айтасың.
Керектүү болсоң өтөөрсүң,
Керексиз болсоң кетээрсин,
Тил албай койсоң өчөшүп,
Тим эле өлүп кетесиң!
Атым менин Бетермин,
Келе жаткан көп колдун,
Жайын айта кетейин.
Калдуубеттин Отору,
Коктукаттын шаарына,
Хан кылганбыз ошону.
Сатай ханды баш кылып,
Калгандын көзүн жаш кылып,
Кары-жашы дебестен,
Кылчайып карап койгонду,
Калтырбай баарын отоду.
Каңгайды чаап алсак, деп,

Кара кытай козголду,
Баатырын сайып түшүрдү,
Кытайдын ишин бүтүрдү,
Каңгайдын калкын качырды,
Кайратын журттан ашырды,
Батай, Катай касташып,
Чак келалбай жашынды,
Таштап берди эл-журтун,
Акырыйа тиктеген,
Калбай баары чачылды.
Токсон миң кытай эл менен,
Барамын дейт Таласка,
Ушунчалык дем менен,
Кыргызга барып келдим, - дейт,
Кан агызып сел менен,
Эн талаада сербеңдеп,
Келаткан киши ким элең?
Мактанып Бетер бүт айтып,
Ойундакы барлыгын,
Калтырган жок эч сырын.
Бириндеп өзү бөлүнүп,
Калган экен каңгай, деп,
Аа Чигитей кайгырбайт.
“Чогуу болбой баары, - деп,
Кытай, каңгай биригип,
Кырылышып жатканда,
Көрүп турбай аны,-деп,
Талашканың менмин, -деп,
Талаптууң бери келгин, деп,
Такыр баарын кыйратып,
Кетпейт белем деги,-деп,
Отор келер бекен” деп,
Ойлонуп турган жери жок,
Оолуккан чунак баланын,
Эрдигинде чеги жок.
- Атың кимсиң, аксакал?
Атыңды айтчы мен уксам,
Андан кийин атымды,
Сага айтып угузсам.
- Сурасаң атым Бетермин.
Тайынсыз киши эмесмин,
Тактада Отор барында,
Такыр элге керекмин.
Улугум Отор эр менен,
Олтурса бирге олтурам,
Басса-турса бир турам.

Баш бурбайым жумшаса,
Башкага айтпайт кылайтып,
Сырын менден башкага.
Сатайдын шаарын алганда,
Карылык кылбай сура, деп,
Айткан эле ал мага.
Муну менен касташкан,
Калды баары балаага,
Ага-ини кектешип,
Батарына жер таппай,
Тайанарга эр таппай,
Батай, Катай - ага-ини,
Алар калды талаада.
Өзү келет манжулар,
Өзү келет таңгыттар,
Кытай келип кырылды,
Ээрчитип келем сандалтып,
Өлбөй тирүү калганды.
Көөдөнүн өөдө көтөрүп,
Көйрөңсүп Бетер кеп салды,
Отордун атын укканда,
Ачуусу келип Чигитей,
Кара бойу калтылдап,
Өрттөй көзү жалтылдап,
Азуулары кычырап,
Ууртунан көбүк буртулдап,
Титиреген немедей,
Токтоно албай солкулдап.
Оторду угуп коркту, деп,
Бетер болот куш убак.
Токтолуп бала кеп айтты,
Токмоктон жаман бек айтты:
- Угуп ал, Бетер чалым, сен,
Мен Чигитей! – деп айтты.
Беттешер болсо Оторуң,
Барып кабар бере сал,
Келе албаса Оторуң,
Акылдаш киши мен, дедиң,
Кошо ээрчип кетип кал!
Батай, Катай, Дөрбөндү,
Андан башка жүргөндү,
Түп калтырбай түгөтөм,
Баш көтөргөн көйрөңдү!
Коктукат бүгүн барамын,
Өз колум менен хан кылган,
Сатайдын кунун аламын,

Бооз болсо катыны,
Ичин анын жарамын,
Жалгызмын деп ойлобойум,
Жандан тойгон баламын!
Жасаган айкөл атам бар,
Арбагы качан дапдайар,
Атагын уккан душмандар,
Апкаарышып баш тартар.
Мен өңдөнүп жашырбай,
Алты атасын ким айтар.
Айтканыңа кош болдум,
Айтпасаң атың жашырып,
Сени өлгөндөргө кошмокмун.
Турба, бастыр ылдам! – деп,
Алайа карап тиктеди.
Чаарын көрүп көзүнүн,
Каарын көрүп жүзүнүн,
Бетердин мойну шылк деди.
Убайым тартып, кайгы жеп:
“Учурап кайдан калдым, - деп,
Карыбай катып калсамчы,
Калдайган кара талаада,
Калтырбай айтып бокту жеп”
Кет деди деп кете албай,
Же кетпеймин деп айта албай,
Ыргылжың болуп турду эле.
Оолуккан бала Чигитей,
Унчукпастан Бетерге,
Кошуунду алды кекерге:
- Токсон миң кошуун көп кытай,
Атаңдын көрү чөп кытай,
Каңгайга келип эмине,
Кан төгүлүп жүрөсүң?
Топтуу караан кол болуп,
Топтоп бир чал айдаса,
Топондоп басып жүрөсүң.
Баш кишиң жок силерде,
Мен катышпаймын бул жерде,
Ханыңа айтып баргыла,
Баары көргөн-билгениң,
Баштан-айак айткыла,
Өчөшкөн болсо улугуң,
Өлүмдү жүрсө сагынып,
Үч ай күйөм келгиле,
Келе албаса улугуң,
Келбес жолун билдирип,

Мага кабар бергиле.
Баатырыңдан айрылып,
Баш кишиң жок айдоодо,
Жүрүптүрсүң кайгырып.
Олжо албаймын бүлдүргө,
Убайым салбай кеткиле,
Жолдо жүргөн элдерге.
Куткарган киши ким? десе,
Чигитей кыргыз деп баргын,
Кайсы кыргыз дебесин,
Манастын уулу экен деп,
Жашырбай айтып сен баргын.
Билбесе эмики хандарың,
Илгертен бери сактаган,
Чоң дептерин карасын,
Караса эле көрөт го,
Аты чыгат Манастын.
Деп Чигитей буйдалбай,
Токсон миң кошуун кытайды,
Токтотпой кайра чубатты,
Кажы-кужу кыжырап,
Калбай баары чуулашты.
Ичинен эки кишини,
Эл башкартып чоң кылды.
Тобунду бузбай баргын, деп,
Таркап кетип калба, деп,
Бекеринен катылып,
Не кыламын, сага деп,
Айдап ийип Чигитей,
Кылчайып артын караса,
Кетпей Бетер жүрүптүр,
Кетердин жайын таба албай,
Же өлүп жерге кире албай,
Өзүн-өзү билиптир,
Бир күндө Бетер карыган,
Кетиптир кейпи абыдан.
Өңү саздай бөлүнүп,
Саруулаптыр абыдан.
Баштагыдан бешбетер,
Каары менен бир карап:
- Бастыр, Бетер карыйа,
Оторуңа баргын, - деп,
Коктукатка барам, - деп,
Бала баатыр Чигитей,
Бастырып кетти делбиреп.
“Өлтүрбөдү мени, - деп,

Алда кандай кең экен,
Бул кыргыздын пейли” деп,
Кайра тартып артына,
Каратилге келди дейт,
Баары көргөн-билгенин,
Кытайларды Чигитей,
Жерине айдап ийгенин,
Такыр айтып берди эле.
Каратил угуп кылчайып,
Бир кыйла туруп кыйкайып,
Оозунда жалгыз тиши жок,
Ачылып оозу ылжайып:
- Андай болсо сен, Бетер,
Ылдамыраак желе көр,
Оторго кабар бере көр.
Коктукатка барбасын,
Кол салышып кыргызга,
Кокус өлүп калбасын.
Куру намыс кылбасын,
Кокжойуп карап турбасын,
Атынын башын бурбасын,
Дөрбөнгө барып кеп салсын,
Дөрбөн табар айласын.
Моңгул, кытай, манжуга,
Каңгайда жаткан баарына,
Кыргыз кылбайт жакшылык.
Бирине-бири эгешип,
Түгөнүп кетип жүрбөсүн,
Эл баатырдан какшынып.
Батай , Катай - эки итке,
Артынан жете барайын,
Айтып кабар салайын,
Атынын башын бурайын,
Айыкпас оору экенин,
Азыркы келген Чигитей,
Ачыгын айтып аларга,
Алып келе калайын.
Бетер кетти Оторго,
Каратил кары жөнөдү,
Батай , Катай - чоңдорго.
Бура тарткан Чигитей,
Буркуратып Тору атты,
Кайра элине жиберип,
Чуркуратып кытайды,
Эч нерсе менен кээри жок,
Коктукат көздөй баратты.

Ай караңгы түн болуп,
Абыдан күүгүм кеч болуп,
Кетип бара жатканда,
Байкабай калды Чигитей,
Бетер калды кез болуп.
Арам өлгөн бул кары,
Караанын көрүп баланын,
Танап койуп тузактап,
Ат бутуна салганы.
Ат кыйшайып кылт этип,
Аскадан түшүп кеткиндей,
Бир тар жерди таап алды.
Жерди казып ойуптур,
Жер казык капкан болуптур.
Өзү жайчы арам ит,
Күндү жайлап жиберип,
Жердин бети көрүнбөй,
Агарып кар алыптыр,
Жылантору тулпары,
Жер капканга кол салып,
Мүдүрүлүп калыптыр.
Мүдүрүлүп ат кетти,
Төшү кайсы, ой кайсы,
Билбей келе жатканбы,
Аскадан түшүп эр кетти.
Аты калды кыйада,
Өзү калды бир анда,
Жылантору жолотпойт,
Жанына Бетер барарга .
Колун сууруп алыптыр,
Бөкжөндөгөн Бетерди ,
Койкондогон Тору ат,
Кууп жөнөп калыптыр.
Кутулуп Бетер кетерде ,
Куйун шамал эпкинде,
Кууп Тору ат жетти эле.
Далыдан барып тиштеди,
Башын булгап силккени,
Бетер аттан ажырап,
Оозуна чыгып Тору аттын,
Бу дагы түшүп кетти эми.
Атты Тору ат кажады,
Ырп этер чама калбады,
Сөөктөрү көрүндү,
Эттери эчен бөлүндү,
Таштап койду Тору ат,

Болгонунда өлүмчө.
Изди көрсө билер, деп,
Ичи жаман душмандан,
Мында келсе көрөр, деп,
Атты айдап тар жерге,
Куйругу менен шыпырып,
Изди койбой бар жерге,
Таң агарган мезгилде,
Жыгылган өзү байакы ,
Тар кыйага келди эле,
Түрсүлдөгөн бир табыш,
Кулагына кирди эле.
“Достон мында жок эле,
Душман эмей бу ким?” - деп,
Кайчылап Тору ат кулакты,
Эки жагын каранып,
Токтой албай элеңдеп:
“Тай жарышым тар эле,
Баса берсем бурулбай,
Талаага мени чыгарбай,
Кармап алар бекен, - деп,
Жылбай турсам бул жерде,
Кокус болуп көрүнөө,
Коктудан баатыр көрүнсө,
Кастык кылар бекен, - деп,
Эр көкүрөк Чигитей ,
Эчтекени элебей,
Жаштык кылар бекен” – деп,
Ар тарап акыл ойлонуп,
Айбан да болсо ал тору ат,
Алда нече толгонуп,
Заманасы куурулуп,
Барган сайын дүбүртү,
Келе жатат угулуп.
Байкап Тору ат тыңшаса,
Бейчеки эмес бейбаштай,
Карандай эмес балбандай,
Чобур эмес тулпардай,
Айра таанып болгондо,
Кайра тартып жөнөдү,
Таакат кылып туралбай.
Улуу жолго салбады,
Бура тартып кылт берип,
Өтө берсе кетем, деп,
Кабакка кире калганы.
Ойлоп турат ал Тору ат,

Медерканга барганды.
Кабакка кире бергинче ,
Калмак Отор капташты,
Тааный койуп Оторду ,
Талаалап Тору ат качты.
Көмөскөлөп баратат,
Көрүнсөм атып салар, деп.
Тору атты Отор тааныбай,
Кубалай түшүп токтонду,
Бастырып кетип баратып,
Тарп болгон Бетер атына,
Учурап калып токтолду.
Тумшугун көрүп тарп аттын,
Бетердин аты белем, дейт,
Ээр-токумун караса,
Эч нерсеси билинбейт,
Эмне болгон ат экен,
Жайдак жылкы белем, дейт.
Чигитейдин Тору аты,
Кажаганда бул атты,
Ээр-токум, жүгөндөн,
Калтырбай такыр бир неме,
Зоого салып кулатты.
Отор жөнөй бериптир,
Ойуна Тору ат келиптир:
“Медерканга барармын,
Караанымды көрсөтүп,
Жалдырап карап турармын,
Сүйлөөрүмө тилим жок,
Анда кандай кылармын?
Оторго барсам көрүнүп,
Кетер Отор сүйүнүп.
Таласты карай каңгайлар ,
Калбай барды чубуруп.
Баатыр калды аскада,
Беттешип чыгар Таласта,
Киши жок мындан башка да.
Кайран элди какшатса,
Журтун бузуп таласа,
Эр Чигитей аксаса,
Медеркан барып нетемин?
Таласка барып нетемин?
Таштап атып көкжалды,
Санаа тынып, көөнүм жай,
Кантип басып кетемин,
Акылымдан мен айнып,

Ашыгып калган экемин.
Коктукатка бул Отор,
Бүгүнкү күнү баралбайт,
Талаага байлап арчага,
Чалкадана түшүп саздаңга,
Карды ачып жатканда,
Аңдып барып жакындап,
Аттай чуркап өтсөмбү?
Жара басып курсагын,
Таштап анан кетсемби?
Ыктуу жерге уктаса,
Эмгектен нары тепсемби?
Катуу болуп шум башы,
Кызматым бекер кетерби?
Же бутунан тиштеп сүйрөсөм,
Башын өөдө кылгынча,
Зоого салып жиберсем,
Сөөгү сөпөт болорбу?
Мен сүйрөөчү тар жерге,
Конбой капыр койорбу?”
Буралган шибер чөптөрдөн,
Жайылып жаткан көк төрдөн,
Жалтылдап сонун өскөндөн ,
Керт этип чөптөн үзбөдү,
Мөлтүрөп аккан суулардан,
Кылт этип жутуп ичпеди.
Эртеден кечке акмалап,
Мергенден бетер жаныбар,
Караанын көздөн чыгарбай,
Ал Оторду шыкаалап,
Ойго кире бергенде,
Дөбөгө чыгат Тору ат,
Белге чыга бергенде,
Аңга кирет Тору ат,
Мына минтип Отордун ,
Атынан ээрчип баратат.
Ээрчисе Отор жатпады,
Күн-түн дебей басканы,
Коктукатка жетерге ,
Жарым күндүк аз калды.
Асты корум таш экен,
Үстү агын катуу суу,
Өйүз-бүйүз заңкайып,
Көпүрөсү бар экен,
Байкап көрсө кайран ат,
Ал көпүрө тар экен.

Эңиш тартып баратат,
Желе-жорто Тору ат,
Жетип барды жакындап,
Көпүрөгө киргенде,
Отордун минген сур атын,
Тиштеп тартты такымдап,
Элөөсүз бара жатканда,
Энектен тиштеп тартканда,
Күч келип тулпар сур атка,
Түйүлүп ыргый бергенде,
Үстүндө Отор тоңкойуп,
Агын сууга кирди эле.
Агыны катуу корум таш,
Алты жерден айрылды,
Казандай болгон кайран баш,
Бир колу сынып коройду,
Бир буту сынып чолойду,
Тору ат тиштеп тартканда,
Үзүлүп кетип кулагы,
Башы сонун молойду,
Колу менен буту жок,
Кулагы жок молойуп,
Бүткөн бойдо бүтүн жок,
Түшүп кетти кудукка,
Өтө терең түбү жок.
Өлтүрдүм деп Оторду,
Ойротто жок Тору аттын,
Ойлогону шо болду,
Чигитей баатыр кантти, деп,
Кайра тартып чу койду.
Айабай тору ат жүгүрүп,
Анча-мынча жар келсе,
Катар-катар аң келсе,
Туйагын какпай мүдүрүп,
Турбай аттай жүгүрүп,
Өзү түшкөн байагы,
Күн батардын алдында,
Түшкөнчөктү караңгы,
Жете барып кайран ат,
Эңкейип алдын карады.
Чалкасынан суналып,
Түшкөн баатыр куланып,
Ирмебей көзүн тиктесе,
Тынуусу чыгат бууланып.
Тирүү экен баатыр, - деп,
Тиктеп муну турайын,

Кыска түн мурун атар” деп.
Тигилип тиктеп турганы.
Агарып таң сүзүлдү,
Байкап көрсө Тору ат,
Олтуруптур көчүктөп,
Чигитей тирүү көрүндү,
Караанын көрсө Чигитей,
Карарып көзү кетер, деп,
Эсинен кетер бекер, деп,
Элесин түк бир көрсөтпөй,
Ар кайсы жерден баш салып,
Карап турат бекемдеп.
Олтурган бойдон Чигитей,
Күн оодарып, түн келди,
Түн айланып, күн келди,
Ошо күнү шашкеде,
Ордунан кооп сенделди,
Нары-бери жаш чунак,
Түз басалбай делдейди.
Эки жагын караса,
Эңкейе бүткөн зоо экен,
Алды жагын караса,
Аскасы бийик тоо экен.
Адам чыгар жери жок,
Төгөрөгү тең туйук,
Асманы турат көгөрүп.
Эки күн турду тар жерде,
Эс-акылын жыйа албай,
Эси оогандай ал жерде.
Алдындагы аскадан,
Эңкейип кирди бир кезде,
Жылантору караса,
Чыңырып үнү чыкпады,
Өйүз-бүйүз таштардын,
Бети канга чыкталды,
Кылычтары шагырайт,
Балталары калдырайт,
Үн жаңырып кошулуп,
Зоонун баары каңгырайт.
Балбан тору ат байкаса,
Найза бойу бар экен,
Кийик атчуу мергендер,
Үч бута өлчөөр жар экен.
Көрүнбөй калды көзүнө,
Айлана зоону жүгүрүп,
Өзөндүн жетти түзүнө,

Он бир күнчө болду эле,
Ошондон бери күн-түнү,
Чөп жебеген Тору атты,
Ысыкта турган жар тиктеп,
Суу ичпеген Тору аты,
Ырысына жараша,
Эр Чигитей балага,
Жетип барды тору аты,
Барса тирүү Чигитей,
Ырп этерге алы жок,
Жандан башка дайны жок,
Жамбаштап турар шайы жок,
Кубарып өңдө каны жок,
Керсар тартып калыптыр.
Келип Тору ат караса,
Бүткөн бойдо тарпы жок,
Баары тегиз жарыктыр.
Тору ат мында келгели,
Эки күн жатты солк этпей,
Тиктеп Тору ат турду эле,
Төрт айагы былк этпей.
Үстү жакта эки-үч күн,
Асты жакта эки-үч күн,
Талаада жатып күнү-түн,
Кансыраган аш ичпей,
Суусу жок кургак сай экен,
Түгөнгөн, кандын ордуна,
Кочуштап ууртап суу ичпей,
Көзүн ачып эр неме,
(Ал Көкжалдын тукуму
Кайраты толук тың неме)
Кирпигин ирмеп көз ачып,
Ээрин тиштеп бел басып,
Ыргып тура калды эле,
Кишинеп ийип аркырап,
Тору ат желип барды эле.
Ыйык жалдан кармады,
Үзөңгүгө бут салды,
Атына мине калганда,
Мингенин биле албады,
Ырысына ылайык,
Минген тору тулпары,
Жал-куйругун жайганы,
Тынч болот деп айтчуу эле,
Түр сайак жылкы тору аты,
Жорголой басып алганы.

Түндөсү салып чоң жолго,
Күндүзү өрдөп коолорго,
Медерканга алпарды,
Алты күнүн болжолдо.
Барганда Тору ат айлына,
Медеркан, Көкөй кайгыда,
Карбаластап дүрбөшүп,
Калбай келди кары-жаш,
Алтымыш уруу алашта,
Нечени бар айылдаш.
Кемпирлер келип бүжүрөп,
Чалдар келип бөкчөндөп,
Орто жаштар келишип,
Ойротто жок тың эле,
Оо, кудай өзүң колдо, деп,
Алдырап-шашып чогулуп,
Ак сарбашыл кой айтып,
Ак боз бээден дагы айтып,
Айткан малын алдырып,
Түктүү сан кылып талатып,
Көтөрүп аттан аларда,
Салынган көрпө-көлдөлөң,
Кош колдошуп багарда,
Көкөй анда кеп айтат:
- Медеркан, сенин эбиң жок,
Эчтеке менен кээриң жок,
Айыктырып баатырды,
Алуучудай жериң жок.
Жамандуу күнү жар болгон,
Жан чыгарда колдогон,
Жаш да болсо Чигитей,
Ишин кудай оңдогон.
Аттанып чыкса жол болгон,
Алышканы кор болгон,
Алаш үчүн жаралган,
Ааламда болбойт мындай жан,
Тилимди алсаң, Медеркан,
Мөңкөтайга алпарсаң.
Билесиңби сен өзүң,
Башыңдан өткөн ишинди,
Куйканды тилип туз куйуп,
Унутулгусуз иш кылып,
Таманыңа шиш кагып,
Тырмактарың жок калып,
Бүткөн бойуң көк тулуп,
Көкүрөктө тынуу бар,

Ооз-көзүңдүн дайны жок,
Тааныбай киши жатканда,
Айыктырган Мөңкөтай,
Аттардан ылгап карматкын,
Мен да кошо барамын,
Катыны жок жетимдин,
Кош колдоп муну багайын.
Кастарлуу атын карматып,
Казактан тыңды ылгатып,
Кармайлы десе тору атты,
Карматпады чылбырын,
Таласты көздөй жөнөдү,
Талаанын жели сыдырым,
Ар кандай иштер келет го,
Айласы көп кылымдын.
Медеркан, Көкөй артынан,
Такасын таштап жөнөдү,
Чигитейдин зарпынан.
Ылгаган казак жаштарын:
- Таласты карай баспагын,
Тайрайып жатып албагын,
Кара нээт каңгайдын,
Келер жагын байкагын.
Капыр каңгай келбесин,
Чигитей болсо жарадар,
Каңгайлык билет калгандын,
Кармашып алы келбесин.
Кармашкан жоосу ким экен?
Жылантору кайранат,
Муну кандай алып келди экен?
Кедери изин кубалап,
Топтоп, жаштар, баргыла,
Тобунду бузбай калдайып,
Каңгайдын жолун чалгыла,
Кармашканы ким экен,
Кулактап угуп калгыла,
Кандай иш болсо тыйакта,
Бизге кабар салгыла.
Медеркан элге башкартып,
Беш кишини кутчу алып
Беш төөгө күрүч арттырып,
Таласты көздөй тарттырып,
Айлынан чыгып кетиптир,
Дагы алты күн жол жүрүп,
Таласка тору ат жетиптир.
Кечкурундап Мадыбек,

Жанында эки киши бар,
Ийнинде мылтык асынган,
Колунда алган кушу бар,
Өрдөк карап келаткан,
Буткулдуунун сазынан,
Тору ат чыга калды эле.
Буткул саздын башынан,
Тору атты көрүп Мадыбек,
Кыла албай калды Кабызет.
Туман басып күн бүркөк,
Борошо болуп жаткандай,
Тиктесе көзгө көрүнбөйт,
Эси ооганда Мадыбек,
Элейип туруп калганда,
Кишинеп Тору ат жакындап,
Билип калды ал чакта,
Бардап ачып тиктеди,
Бар экен жаны саламат.
Жигиттерин түш деди,
Өзү түштү Мадыбек.
Ортосу түштүк жол эле,
Тору атты жөөлөп жетелеп,
Жанындагы жигиттер,
Кабар салып айылга,
Кирип келди энтелеп,
Садагага чабуучу,
Сары эркечин жетелеп.
Кескилетип талатчуу,
Таргыл уйун айдашып,
Айылдаш болгон кыргыздын,
Эркек-айал, кары-жаш –
Баары калбай чуулдап,
Эшикке чыгып карашып,
Жаны барбы, жокпу, деп,
Биринен-бири сурашып.
Жаныбар деп укканда,
Арбагы эбеп жөлө, деп,
Айкөл эрге жалынып,
Чигитейдин жолуна,
Нечен бээлер чалынып.
Мөңкөтай көрүп өңгүрөп,
Мадыбектин тили жок,
Бурулбай турат күңгүрөп.
- Түшүрбөйлү көкжалды,
Айкөл эрдин күмбөзгө,
Түнөтөлү биз аны!

Кирдүү көйнөк кийбеген,
Өз бойуна ишенген,
Мен тазамын дегенден,
Бирге барды дуулашып.
Алтымыш киши барыптыр,
Аңгычакты ал жерге,
Медеркан келип калыптыр.
Медеркан, Көкөй барганы,
Ээрчип барган беш казак,
Басып бара албады.
Босогонун түбүнө,
Айкөл шердин күмбөзгө,
Жаткырып койду баланы.
Ошо күнү чаршемби,
Чаршемби агы болор, деп.
Колдосо айкөл зор Манас,
Чаршемби дагы келгинче,
Чалкалап баатыр кобоор, деп.
Болбой койду Мадыбек,
Мен ушул жерде коном, деп.
Калганы тарап кайтышты,
Калк башкарган жакшылар,
Калгандарга айтышты:
- Кеңколдун башы жети төр,
Калбай, жаштар, баарыңар,
Касташкан бизде киши көп,
Байкап жолду караңар,
Баатыр бала бар чактай,
Беймаал жатып албаңар,
Байкоосуз келип душмандар,
Талоонго кетип калбаңар.
Көпкөн балдар андан көп,
Күрпүлдөп жолго салышты.
Медеркан, Көкөй, Мадыбек,
Мөңкөтай анда калыптыр,
Калгандары жаныптыр.
Мадыбектин алганы,
Бай Калилдин кызы эле,
Көзүн жумуп үргүлөп,
Чочуп кетип кеп айтчуу,
Касиеттүү киши эле.
Көрө албаган катындар,
Айың кылып артынан,
Муну чала жинди дешчү эле.
Катындан аты Зулпукан,
Үргүлөп үйдө олтуруп,

Шылк этип көзү жумулган,
Жумулуп көзү кеткенде,
Көрүнө түштү бир адам:
“Мен Айчүрөк энеңмин,
Белгисин айтып берейин,
Башка киши барбасын,
Мадыбекти жиберген,
Оштун башы чоң Кокон,
Үстүндөгү бөксөдө,
Ысык булак деген бар,
Жайы-кышы суубаган,
Үстүнөн түтүн арылбай,
Күн-түнү жок буулаган,
Аркан бойу жерге аккан,
Узараалбай жер жуткан.
Ошого барып Мадыбек,
Үч түнү катар түнөсүн.
Айбат укса, үн укса,
Адам коркор сүр чыкса,
Качып кетип жүрбөсүн.
Сүйкүмдүү үндөр угулса,
Сүйөр шамал жел урса,
Замана нечен кубулса,
Сүйүнүп кетип чыдабай,
Сүйлөп ийип жүрбөсүн.
Башка киши барбасын,
Барган менен башкасы,
Табалбай калат айласын,
Көрө албайт уулум пайдасын.
Зулпукан келин, кулак сал,
Ургаачы туруп шай колдоп,
Ааламга аты угулган,
Кайненем ошол жерде бар.
Белги берсе кайненем,
Алып келсин Мадыбек,
Чигитейге берсеңер,
Айыктырсаң жетимди,
Аңтара сайып түгөтөт,
Акимсинген кечилди.
Болжолу бар билип кал,
Башка киши укпасын,
Мадыбекке өзүң бар.
Көргөнүңдү ага айт,
Көбүрөөк болсо бергени,
Көп жашка чыгат Чигитей,
Бул кудайдын бергени,

Ак калпак кыргыз алаштын,
Ак жолтой чагы келгени.
Азыраак болсо бергени,
Жетим уулум Чигитей,
Өмүрүнүн ченеги,
Көзү өтсө жаш жетим,
Көп жылга журтум баралбай,
Сыймыгыңдын кеткени.
Чачыласың ар кайда,
Он үйүң бирге боло албай,
Кокту-кокту, сай-сайда.”
Кызбы десе катындай,
Ургаачы десе уулдай,
Ургаачыдай үнү бар,
Толук уулдай сүрү бар,
Зулпукан көргөн түшүндө,
Айчүрөк деген аты бар,
Андан башка белги жок,
“Ай, энеке, токто!” деп,
Айтмак эле Зулпукан,
Ачылып оозу калыптыр,
Ошол үйдө бенде жок.
Талмоорсуган Зулпукан,
Талып калган немедей,
Отун терип сай-сайдан,
Арып калган немедей,
Ордунан ылдам туралбай,
Карып калган немедей.
Олтуруп далай ченебей,
Түшүндө көргөн эми эле.
Эчтекени элебей,
Кеңкийип кыйла олтурду,
Бир катуу үн чыкты ченебей:
- Ой, чолок этек туума күң,
Мадыбек көздөй жүгүргүн!
Коркконунан үнүнөн,
Үндүн катуу түрүнөн,
Алат экен мени, деп,
Өз жанынан түңүлгөн,
Мадыбекке барам, деп,
Баш-аламан жүгүргөн.
Башын жөлөп баатырдын,
Мадыбек кармап олтурчуу,
Кучактап бутун баатырдын,
Медеркан карап олтурчуу.
Колунан келген дарысын,

Чогултуп алып баарысын,
Уламдан кармап тамырын,
Мөңкөтай карап олтурчуу,
Казактан барган Көкөйү,
Отун терип, суу алып,
Казан асып, от жагып,
Аларды багып туруучу.
Башын өөдө көтөрүп,
Ошол кезде Мадыбек,
Коргон жакты карады,
Чукул келип калыптыр,
Зулпукандын карааны:
“Кудай урган бул жинди,
Таап алганбы балааны?
Талаага таштап келгенби,
Бешиктеги баланы?
Кош акылдуу немени,
Келтирбеймин мында” – деп,
Астынан басып барганы.
Мадыбек тосо барганда,
Атайын келген Зулпукан,
Айал-үйөл кылбады.
Айта түшүн салганы.
Айланып артка Мадыбек,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Ак нээт келин Көкөйгө,
Айтып койуп жөнөөргө,
Бура баса берерде,
Зулпукан кармап этектен:
- Кылчайып артың карабай,
Ылдамыраак баргын, - деп,
Бастырбай муну турду эле.
“Жулунсам кошо барабы?
Урушуп калба салабы?
Багып муну чоңойткон,
Үнүн укса Чигитей,
Эсинен танып калабы?”
Ойлонуп муну Мадыбек,
Кайра басып баралбай,
Калгандарга айта албай,
Зулпукан көөнүн кайтарбай,
Үйүнө барып туралбай,
Эч кимге сырын чыгарбай,
Сур жорго деген аты бар,
Сурап жаткан Таласты,
Мадыбектин атанган.

Сур жорго кармап токуду,
Тердигин салып, эр артып,
Басмайылын тартарда,
(Карап койуп туруучу)
Күмбөздүн арка жагында,
Кишинеген тору аттын,
Кулакка үнү угулду.
“Кишинеди Тору ат, - деп,
Кандай болду Чигитей?”
Эси кетип Мадыбек ,
Энтелеп артын караса,
Тору ат келип калыптыр.
Мадыбектин колунан,
Артайыл алып ыргытып,
Ээри менен токумун,
Сур жоргодон түшүрүп,
Мадыбектин астына,
Келип турду бул тору,
Чөгө түшүп бүгүлүп.
Мени минсең болот, деп,
Келген экен Тору ат, деп,
Үйүнө басып кирбеди,
Тору атты баса мингени,
Сур жорго калбай ал жерде,
Артынан кошо жүргөнү.
Жоргосу кошо жүргөнүн,
Көргөнү жок Мадыбек ,
Ээри жок жайдак келерин,
Билгени жок Мадыбек .
Ошту көздөй жол алып,
Кара буурул Чаткалдан,
Мадыбек кары аттанып,
Зулпукан айткан жерлерди,
Унутуп кокус калам, деп,
Улам-улам жатка алып,
Белди ашып кете албай,
Караңгы кирди кеч калып.
“Кара кум артуу, кыйын бел,
Көрбөпмүн да, укпапмын ,
Келгеним ушу кайсы жер?”
Мадыбек айран калыптыр.
Барган эмес ал Тору ат,
Андан мурун Ош жакка,
Мадыбектин сур жорго,
Барган экен үч сапар,
Тилек тилеп жаныбар.

Зулпукан айткан булакка,
Жол табалбай Мадыбек,
Барамын эми кайда, деп,
Каңкайып карап турганда,
Салып өттү сур жорго,
Чаңын көзгө илинтпей,
Минилбеген кур жорго,
Канча жылдан бер жакка,
Буулугуп калган бул жорго,
Чигитейдин Тору аты,
Кара темир ооздук,
Капшыра тиштеп алыптыр,
Мадыбекке ээ бербей,
Сур жоргонун артынан,
Закымдап жөнөп калыптыр,
Канча күндө барганын,
Канча күндө келгенин,
Кабарын билген киши жок,
Аттары минтип жүрүшөт,
Мунун ачыгын билген киши жок.
Тунарыгы жазылып,
Туманы жерден сүрүлүп,
Шашке мезгил болжолдо.
Астына түшкөн сур жорго,
Минген тору тулпары,
Мадыбек – үчөө булакка,
Барып калган убагы.
Же тийип турган күн эмес,
Же түндө чыккан ай эмес,
Асманда чолпон дагы эмес,
Адам таанып болгусуз .
Көрүнөт көзгө бир элес,
Сур жоргону чылбырдан ,
Алып кетти жетелеп.
Тору ат калды ал жерде,
Мадыбек түштү кай жерге,
Булагы ушул экен, деп,
Тилекти кудай берер, деп,
Мадыбек тиктеп калыптыр,
Байагы көргөн элеси,
Дагы келип алыптыр:
- Ой, Мадыбек , уккунуң ,
Мен Каныкей болчумун,
Баштап келген сур жорго,
Сур жорго эмес Аккула,
Өзүмдүн атым экен, деп,

Ойлонбогун сен буга,
Ала баргын мамуну,
Эзип ичир балага,
Энең белек берди, деп,
Айтып койгун балама.
Ак калпак кыргыз журтуна,
Ата-баба мурасы,
Болсун балам садага.
Колуна берген немени,
Кандай неме экенин,
Мадыбек таанып билбеди,
Айткан үнү кулакта,
Ме деп колго бербеди,
Көзүндө жок элеси.
Бура басып Мадыбек,
Жүрбөгөн киши бей даарат,
Беш иманга сак эле.
Кызмат кылаар кыргызга,
Мадыбек көөнү ак эле,
Атайын келген булакка,
Эңкейип колун салды эле,
Ууртап сууну жаланып,
Колун ачып караса,
Жабышып колго калыптыр,
Төрт эличе бир балык.
“Белгиси ушул белем, - деп,
Берен энем Каныкей,
Берип болгон экен, - деп,
Үнүн уктум энемдин,
Көзүм өтүп кеткинче ,
Өзүм упурак болом дебеймин.
Уйкудан кечип жол тартып,
Онтоп жаткан Чигитей ,
Бул балыкты берейин.”
Тулпардан минди Тору атты,
Мадыбек эми көргөн жок,
Байагы келген сур атты.
Жете келди Таласка,
Ак сарыбашыл жети кой,
Окшош таргыл эки уй,
Карача каймал сары төө,
Субай сурдан беш боз бээ,
Айта келди Манаска.
Алып барып балыкты,
Чигитейге бере элек,
Айтпай кетсек болобу,

Ортодо өткөн далай кеп.
Мадыбекти Зулпукан ,
Алып кеткен жетелеп,
Көрүп туруп Медеркан ,
Бул күүлөндү кетем, деп.
Бирге турган Мөңкөтай :
“Кете берсем бул жерден,
Кесири урат баатырдын,
Кетпей койсом бул жерден,
Жалгыз кандай жатырмын,
Шек болбоду эмгиче,
Арбагынан баатырдын.”
Деген ойго батыптыр,
Кетемин деп Медеркан,
Чапанын кийип атыптыр,
Медеркандын Көкөйү,
Көзүнүн жашын чачыптыр,
Оголе жаман шашыптыр:
- Медеркан менен Мөңкөтай,
Акылыңдан аздыңар,
Ал эминен болуптур,
Кай себептен качтыңар?
Айылдаш жүрдүң, Медеркан,
Айта албаймын атынан,
Ал кайнага, мен келин,
Кетип калган жаңкы агам.
Кайнагамдын катыны,
Сыры маалым баарыңа,
Ошончолук акылы,
Аны ушак кылар киши эмес.
Кээ-кээсинде капырдын,
Сыйкыры бар киши эле,
Араң туруп шөлбүрөп,
Далай ишти билчү эле.
Белгиси кармап келгенби,
Атайын өзү бул жерге,
Кайнагамды кычырып,
Жибереийин дегенби.
Барса барып үйүнө,
Кайтып келер кайнагам,
Алда кандай иш болсо,
Айтып келер кайнагам,
Барып жатып алалбас,
Басып келер кайнагам,
Билинбес кандай сыр болсо,
Ачып келер кайнагам,

Калмак, каңгай журтунан,
Угулган бизге чыр болсо,
Айтып келер кайнагам.
Кетербиз деп камындың,
Сен экөөңө тең айтам.
Кайнагамдын кеткени,
Эки күн болбоң арадан,
Кечээ кетти, түндө жок,
Бүгүн келип калар, деп,
Өз ойумда мен турам.
Келбесе мейли, келбесин,
Эл унутса, унутсун,
Унутпагын, Медеркан,
Чигитейдей чунактын,
Сага берген белегин.
Катарда жок жан элең,
Казакка качан хан элең?
Каранды болбой кишиге,
Колунда малың бар элең.
Анткен менен ат минип,
Эл башкарган жигитке,
Бужүрөгөн кар элең.
Хан көтөрдү казакка,
Медеркан, сени белгилеп,
Сыймыгыңды ашырды,
Өлгөн уул Сомбилек.
Көтөрүп жүрөт Чигитей,
Атамдын иши экен, деп.
Кайнагам кетсе бир күнү,
Кай бетин менен кобосун,
Чапаның алып кетем, деп?
Чапаның кийсең чабарсың,
Казактын элин табарсың,
Тай семизин жыгарсың,
Арак ичип тунарың,
Аралап Каңгай бир келсе,
Анда кандай кыларсың?
Арак ичпей уу ичип,
Кымыз ичпей суу ичип,
Күлкү укпай чуу угуп,
Колунда хандык жоголуп,
Конжурга сөөгүң калбайбы,
Коктуларда коройуп.
Жыргап келе жатасың,
Чигитей атка мингели,
Баш көтөрүп чоңойуп.

Кой, Медеркан, койгун, деп,
Мөңкөтай кайним, саа айтам,
Жакшы менен жамандын,
Пайда менен залалдын,
Баркын айрып билбеген,
Сен экөөңө тең айтам.
Каңгайдан көрүп кордукту,
Карандай кылган зордукту,
Катын башым эр кылып,
Кара чачым куу кылып,
Караңгыда каңгайды,
Арбагын айтып айкөлдүн,
Таң аткынча чуу кылып,
Минген атым Карала,
Кара бойдон аккан тер,
Келе жатсам бул жакка,
Учурап калды алдыман,
Өөдө жакта топ бала.
Кимди таанып, ким билет,
Ошолордун ичинде,
Чоңураагы экенсиң,
Ой, кайын иним, сен анда.
Унчукпай турду Чигитей,
Эрлиги бар жаштыгы,
Эч нерсени кенебей.
Сен сурадың эпилдеп,
Мен айтып кирдим жепилдеп,
Арка чачым делпилдеп,
Саамайдан чыккан чачым бар,
Ошо кезде мен Көкөй,
Жыйырма беште жашым бар,
Келген жайым мен айттым,
Баатырдын уулу мабу, деп,
Чигитейди көрсөтүп,
Анда туруп сен айттын.
Чигитей жоолоп жоо сайды,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Үйдө жатып көрдүнөр,
Сен экөөңөр жыргалды.
Ак калпак кыргыз алаш, деп,
Ата-бабам жолу, деп,
Кордукту көрүп жатпаса,
Куураган кыргыз сен үчүн,
Зордукту көрүп жатпаса,
Бир кишиче жан сактап,
Жүрбөйт беле Чигитей.

Ит агытып, куш салып,
Он-он бештен котчу алып,
Келин-кызды жыйнатып,
Шерне ичип, той берип,
Байге бөлүп, кунан чаап,
Күлбөйт беле Чигитей.
Бенде беттеп тийе албайт,
Таластын элин кайтарса,
Жүрбөйт беле Чигитей.
Эрте туруп, кеч жатып,
Барлыгы алаш небесе,
Же буга келбесе киши бой уруп,
Эркин ойноп эркин жай,
Өрдөгүн атып сазынан,
Аркарын атып адырдан,
Текесин атып ташынан,
Кулжасын атып төрүнөн,
Бугуну атып черинен,
Маралды атып аралдан,
Жейренди атып сай-сайдан,
Кыргоолун атып токойдон,
Уларын атып тоолордон,
Кулатып теке зоолордон,
Сонун кумар жаш өмүр,
Сүрбөйт беле Чигитей.
Кыргый сөөк, кымча бел,
Мөлтүр сулуу, моймол көз,
Ээрди жука, таттуу сөз,
Эрмекке сулуу кыз алып,
Сүйбөйт беле Чигитей.
Тогуз менен он жаштын,
Ортосунда аттанды,
Азап тартса бул тартты,
Жыргалды көрсө эл көрдү,
Аралаша жыргатты,
Ак калпак кыргыз алашты.
Элге кылган кызматты,
Жалгыз кара бир башы,
Көрбөйт беле Чигитей.
Эки күн чыдап туралбай,
Алдырайсың экөөң тең,
Жараткан жаман кудурет,
Сен экөөңдү ченебей!
Тебетей башта эр туруп,
Алсаңар көөнгө алыңар,
Акылың жок экөөңдө,

Жарым сирке кенедей...
Көкөй айтып баратса,
Айттырбай тосуп алдынан,
Мөңкөтай турду күүлөнүп,
Көкөйдү карай сүйлөнүп:
- Баарын тапкан сен, Көкөй,
Эчтемени элебей,
Үйдө жатчуу Чигитей,
Калкыңды Каңгай чапты, деп,
Капкайдан келип айтып кеп,
Ээрчитип алып баланы,
Эрте жатып, кеч туруп,
Сен кай барганың ким билет?
Жарадар болгон Медеркан,
Алып барып Алтайга,
Өз шаарында бакпастан,
Сен дебесе Чигитей,
Таластагы кыргызга,
Медерканды бактырган.
Элден чыккан Медеркан,
Эпсиз жаман кар беле?
Чигитей ойноо кезинде,
Биз укканбыз хан эле,
Кыдыртып айтып далай сөз,
Сен кардайсың аны эле.
“Катын деген неменин,
Акылы кыска, чачы узун”
Карылар айткан кеп эле,
Көпкөлөң чалса катындын,
Көзү көрбөйт деди эле.
Медерканды сен, Көкөй,
Жемелейсиң жөн эле!
Мөңкөтай кебин укканы,
Айтса, айтпаса ырас, деп,
Адырайып Медеркан,
Көкөйдү карап турганы.
Катын Көкөй каарданып,
Каарын төгүп бетине,
Чаар чыгарып көзүнөн,
Ачууланып сурданып,
Сур жибек бедер чалган боо,
Бүктөмө саптуу ак тинте,
(Акун хан арнап жасаткан,
Биринен көрүп усталар,
Атаандашып жасашкан,
Бай эле Көкөй атасы,

Ага-ини жок эле,
Жалгыз кызым Көкөй, деп,
Алтымыш тай, алты нар,
Алты жүз ирик, алты атка,
Алып берген кеп эле.)
Кармай алды сабынан,
Тартып алды кабынан:
- Никелүү эрим дебесем,
Садага кылып баатырга,
Медеркан, сени жебесем!
Мөңкөтай башын кеспесем,
Жакшылыкты билбеген,
Көзүңдү чукуп ийбесем,
Көөдөнүнө минбесем,
Көрүнөө кылып жазааны,
Бастырып кетип алаштан,
Башкага барып бирөөнү,
Жаратып туруп тийбесем!
Айтып болуп ал Көкөй,
Кармалуу канжар колунда,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Өлтүрмөк болуп калды эле,
Чигитейдин жолуна.
Аңгычакты Мадыбек,
Келип калды ал жайга,
Атактуу шаар чоң Оштон.
Талас-Оштун арасы,
Далай күндүк жол болчу,
Отуз беш күндө бармакчы,
Орто эсеби болжолу.
Чигитейдин тулпары,
Күнү эки, түн эки,
Барып келди болжолу.
Ат ооздугун какканы,
Ат табышын укканда,
Көкөй артын карады,
Келип калган жакындап,
Мадыбектин карааны.
“Кайнагам көрсө уйат,- деп,
Канжарын кармап колуна,
Эмне кылып турат” деп,
Ойуна кетип далай кеп,
Жашырып эптеп канжарды,
Кынына салып байланды,
Жете барып алдынан,
Жүгүнүп тура калганы,

Мадыбекке жүгүнсө,
Ого бетер Медеркан,
Өлүчүдөй арданды.
“Бузулган экен катын,- деп,
Мадыбекти кайната,
Кылган экен акыр” деп,
Көрүнөө айтып ийалбай,
Медеркан турат кайгы жеп.
“Арам катын бейбакты,
Эри менен жат кылдым,
Тааптырмын акыл» деп,
Мөңкөтай ойлоп калыптыр.
“Табармын бир күн эбиң” деп,
Көкөйү ойго алыптыр,
Атынан түшүп Мадыбек,
Асталай басып барыптыр.
- Абалың кандай, баатыр? – деп,
Бетин ача салыптыр.
Эртеден бери арада,
Уруш болуп талаада,
Караган киши жок болуп,
Бир жагына кыйшайып,
Калыптыр бала козголуп.
Мадыбек катуу сүйлөнүп,
Теңтуш эле дегенсип,
Кара эмес хан эле,
Айтайын ага дегенсип,
Медерканга тийди эле:
- Казактан келген Медеркан,
Кай жеримден кем тартып,
Мен койгомун мурунтан?
Ээ болалбай элине,
Каңгайга берип казакты,
Ошондон бери карата,
Мага салдың азапты.
Куткарам деп куу тумшук,
Алтымыш уруу алашты,
Он жашынан бер жакка,
Нечен дөөгө жанашты.
Жарадар болсоң, Медеркан,
Алып келип Таласка,
Азабыңды тарттырды,
Айылыңа кайра кеткинче,
Айабай мага бактырды,
Мөңкөтайды чыгарбай,
Төрүмө менин жаткырды,

Жараатыңа, Медеркан,
Жакшылап дары чаптырды.
Карабапсың баатырды,
Кыйшайып калган турбайбы,
Ошонум сага жазыкбы?
Туугандуу киши тууганга,
Тууган деген угарга,
Алаштын уулу казактан,
Кылганы мабу, Медеркан,
Жакшы карап бакпапсың,
Мөңкөтай, сени байкасам.
Кеткеним эки күн болду,
Эки күндө эки түн,
Эсеби төрткө толгону.
Барбагамын уккамын,
Барып келген жеримдин,
Отуз күндүк болжолу.
Арбагы улуу арстандын,
Аркасында чунакты,
Аккуласы жол баштап,
Акырын уулун колдоду,
Караанын көрдүм эненин,
Көзүм көргөн элести,
Мен энем эмес дебеймин.
Алып келген белегим,
Мен балама берейин.
Медеркан менен Мөңкөтай,
Жаштыгыңды билдирдин,
Армандуу эми не деймин!
Көкөй балам келиним,
Акылың болсо бергиниң,
Мөңкөтай, эптүү эр элең,
Мен табыпмын дээр элең,
Мына муну жедиргин,
Белеги ушул энемдин.
Кайда барып келгеним,
Кийин айтып берейин.
Мадыбекти көргөндө,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Кеп кылалбай калтаарып,
(Чигитейдин атасы)
Сүрдөп булар жалтайып,
Астында абдан бок жеген,
Мөңкөтай чочко тамтайып.
Ачуусу келип Медеркан,
Көкөйдү көрсө көз көрбөй,

Кетичүдөй жүз көрбөй,
Акылы кыска арам ит,
Асыл Көкөй катынды,
Мурункудай түз көрбөй,
Ого бетер өч көрүп,
Өлүчүдөй өчтөнүп,
Акылдуу келин, келгин, деп,
Мадыбек айтып койгонго,
Жалындап ичи өрттөнүп,
“Кары-жашы кыргыздын,
Калкы билет экен, - деп,
Эркек-айал-ургаачы -
Жалпы билет экен, - деп,
Чигитей мага күйөт, деп,
Мен жүрүпмүн бекер, - деп,
Туурук таман эски күң,
Алтайга кайра барармын,
Сапса кылып саргартып,
Айдап сени салармын.
Хандык өкүм колумда,
Жатпай-коппой койнуңа,
Кетирип ийбей жолуңа,
Арамдык кылган ишинди,
Ашкере айтып мойнуңа,
Эркиндик бербей колуңа,
Жайдак атка мингизип,
Кыдыртып казак тобуна,
Андан кийин таштайын,
Азабың берип колуңа!”
Ойунда турат Медеркан,
Оозу барып айталбай,
Мадыбек кебин кайтарбай,
Барып карап турганы.
Мөңкөтай барып жанына,
Балыкты колго аларда,
Алда кандай кеп болду,
Айбан да болсо Тору атка,
Бошонуп чылбыр кетиптир,
Бурулбай Тору ат жетиптир,
Мөңкөтайды Тору аты,
Томолото түрттү эми,
Медерканды Тору аты,
Каңтара тартып жыкты эми,
Жал-жал карап жалжылдап,
Ээсин карап турду эми.
Айран калып Мадыбек,

“Алда кандай шумдук, - деп,
Жаныбарым бул Тору ат,
Айтты белем бербеп деп”
Акылына Мадыбек,
Далай арман кеп келет.
Ошондо Көкөй келини,
Оолжуй басып теңселет.
Бурчак-бурчак кара жаш,
Көзүнөн агып себээлеп:
- Атагы кыргыз уулусун,
Айтпайын атың, кайнага,
Ким ыраазы болбосун,
Тору ат өңдүү айбанга,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Болгон эмес айбанча.
Көзү ачык Тору аттын,
Көргөнүнө айранмын,
Кишиден бетер жаныбар,
Билгенине айранмын.
Баштан өткөн кептерди,
Айталбайым мен сизге,
Байбичеге айтармын.
Көкөй кеби бүткүнчө,
Сыйкырлуу катын Зулпукан,
Жетип келип калыптыр,
Эңкейе түшүп Зулпукан,
Мадыбектин колунан,
Ал балыкты алыптыр,
Карап алып балыкты,
Каңгырап ыйлап калыптыр.
Узунун өлчөп бир карап,
Жоонун өлчөп тутамдап,
Көзүнүн жашы он талаа,
Токтобой акты бурчактап.
Аккан жашын куйултуп,
Саамай чачы чубалып,
Бузулуп өңү кубарып:
- Эр кишиге катындын,
Эби болот дечү эле,
Баласына энеси,
Эми болот дечү эле,
Атасынын каргышы,
Аткан октой деди эле,
Энесинин каргышы,
Чычкан боктой деди эле,
Өз колуң менен, Мадыбек,

Бере койчу сен эле.
Муздап балык калбасын,
Ылдамыраак баргын, деп,
Жумшаган мени дегеле.
Эмчек сүтүн бербесе,
Сөөк сүтүн берген Зулпукан,
Баламды багып олтурсам,
Болбой мында жумшаган.
Берейин деп бер десе,
“Бышырбаган балыкты,
Бала чийки жебесе,
Эм болбой калар бекен” – деп,
Мадыбек кылат эндеше.
Зулпукан сүйлөп ашыгып,
Оголе жаман шашылып:
- Муздап балык кетет, - деп,
Болгун ылдам, болгун, - деп.
Ойуна кетти Мадыбек:
“Айбан катын Зулпукан,
Муздап балык калат, деп,
Бул айтканы кандай кеп?”
Кармап жүрүп билбеген,
Кандайлыгын Мадыбек.
Карап көрсө балыкты,
Тышынан майы сызылган,
Кууруп майга бышырган.
Четинен кармап баланын,
Оозуна алып барганы,
Башын ылдый каратса,
Куйулуп майы акканы,
Ооз толгунча козголбой,
Ооруган бала жатканы,
Аниткен менен баланын,
Онтогону бастады.
Кармап турса бир далай,
Эти да жок, сөөгү жок,
Эчтемеси калган жок.
Куру калды Мадыбек,
Ушундай болгон экен, деп,
Элге айтса кыйын кеп.
Анча-мунча кишиге,
Айткан менен ишенбес.
Келатканда Мадыбек,
Эчен малды түлөө, деп,
Ак жолуна арнаган,
Айтпаган малы калбаган.

Баш көтөрүп сенделип,
Эр Чигитей жаш арстан.
Сүйүнгөндөн Мадыбек:
- Бол, Медеркан, тургун, - деп,
Мөңкөтай, сен да тургун, - деп,
Тулпарды минип камчы бер,
Токтоо кылып турба, - деп,
Жолдо арнаган түлөө мал,
Экөөнө айтып жиберет.
Зулпуканды, бол бас, деп,
Баламдын өзү тапкан дүнүйө,
Дасторконду кең ач, деп,
Күмбөздө турган жеринде,
Эки катын, үч эркек,
Киши анда беш эле,
Үчөөн жумшап Мадыбек,
Чигитей турган сенделип,
Үчөө калды бул жерде.
Мөңкөтай менен Медеркан,
Айылга жетип барышып,
Айыл башы экөө тең,
Кул-кутанын шаштырып,
Чапкылатып бир демде,
Айткан малды таптырып,
Чогултуп малы жам болду.
Анткен менен жанагы,
Казактан келген Медеркан,
Айабай көөнү кир болду.
Карыларын калтырбай,
Каркыттаган балдарын,
Караңгыда жаткырбай,
Кара кыргыз көп журтту,
Ээрчитип алып Мөңкөтай,
Күмбөздү карай жөнөдү.
Зулпукан үйгө барыптыр,
Өткүр ыкчыл келинден,
Сөөгү башка керилген,
Сумбаттуу сулуу кыздардан,
Акырын басып суйсалган,
Ырсактап күлбөй сумсайган,
Күмүш оймук уздардан,
Келин ага катындан,
Кем-керчи жок акылдан,
Далайын издеп таптырган.
“Төрт-беш күнү биздерге,
Кызмат кылып бергиле”

Деп бөлдүрүп аларды,
Караштуу кылып алты үйгө,
Үйдүн баары төтөгө,
Өйүз-бүйүз бүктөткөн,
Тартылуу нечен көшөгө.
Туш туурдугу манаттан,
Сарамжалдын кеми жок,
Кыргыз күтчүү санаттан.
Секичеги дейылда,
Мадыбектин катыны,
Жасаган үйдү барынча,
Он кертимден жүк жыйып,
Жүгүнө гилем жаптырып,
Алакийиз, түрдөмө,
Тикмелерин жаздырып,
Айу талпак, көлдөлөң,
Макмал менен тыштаган,
Бар керегин жам кылып,
Мына минтип Зулпукан,
Элдин алды келет, деп,
Күтүнүп болду тайарлык,
Келбетүү келген келиндер.
Самооруна чай койуп,
Дасторкон ачып буластап,
Бар тамагын жай койуп,
Сымбатуу кыргыз кыздары,
Чай куйуучу ушулар.
Чай чыны кармап булайып,
Кыйгачтап суна бурулуп,
Агарып чети кылайып,
Абай кылып байкаса,
Токтобойт көзгө таанылып,
Буулу жаандай мунарык,
Кызмат кылыш андайда,
Кыз балдарга ылайык.
Кант, жемишин ылгашып,
Кыргыз тарткан немесин,
Көрсөтпөй бөлүп алышып,
Дасторкондун бетине,
Келиштире салышып,
Кенеш кылып олтуруп,
Дасторкондун бетине,
Жетимиш уруу тамакты,
Жай-жайы менен толтуруп,
Мейманкана алты үйдө,
Бештен келин, бештен кыз,

Бирден жубан баш болуп,
Карап булар турду эле.
Байкабай калган кыргыздар,
Казактардын Медеркан,
Айылда жатып жай албай,
Же арстан эрдин күмбөзгө,
Ак сакалдын бири эле,
Калып калбай, жөн барбай,
Барайын десе көөнү кир,
Барбайын десе калышка,
Бурумдуу айла таба албай,
Эки этеги салбырап,
Ат сооруга жайылып,
Арка этеги далбырап,
Мойнун салып кылжыйып,
Өзү семиз неме эле,
Бети тердеп мылжыйып,
Күмбөздү көздөй бараткан,
Алдында кеткен Мөңкөтай,
Катын-эркек, кары-жаш,
Күллү кыргыз бараткан.
Кеч кирип калды келбей, деп,
Мадыбек менен Көкөйү,
Кеңкол жакты карашкан.
Кооп калган буралып,
Нары басып ыраактап,
Кайра басып керилип,
Баатыр бала Чигитей,
Копкон экен ыргалып.
Манастан калган тукуму,
Ооруп онтоп копсо да,
Ак калпак кыргыз журтуна,
Атайын айтып ыр калып,
Жомок болуп сөздөрү,
Ооздон-оозго көчкөнү,
Жети аты кубар сан болду,
Булардын аты өчпөдү,
Азайбады, көбөйдү,
Аз элде тагдыр ушу экен,
Дагы бирди көрөлү.
Кеңкол жакта эл келчү,
Көкөй карап турду эле,
Карыйасы Мадыбек,
Кара буура Чаткалга,
Кайрылып мойнун бурду эле.
Көкөйдүн карап турганын,

Дүрбү менен шыкаалап,
Медеркан карап калыптыр.
Бой теңшеген Чигитей,
Жандап өтүп кетиптир.
Көрүп турган Медеркан,
Айабай көөнгө алганы,
Күмөн кылып Көкөйдөн,
Агара жери калбады.
Элди баштап элендеп,
Бара жаткан Мөңкөтай,
Колун булгап Медеркан:
Токтой турчу бери, - деп,
Кечээ Мадыбек барып Ош жакка,
Кайтып келген кездерде,
Сен айткансың бир кепти,
Менин эсимден чыкпай жүрдү эле.
Мени жумшап мал жый, деп,
Сени жумшап эл жый, деп,
Куран окуп келем, деп,
Кете берип Мадыбек,
Чигитей менен Көкөйдү,
Таштаган экен турбайбы!
Найзага темир кара курч,
Аштаган экен турбайбы!
Сапса болуп Медеркан,
Сулуусунган Көкөй күн,
Таштаган экен турбайбы!
Каралап жүрүп кыргызга,
Мен катынымдан айрылсам,
Өмүр бойу бир жүрсөң,
Олтуруп-кооп келгинче,
Мадыбек тилдеп күпүлдөп,
Сенин көөнүң агынча,
Туйунуп мени калсын, деп,
Айтканыңа ишендим.
“Азамат эрдин ичине,
Ээр-жүгөндүү ат батат,
Ургаачынын ичине,
Кара баштуу эр батат”
Курбалдаш элң, Мөңкөтай,
Казактан келген Медеркан,
Жашырбай ичте сырды айтат.
Казакка кайра барбаймын,
Кара жүз катын Көкөйдүн,
Жүзүн көрө албаймын.
Бурулбай жүрүп түз басып,

Жетисууга барайын,
Толтойдон бери карата,
Баш көтөртпөй жылында,
Жедигерди кул кылды,
Кары-жашын ылгабай,
Катындарын тул кылды,
Калгандары муң кылды.
Бүткүл кабар салайын,
Бүлдүрбөй жыйнап тил алса,
Коросонду кошо алып,
Коромжунун куну бар,
Каны абдан ката элек,
Кызылы өңүп бата элек,
Аны кошо алайын.
Чыгыш жагы Ооганга,
Чабааган кылып бир бала:
“Силерден тартып Сомбилек,
Алып кеткен Тынымкан,
Өлүп кеткен Бакдөөлөт,
Тынымкандын айынан,
Чигитей деп бир бала,
Тынымкандан туулган,
Чыйрак чыкты кыргыздан,
Моңгул менен кытайга,
Күн бербей салды чуулган.
Таңгыт, манжу журтунан,
Далай баатыр жыйылган.
Келгендер тирүү калбады,
Башын кесип байланды,
Ата-баба, кубаар сан,
Ээлеп келген шаарды алды,
Чогулалы кылым, - деп,
Жок кылалы муну” деп,
Буга да кабар салбасам.
Түбүбүздөн бер жакка,
Түгөттү кыргыз казакты,
Айдап жүрүп Көкчөнү,
Баласы жетим өксөдү,
Баштап жүрүп Көкчөнү,
Манжуудан көзү өткөнү,
Музбурчак менен Үрбүнү,
Үйүндө уруп жүн кылып,
Азар түмөн кол менен,
Айдап жүрүп Бейжинге,
Айабаган кол кылып,
Манастын уулу Семетей,

Үмүтөйдү өлтүрдү.
Медетбекти хан кылып,
Казактын кегин кетирди.
Өмүр бойу казакты,
Тең тарттырып азапты,
Кененим менен Бекбача –
Ал экөөнүн тушунда,
Азыраак казак тынч жатты.
Ат мингенде Сомбилек,
Талап алып Каңгайды,
Тартып алып шаарларды,
Хан кылдым деп ал мени,
Сомбилек өлүп кеткели,
Ар жылында чуу салып,
Каңгайлар берди эдепти.
Аз келгенсип анысы,
Тартып алмак Чигитей,
Керектен чыккан тарп болуп,
Тетиги бетбак Көкөйдү.
Өлгөн сайын өөрчүдү,
Түгөнгөн сайын түтөдү,
Өз-жат дебей дегеле,
Кыргызга киши түтпөдү.
Ооруганда жарадар,
Өзүң болуп дабагер,
Пирим элең бир чети,
Мен Таласта турганда,
Өзүң менен акылдаш,
Казан-айак катташкан,
Теңтуш элең бир жери,
Ушул айткан кебимдин,
Эби сага келеби?
Тиктеп калып Мөңкөтай,
Оозун ачып эстенип,
Ойлонгонсуп бир далай,
Шайтандын изин басканы,
Буда сырын айтканы:
- Ардыгым жок башкага,
Ата-бала эки – арстан,
Ал экөөнө кылганга,
Кызматыма эч качан.
Чигитейди үйүнө,
Киргизип алып Мадыбек,
Оолугат мага күпүлдөп,
Мен ошого ардыгам.
Билмексен болуп турайын,

Билгизбей колду жыйнагын,
Тымтыракай чыгарып,
Таластын тарпын кетирип,
Ыраактан келген эрлерге,
Айдоого келген элдерге,
Айабай тартуу мал берип,
Кучакташып достошуп,
Кош айтышып коштошуп,
Өмүр бойу тынч алып,
Тынч жатып ээлейин.
Мен Таласта калайын,
Мурункудай хандыкты,
Колуңа алып жарлыкты,
Жети ата болуп хан өткөн,
Атактуу калаа Алматы,
Ал казактын шаары экен.
Ар жагы Алтай, Илени,
Быйагы Капал, Шиберди,
Ортосун ээлеп сен жаткын.
Үч жылда бир Каңгайга,
Үч-төрттөн төөгө зар берсең,
Үйүңдө жата бересиң.
Медеркан менен Мөңкөтай,
Талаада кылып кеңешти,
Элемек болду ал экөө,
Алматы менен Таласты.
Бөлүнүп калды Медеркан,
Урушкандай бултулдап,
Эти семиз булкулдап,
Өзү жакыр култулдап,
Сакалы кыска мултулдап,
Элди баштап кулжундап,
Жолго түштү купулдап.
Түлөөгө арнап айдаган,
Алып барды малдарын,
Касиеттүү киши, деп,
Калтырбаган чалдарын,
Тобо-томук кылсын, деп,
Ала барган кээ бирөө,
Эркелеткен балдарын,
Каркылдаган Мадыбек,
Башында бар касиет,
Ал Чигитей эр үчүн,
Кызмат кылды ар качан,
Өтө жакшы ак ниет.
Бээнин баарын мууздатып,

Кой менен уйду кескилеп,
Түктүү сан кылып талатып,
Алдырып келип Мадыбек,
Ак куржунун дагы ачып,
Жетимиш жамбы болжолдоп,
Жеткирип элге пул чачып,
Карып, Бакыр, жетимдер,
Калды баарын муң басып,
Бир табак алтын алгандар,
Көтөрө албай калгандай,
Калдайган кара тоо басып,
Жетим-жесир карыптар,
Сокур, чолок, майыптар,
Дубана менен эшендер,
Басалбай жаткан кеселдер,
Колу кыска нечендер,
Пул алышып күүлдөшүп,
Күлкүсү батпай ичине,
Күңгүрөнүп күүлдөшүп,
Нары-бери чууруп,
Дүбүрөшүп жүр дешип,
Ак сакалдар жаштарга,
Ойун-күлкү табылат,
Тобо кыл деп арстанга.
Айлана курчап күмбөздү,
Ал күнү кетпей кеткен эл,
Ошол жерге түнөштү.
Түнөгөн түнү эл нетти,
Өтө сүйкүм жагымдуу,
Ошол күнкү түн өттү.
Ак сакалдуу карылар,
Көк шиберге барышты,
Көрпөчө бүктөп салышты,
Күрпүлдөтүп айттырып,
Көкжал төрө Манасты.
Ал жерге келген катындар,
Ак элечек оронуп,
А кудайлап чуулдашып,
Арстан Манас баатырдын,
Арбагына жалбарып,
Басып турду чубашып.
Айланып басып катындар,
Тегеренбейт күмбөздү,
Төрүнөн өтсөк уйат, деп.
Орто жаш эркек барлары,
Таң аткынча кудайга,

Наалыш кылып жалбарды.
Кээ бирөө бала жок, десе,
Кээ бирөө малым аз, деген,
Кээ бирөө баарым бар, десе,
Кээ бирөө наамым пас деген,
Окшошпогон шум жалган,
Ошондой нечен кубулуш,
Өтүп кетип бараткан.
Таң саргарып аткынча,
Наалышы менен түндү алган.
Айкөл Манас арстандын,
Күмбөзүнөн арбактан,
Шек болгон жок кылайган.
Эч кимиси элебей,
Мадыбектен башка жан.
Узун кулак Мөңкөтай:
“Касиет качты булардан,
Меники Талас болду” – деп,
Өз ойунда кубанган.
Күмбөзгө келген толгон эл,
Желеге бээ толгондо,
Айылды карай чубаган.
Мөңкөтайга Мадыбек:
- Кайда кеткен Медеркан?
Көнбөдү мага, - деп,
Же сен менен Медеркан,
Жүрдү беле деги? – деп,
Мөңкөтайдан Мадыбек,
Ойлонбогон эч бир шек,
Айылга барып түшкөндө:
- Медеркан кайда кеткен? – деп,
Улам сурайт Мадыбек.
Жоголгонун эл билбейт,
Ага кандай жооп берет?
Мадыбектин алты үйгө.
Алтымыштан үй-үйгө,
Ирети менен киргизип,
Жайа бычып, жал керткен,
Казы-карта жылкы эттен,
Мисте, мейиз, жемиштен,
Сары кант, шекер, бал менен,
Тамагын жакшы беришкен,
Мурунку чыкса талаага,
Кийинкиси киришкен.
Үч күнгө кетти маминтип,
Күнү-түн мейман күтүптүр,

Мадыбектин көр дүңйө,
Күткөнүнө түтүптүр.
Күмбөздөгү түлөөнү,
Кошо эсепке алганда,
Бир жума күн бүтүптүр.
Түлөө бүтүп эл тарап,
Жай-жайына кеткени,
Кечиндеси ак үйдө,
Зулпукан менен Мадыбек,
Көкөй бар казак ал үйдө,
Эрмектеше кеткени.
Азыраак четин чыгарып,
Көкөй айтты кептерди.
Мадыбек эркин киши эле,
Элебеген эчтеме,
Күүлдөгөн неме эле,
Мадыбектин Зулпукан.
Башта эле жайын айтканбыз,
Байкабаган түк жайды,
Баш аламан күң эле,
Көкөйдүн айткан кептерин,
Эрди-катын ал экөө,
Түк билген жок дегеле.
Мадыбектин үйүндө,
Калемкаш деген күңү бар,
Шектенип айткан кеп болсо,
Чечип айтып ийичү,
Өтүмдүү кызыл тили бар,
Аты күндүн Калемкаш,
Серпөөлөнүп каш серпип,
Улоо аттай ыргыштап,
Кыйа басып кылт берип,
Сүйлөгөнгө өтө маш,
Ошо кезде Калемкаш,
Он алты менен он жети,
Ортосуна чыккан жаш.
Чигитей жок ал үйдө,
Мөңкөтай жок дагы үйдө,
Үчөөнөн башка киши жок,
Калемкаш бар бул үйдө:
-Ата ордуна карманган,
Ата болдуң, Мадыбек, -
Айтып койуп атынан,
Баштамак болду Калемкаш,
Баш жутуучу далай кеп,
Эне ордуна энем, деп,

Ээрчип жүрдүм, Зулпукан,
Билбегендер сураса,
Өзүмдүн тууган энем, деп,
Далайы жүрөт кыргыздын,
Мадыбек бай бул кызын,
Кимибизге берер, деп.
Айаш жеңем Көкөйжан,
Далай кепти айтты, - деп,
Байкабай койдун экөөң тең,
Сылык өскөн киши экен,
Сырдап айтып кайтты, - деп.
Чочуп кетип Зулпукан:
- Ой, кара бет шумпай кыз,
Бул айтканың кандай сөз?
Айткан сөзгө сыр жукпас,
Сыр жуккан нерсе жууса да,
Мурункудай жөн чыкпас.
Сен сырдын жайын билипсиң,
Биз угалы айтып бак!
- Айаш энем кептерин,
Айтып сизге берейин,
Акылымча жеткенин.
Баккан атам Мадыбек,
Калемкаш менин кызым, деп,
Жашырбай айтам, энеке,
Ырас чыны ушул кеп.
Медерканды атакем,
Эки-үч кайта сурады,
Жооп бербей жоголду,
Укмамыш болуп калп эле,
Мөңкөтайдын кулагы.
Өзүң барып алдырап,
Өтө шашып буластап,
Атакемди Ошко, деп,
Сур жоргонду кошто, деп,
Сен жумшапсың, энеке,
Бай-байбиче кылган иш,
Мен билбеймин дегеле.
Атакем кайра келгенде,
Жаш Чигитей арстанды,
Медеркан менен Мөңкөтай,
Карабай экөө таштады.
Айаш энем Көкөйжан,
Далай кепти экөөнө,
Туйундуруп айтканы.
Угуп болуп Мөңкөтай,

Бузук кебин баштаган,
Буруп айтып таштаган.
Медеркандын көңүлү,
Ошол кепти укканда,
Калган экен биз жактан,
Башкадан чыкпай ушак кеп,
Мөңкөтай бузук салыптыр,
Куйкалансын сакалы,
Медеркан көөнгө алыптыр,
Ошол үчүн Медеркан,
Бул тойго келбей калыптыр.
Жаман атты кылганы,
Жабышып калар иш эмес,
Жандатып айтса ишенип,
Уккандар калар киши эмес.
Айаш энем Көкөйгө,
Мөңкөтай айткан жалаа жаап,
Көкөйдү айтпай жеке эле,
Чигитей менен Көкөйгө,
Ал экөөнө кара жаап,
Мүчөлү быйыл балаңдын –
Ал Чигитей арстандын.
Бузуку эмей эмине,
Мөңкөтай силер кишиңер,
Энесиндей кишиге,
Жалаа жаап айтканы.
Эп келер эле чаптаса,
Эркин атам бай жакка,
Көкөйдөн угуп бул кепти,
Түшүнбөй силер калдыңар,
Мен боломун чоң капа!
Элейип тиктеп Зулпукан,
Көлбүгүп төрдө олтурган,
Кулагын салып Мадыбек,
Унчукпай калды далайга,
Бул эмне укмуш кеп,
Бири айтса бузук кеп,
Улам бири айтканда,
Көбөйө берет ушул кеп.
Көкөй турду ал жерде:
- Бир азыраак кебимди,
Айтып койгум келди, - деп,
Баш көтөрүп жаш бала,
Эс-акылын жыйганда,
Шашылып калды Мадыбек,
Түлөө чырак кылганга.

Медеркан менен Мөңкөтай.
Катар экөөң баргын, деп,
Жумшаганда Мадыбек,
Бастырган пейли эң жаман,
Менин эрим Медеркан,
Акырайа бир тиктеп,
Сен жумшадың, Зулпукан,
“Балага балык жегиз, - деп,
Баш маана болгон кыргызга,
Байбиче берген жемиш” деп,
Балага берип жатканда,
Байкабай калды Мадыбек,
Сени жумшап жиберди:
“Той беремин уулума,
Тойдун камын кылгын” деп.
Мен кармап турдум балыкты,
Тиктеп туруп Медеркан,
Эки көзүн талытты,
Кудай урсун Мөңкөтай,
Же ойноо бала жаш эмес,
Же шылкылдаган мас эмес,
Мага айтпады бул кебин,
Силерге кошо айтканы,
Арбак урсун жакшы эмес.
Уруксат бергин, Мадыбек,
Кой дебегин, Зулпукан,
Мен Алтайга кетемин,
Кайда кеткен Медеркан,
Аны кайдан билемин.
Ойумда турат элестеп,
Болор-болбос күмөнүм.
(Таалай эки, жүрөк бир
Тапкан сөзүм күмөндүр)
Бир тарабын карасам,
Ал Каңгайга киргендир.
Калдуубеттин Оторго,
Кабар айтып жүргөндүр.
Жүрөгү калып Отордон,
Жалтанып калган эр десе,
Бакдөөлөт менен Коромжу,
Ооган менен коросон,
Кол сура деп ошондон,
Жедигерге дагы айт, деп,
Мөңкөтай жумшап ийгендир.
Ойлошумча мен Көкөй,
Экөөнү жумшап Мадыбек,

Мал менен элге жиберди,
Кечигип калып бир күнү,
Кийинки күнү эл келди,
Ара жерде бул экөө,
Кеңеш кылып жүргөнбү?
Ошондон бери карата,
Мен ойума алдым күмөндү.
Карматып бергин атымды,
Алтайга кетсем экен, - деп,
Көкөй жеңе шашылды,
Беш-алты күн тургун, деп,
Зулпукан болбой асылды.
Өтө момун киши экен,
Угуп туруп шум кепти,
Мадыбек байкуш жашыды,
Дагы айтат Калемкаш:
- Ыйлабагын, атаке,
Уулун аман, башы жаш,
Кастык кылган силерге,
Акыры болот өзү пас.
Медеркан менен Мөңкөтай,
Кара болсо нээттери,
Жер кучактап жатпайбы,
Айкөл эрдин арбагы,
Бул экөөнү жөн койбой,
Төбөсүнөн баспайбы,
Тузуңа кылса каралык,
Кусуруң сенин урбайбы,
Жараткан жалгыз кудай бар,
Буларды өзү ылгайбы,
Кеңеш кылса жаман кеп,
Кесириң сенин урбайбы,
Кечилдин баарын ыйлаткан,
Эсири аман турбайбы,
Эзген казы, кошкон май,
Тузуңа кара санаса,
Душманды кудай урбайбы,
Төбөсүнөн сезгенип,
Топо жыттап тынбайбы,
Беш-алты күн тур десе,
Болбойсуң, аяаш эне, сен,
Конбой, жатпай кетсең да,
Кутулбайсың жемеден.
Жаман эмес жакшыдан,
Катын эмес эркектен,
Күбөлүк кылса Мөңкөтай,

Ал Медеркан эриндин,
Көөнү тынбайт түк сенден,
Эби келсе кетпегин,
Эңсесин кесет Чигитей,
Эрегишкен иттердин.
Ошо күнү жакшы го,
Ойноп-күлүп кеткениң.
Арамдык кылган айарлар,
Өткөн экен Таласта,
Мындан мурун далайлар,
Күн көрө албай жоголгон,
Канчоро баштап канча жан.
Карылардан угушум,
Медеркан сага ишенбейт,
Алда канча какшасаң,
Калемкаш кеби акыл, деп,
Көкөй жанбайт макул, деп,
Өзүнүн эки уулу бар,
Ойноп калган ат минип,
Бой тартып катын алалек,
Каптап келсе каңгайлык,
Ниетинде Көкөңдүн,
Алып кайра келем, деп,
Болбой Көкөй койгону,
Алдырып келип аттарын,
Ээрчитип жакын жолдошун.
Кош эмесе кеттик, деп,
Беркилер калды жол болсун,
Аман болгун кетсең, деп.
Бул кептерди Чигитей,
Эмгичекти угалек.
Айта албайт Калемкаш,
Бир үйдө жүрүп чоңойгон,
Менден кичүү иним, деп,
Зулпукандын ойунда:
“Чигитейге Калемкаш,
Катын болот эле, деп,
Уулум албай койбосо,
Атамдын үйдө күңү деп,
Ойлогону ушул кеп.
Мунусу жакшы кеп эмес,
Кош акылдуу эки сөз,
Айабаган бокту жеп.
Мурункудай эр болуп,
Атка минип шаңданып,
Аттанар чагы боло элек.

Ал Чигитей чунактын,
Аккан эти, сынган сөөк,
Калыбына толо элек.
Сөөк толуп, эт бүтүп,
Кычшып барып басылып,
Мурункудай күч кирип,
Баштагыдан кыйла эле,
Жакшыланып калды эле,
Эки жыл ашып, үч жылга,
Айак басып барды эле.
Муну мындай таштайлы,
Коросон, ооган, жедигер,
Чапмак болуп Таласты,
Куралгандан баштайлы.

ЧАПКЫНЧЫЛАРДЫН КОЛ КУРАШЫ

Аркачандан бир качан,
Казактын калкы бузулуп,
Алашка калба баштаган,
Семетейде Керимбай,
Бүгүнкү күнү Медеркан,
Ойлонгону жамандык,
Хандыгын таштап талаага,
Кара башы балаага,
Капкайда кетип бараткан,
Башкага басып баралбай,
Бабырап кебин салалбай,
Жедигер жетип баралбай,
Жеткирип кебин сала албай,
Тамтаңдап жүрүп эки жыл,
Аты ыргай болгондо,
Бити толуп семирип,
Чоңдугу торгой болгондо,
Алтайга барды уйалбай.
Көкөйгө айтып сыр кылбай,
Сырынын четин туйдурбай,
Өрүүн алып бир жылы,
Каңгайга кетти туралбай,
Аралап барып Каңгайга,
Медеркан атын өчүрдү,
Жаман чапан, жаман ат,
Балтык атка көчүрдү.
Атын Балтык койгону,
Арамкор доңуз оңбоду,
Эки-үч жыл өтүп кетти, деп,

Ойлогонун койбоду,
Коктукат барып кобурап,
Конгон үйдө кеп салып,
Жок сөздү айтып божурап,
Ошентип жүрүп үч айда,
Бул Оторго жолугат.
Отор таамай үч жылы,
Онтоодон башын көтөрбөй,
Эли келип чогулуп,
Эптеп иле кылышып,
Колу менен бутунун,
Сыныктарын таңышып,
Кулагына жаргактан,
Үйлөп туруп калдайтып,
Кулак кылып тагышып,
Тердебеген жай күнү,
Тура берет жабышып.
Кынтык болуп бут бүттү,
Бузулбай колу сак бүттү,
Ортодо үч жыл күн бүттү,
Атайлап барган Медеркан,
Жорголотуп кеп салган:
- Жолугушсам дечү элем,
Өз ойумда мен саган.
Алдыңа келдим, чоң Отор,
Казактан сага Медеркан.
Сомбилектин тушунда,
Хан болуп миндим алтын так,
Карлыкты тарттым канчалык,
Артыла чыгып сиздин бак,
Ажыратып Чигитей,
Таласта турдум жан сактап.
Көкөй менин катыным,
Жаш балага жагынып,
Жалтылдак мончок тагынып,
Көөнүн бузду ал бетбак,
Жашырбай айтып баары ишти,
Алдыңа келдим ушул чак.
Жаралуу болгон Чигитей,
Сөөгүнүн баары жок,
Мурункудай сен менен,
Сойул алып карсылдап,
Чабыша турган чагы жок.
Үч жылдан бери келе албай,
Жүргөнүмдү айтайын,
Коросонго барсам, деп,

Коротуп пулум баргамын,
Коросонго барганда,
Ойума сени алгамын.
Оогандыкка барсам, деп,
Он куржунга пул алдым,
Ооганга барып болгондо,
Ойума дагы сени алдым.
Жедигерге мен бардым,
Жедигер элин байкадым,
Келгениңден эч кимге,
Шек алдырып айтпадым,
Сен Отор турдуң эсимде,
Ошол үчүн кайткамын.
Уйатты таштап талаага,
Ушунчалык бар сырды,
Бир өзүңө айтмакмын.
Бөлүнтүп келдим кыргызды,
Түгөтүп келдим айласын,
Ойлонтуп түпкү пайдасын.
Көөнүн буруп мен келдим,
Мөңкөтай деген агасын.
Мөңкөтай бүгүн элге баш,
Ак сакалдын бири экен.
Мадыбекте акыл аз,
Өзү толук Чигитей,
Баатырлыкка болуп мас.
Болор болбос чуу болсо,
Бүткүл кыргыз чачылат.
Каңгайга барды кара нээт,
Мына минтип бажырап.
Олтуруп Отор ойлонуп,
Ушалап колун карманып,
Мурунку өткөн күндөргө,
Ого бетер арданып,
Капкайда барып Медеркан.
Кайтып келдим саа, десе,
Сүйүнүп бойдон тер агып,
Эки киши узатты,
Чоң Дөрбөнгө кат жазып,
Дагы эки баланы,
Батай менен Катайга,
Баргының деп аларга:
“Камбылга барып кабар сал,
Батай менен Катайды,
Алып экөөң келе кал.”
Батай менен Катайга,

Таарынышкан башынан,
Ортодо өткөн далай кеп,
Калтырбай жазган бүт андан.
Тартууга берем деп айткан,
Андан калса арбын мал,
Буга жазган кагазды,
Медеркандын наамынан,
Калганда кытай элине,
Тобукенин бегине,
Тобо-томук кат жазды,
Калбай келип берүүгө:
“Батыш менен чыгышта,
Жануптан ооган, коросон,
Бүт чогулуп бириксек,
Теңдешербиз кыргызга.
Кызыталак буруттун,
Кылбаганы калбады,
Барбаган жери калбады,
Ашпаган бели калбады,
Жеңбеген эри калбады,
Албаган шаары калбады,
Чоң Бежинди баш кылып,
Далай шаардан олжо алды,
Чыгышта кытай каңгайды,
Жанупта ооган, коросон,
Жетисууда жедигер,
Ортодо тажик, өзүбек,
Ушулардын баарысын,
Алым алды кыргыздар,
Эгин айдап, чөп чаппай,
Эгинин ичти кыргыздар.
Короодон кармап кой сатпай,
Кийимди кийди кыргыздар,
Өз элинен кыз жакпай,
Сулуусун алды кыргыздар,
Минерине ылгатып,
Тыңдуусун алды кыргыздар.
Саанына бөлдүрүп,
Сүрөгүн алды кыргыздар,
Эсинин колу тийбеген,
Жүрөгүн алды кыргыздар,
Жарышып шамал жетпеген,
Канаттуу качып кетпеген,
Жүйрүгүн алды кыргыздар.
Манас деп аты угулуп,
Жер бетине чыккалы,

Теңдешкенде кем кылып,
Маңдайга кебер шор кылып,
Эрдин баарын сойдуруп,
Эмгичекти баш бербей,
Келе жатат кыргыздар.
Бирөө өлсө бирөө бар,
Өлгөнүнөн тирүүсү,
Улам мыкты, улам заар,
Пенде эмес жердеги,
Пери качып кутулбай,
Адам эмес амалсыз.
Дөөлөр качып кутулбай,
Башканы койдум бей арман,
Сегиз миң жыл жашаган.
Жүйрүн дөө качып кутулбай,
Манастан бери карата,
Келатат кыргыз ушундай,
Табакта сүтү чайпалып,
Каймактын чети бузулбай,
Жеңилип келген кишиден,
Эки жылы кысылбай,
Келбедин, кытай ханы, сен,
Токсон миң аскер Тобукен,
Ошону топодой жууруп ким жеген?
Токсон миң аскер, Тобуке,
Томуктай бала бир жеген.
Бала Чигитей кыргызда,
Жалгыз кара бир башы,
Сан миң эрче урушта.
Колун сунуп кол артып,
Көзүн ачып сөз артып,
Табышып элге боло элек,
Акылы келип ордуна,
Он сегизге толо элек,
Жоготолу жаш кезде,
Баш көтөртпөй тебээлеп.
Он менен он үч ортосу,
Бүткүл каңгай элдери,
Чигитей десе уктабай,
Көзүнөн жашы себээлеп,
Келбесең, кытай өзүң бил,
Бизден өтүп Чигитей.
Атамдан калган нуска, деп,
Сага кирет тебээлеп,
А күнү кебиң болбосун,
Бизге айтар жемелеп.”

Айкөл шерден кеп баштап,
Алып келип айагын,
Тобукеге түз аштап,
Мына мындай кат жазып,
Алты киши атказат.
Кабарчы салып капкайда,
Медеркан жатты Каңгайда.
Күүлдөшүп күжүлдөп,
Кууратабыз, эми деп,
Жарадар болуп Чигитей,
Жалтайып калды деги, деп,
Казак, каңгай күпүлдөп,
Жазылбай күүсү жатышын,
Башка жактан уккун кеп.
Жетисууну жердеген,
Наамы кыргыз жедигер,
Жети хандык эл экен,
Түбүндө булар жалгыз хан,
Башчысын багыш дээр экен.
Багыштын Толтой баласы,
Чечекейдин Карасы,
Чыңкожо менен достошуп,
Талашып катын алам, деп,
Семетей жолборс көк жалдан,
Өлүп кеткен карачы.
Семетейге ат калды,
Кесип башын байланган.
Алмамбеттин баласы,
Баш байланып ат алып,
Ханынан барып бата алып,
Толтойдун аты жоголуп,
Гүлчоронун аты деп,
Суркойон калды аталып.
Оодармалуу шум дүйнө,
Оодарылган бир күндө,
Олжого келген Айчүрөк,
Толтойдун уулу Кыязга,
Баш боолуу болуп бир күндө,
Баш байланган Гүлчоро,
Как далыдан тештирген,
Кечир сөөгүн кестирген.
Анткен менен кыргыздын,
Таластагы тактысы,
Кан талоонго түшпөдү.
Чубактын уулу Канчоро,
Канча жылы күткөнү.

Бей ажал өлүп Семетей,
Кайыпчыда жатканы,
Сейтек чыгып он үчкө,
Таласка кайра тартканы,
Таласка келип ээ болду,
Беттешкендер жоголду.
Бадыкөлдүн кутургур.
Жоголбосо не болду,
Карыган Бакай абасы,
Кадимкидей хан болду,
Семетей кайра бар болду,
Уулдун уулу кененим,
Жалаңгыч атка конгону,
Жанашкан бенде болбоду.
Кайчы кулак каман алп,
Жез киндиктүү кикимат,
Темир тондуу шалкымат,
Манжудан чыккан канча алп,
Калтырбай баарын соргону,
Күн чыгыш эмес күн батыш,
Жети дөөнү кошо алып,
Асманда жүргөн канаттуу,
Алп кара куш кушту алып,
Жүйрүндү сойуп тилин жеп,
Дүйнөдө калбай тил билип,
Анын уулу Сейити,
Кызыл кумда кан ичти,
Кара дөөнү баш кылып,
Тогуз-онду кейитти,
Коркконунан Сулаймат,
Кылжыке кызын бериши
Сейитиден Бекбача,
Дөө менен пери жанашып,
Тең келген жок эч чакта,
Коктукатты колго алып,
Эки ингендин ичинен,
Кытай, сенин элинде,
Айдап мындан чыгарып,
Беттибетти хан койуп,
Кең дүйнө бизге тар болуп,
Аркасында Калдуубет,
Кошо чыкты Сомбилек,
Коросон менен оогандан.
Кошулушуп далай жан,
Кутулган жок булардан.
Бүгүнкүсү Чигитей,

Бүткүл дүйнө жер бетин,
Бучкагына теңебей,
Артып кетти кыргыз, деп,
Кытайга антип угузуп,
Камынып булар калыптыр,
Коросондук Коромжу,
Коромжунун беш уулу,
Кубатай болчу улуусу.
Бой тартып балдар чоңойуп,
Атасынын өлгөнүн,
Сурамжалдап угушту.
Коромжунун Кубатай,
Чоңойуп жашы эр болду,
Отуз шаардык Коросон,
Козголтпой ага ээ болду,
Отуз шаардын улугу,
Муну менен касташкан,
Киши калбай куруду.
Уламалап кеп укту,
Коромжу менен Бакдөөлөт,
Бир сапар өлгөн деп укту,
Бакдөөлөт Ооган ханы, деп,
Издээри барбы аны?- деп,
Алдыртан кабар алыптыр,
Бакдөөлөттүн үч уулу,
Аркасында калыптыр,
Улуусунун бели бош,
Кичүүсү чыйрак окшонот,
Ырыскан, Дөөлөт деп койгон,
Атасынын ордуна,
Элин сурап ээ болгон,
Бакдөөлттөн канча өөдө,
Бели катуу эр болгон.
Кубатай угуп ураанын,
Кат жазып кабар кылыптыр,
Бакдөөлөттүн уулдарын:
“Сенин атаң, менин атам,
Кыргыздан өлгөн деп угам,
Алмак болуп сулуу кыз,
Бир сапарда өлүптүр,
Колдорун таштап катылбай,
Колбутуп атын бөлүптүр,
Жөө чубап аскер жете албай,
Тирүүлүктө көрүүчү,
Кордукту булар көрүптүр,
Уламалап кеп уктум,

Кыргыздан өлгөн экөө эмес,
Манастан бери карата,
Баарысынан өлгөнү,
Үчтөн-төрткө деп уктум.
Сага жакын жедигер,
Атагы кыргыз болсо да,
Таластык менен жоо эле,
Түгөнгүз кара доо эле,
Өзүнөн улук киши жок,
Алдырып келип Таластан,
Улук койду дечү эле,
Кабарлашып кулак сал,
Жедигердин ичинен,
Уламалап сурашсаң,
Баш көтөрүп тың чыгып,
Сөз табуучу чыр чыгып,
Такоол болсо биздерге,
Болжошуп туруп баралы,
Бузулбай келген Таласын,
Боз топурак кылалы,
Барбас болсо жедигер,
А да кыргыз уруусу,
Талап алып тыналы.”
Кубатайдын каттарын,
Ырыскан жакшы окуптур.
Ойлонуп кыйла олтуруп:
“Айтса-айтпаса кандай кеп,
Баш көтөрүп бул элден,
Такка минип ээ болсо,
Ажалдан өлбөй баарысы,
Кыргыздан өлүп жоголсо,
Жедигердин кыргызы,
Өзүндө хандык болбосо,
Эл четине барам” деп,
Аттанып Ырыс жөнөдү,
Алты жүз киши котчу алып.
Аркасынан колбутуп,
Күмүш булак түз керүү,
Жетисуунун жайлоосу,
Жылкы төлдөп жатчу жер,
Илгертен бери мына шо.
Арка бети кайыпчы,
Кайыбы көп болуучу,
Уу кылам деп ал жерге,
Ырыскан келип конуптур.
Чатырды тигип кулпунтуп,

Шамаал чайкап жулкунтуп,
Кайыпты уулап бөлүнтүп,
Агызып канын төгүлтүп,
Кыр-кырда жүргөн Жедигер,
Турнабай менен көрүшүп.
Жедигерде жети суу ,
Жетөөндө бар жети улук,
Падышасы Таластык,
Аты Темир деп угуп,
Ырыскан келип жатыптыр,
Кетсем деп ага жолугуп,
Ит агытып, куш салган,
Капкан койуп теке алган,
Кулжасын аткан курбудан,
Күндө адырда жүрүчү,
Жетөө келди чатырга,
Жедигердин уулунан.
Алдырып келип Ырыскан,
Азыраак сүрүн көрсөтүп,
Куушурулуп өпкөсү,
Кубулуп кызыл өңү өчүп,
“Абалын байкап булардын,
Андан кийин сурайын.”
Байкап көрсө бул жетөө,
Кийик менен күн кечкен,
Аты киши кара баш,
Андан башка билбеген,
Карапайым неме экен.
Кеп укчууну таптым, деп:
- Келдиңер кайдан чогулуп,
Кебиңер болсо айткын, - деп,
Элиңер ким, жериң ким?
Эл башкарган эриң ким?
Кайраттууң ким, тыңың ким?
Калк башкарган ханың ким?
Ырыскан минтип сурады,
Жаны чыгып корккондон,
Жедигер чыдап турабы,
Баш аламан баарысы,
Жарыша койуп чуулдады,
Орто бойлуу, орто жаш,
Жылбырскасы кишинин,
Кара Чекир бирөө бар.
- Калгандарың тура тур,
Кара Чекир, кебиң сал!
Ырыскан антип сурады,

Кара Чекир божурап,
Айтчу кебин курады:
- Мынабу кырдын нар жагы,
Күмүш булак түз керүү,
Ураандуу жайлоо жерибиз,
Жетисуу эли деп койот,
Биз дагы кыргыз элибиз,
Жетисууда жети улук,
Падышалык өкүм бар ,
Баары келип чогулуп,
Падышабыз Темирбек,
Таластан келген мында, - деп,
Падышалык орунга,
Жетисуулук ээ эмес.
Кара чекир баарысын,
Калтырбай айтып болгону.
Түк аларга туйгузбай,
Берки четки ханынын,
Атын сурап алганы.
- Шоорук деген хан, - деди,
Хан Каракөз өтүптүр,
Илгерки өткөн убакта,
Азыркы Шоорук ханыбыз,
Хан Каракөз калдыгы,
Ээ боло албай элине,
Бир бөлүмгө арзыбай,
Мунун ичинде бардай ардыгы.
Угуп алып Ырыскан,
Оголе жакшы болду, деп,
Алдыртан киши жиберет,
Шоорук хан мунда келсин деп.
“Мен Оогандын ханымын,
Кебим бар угуп кетиңиз,
Мында келген жайымдын.
Элим ооган парыс уулу,
Мен оогандын улугу,
Ырыскан атым уга кал,
Урматтап сени чакырдым,
Шоорук хан ага, келе кал.”
Жиберген киши барыптыр,
Катты бере салыптыр,
Өзү молдо Шоорук хан,
Катты окуп алыптыр,
“Оогандын ханы кандайча,
Чакырып калды мени?” – деп,
Далай ойго барыптыр.

- Барбасам болбойт, барам, - деп,
Мага керек болдунар,
Жүргүлө отуз адам, - деп,
Отуз киши котчу алып,
Талап элди кетет, деп,
Кокустан ооган кол салып,
Ырысканга соога, деп,
Кылдап сонун бокчо алып,
Шоорук хан барып калыптыр,
Оогандын ханы Ырыскан,
Алдынан киши жиберип,
Тостуруп муну алыптыр.
Эки күнү, бир түнү,
Эрмектешип үч күнү,
Чыгалы бүгүн ууга, деп,
Алты жүз киши оогандык,
Отуз киши Шоорук хан,
Баарына бирден милдетти,
Паланды таап келгин, деп,
Ой-тоону карай тараткан,
Эрмектешип чатырда,
Козголбой эки хан жаткан.
Ырыскан кебин салгынча,
Арызданып Шоорук муң айткан:
- Кычырыпсың, Ырыскан,
Алдыңа келдим Шоорук хан,
Кычырганың чын болсо.
Жашырбай айтсам кебимди,
Ырыскан арзым сен уксаң,
Жетисуу бизге жер экен,
Жетисууну ээлеген,
Он атадан бер жакка,
Жедигер деген эл экен.
Бүткүл элге таанымал,
Багыш деген ээ экен,
Багыш ээлик кылганда,
Манас менен тең экен.
Манастын уулу Семетей,
Багыштын уулун өлтүрүп,
Жети сууга жети хан,
Бөлүп койгон кеп экен.
Ал жетөөнү чогултуп,
Падыша койуп баарына,
Жетисууда Жедигер.
Падыша журту дээр экен.
Баашалык такка мингендер,

Таластыктын эли экен.
Кечээ Бекбачанын доорунда,
Чоң атам менин Каракөз,
Ээ болуптур баарына.
Каракөздү калтырбай,
Бекбача баатыр сойгондо.
Мурункудай бул элди,
Жети бөлүп койгонго,
Бүгүн Темир падыша.
Буда Талас жеринен,
Таластагы кыргызда,
Алжандардын элинен.
Сурадың менден, Ырыскан,
Билгеним ошол кебимден.
Чыкыртып кандай сурадың,
Бир кыйалың бар чыгат,
Байкап көрсөм кебинден.
Шоорук хан минтип айтканда,
Ырыскан айтып кеп баштап:
- Сен муңдуу эмес, Шоорук хан,
Мен муңдуумун, - деп баштап,
Баарың кыргыз уулусуң,
Биринди-бириң куруттуң.
Мен ооган туруп бир башка,
Таластыктан улупмун!
Мурункулар өтүптүр,
Өтүп көзү кетиптир,
Туудурган атам Бакдөөлөт,
Түбүнө кыргыз жетиптир,
Ээрчиткен колу отуз миң,
Айдап ийип аскерин,
Аттарын алып кетиптир.
Жалгыз ооган мен эмес,
Жедигерде сен эмес,
Коросондо коромжу,
Кошо алыптыр ошону,
Отуз миң атын олжо алып,
Аскерин айдап чубатып,
Аны дагы кууратып,
Мангыттардын Калдуубет,
Тактысынан кулатып,
Жамбыл белге түркмөндү,
Ээ кылыптыр таластык,
Муну өзүнө каратып.
Ошолорду укканда,
Туралбадым жан ачып!

Ырыскан айтып ийди эле,
Угуп турган Шоорукка,
Өтө жакшы болду эле.
- Андай аттуу күн кайда?
Атым Шоорук ханмын деп,
Мен жүрөмүн куру жайда.
Падышабыз таластык,
Баш булгап чыга албайбыз,
Ошол үчүн биз жылып,
Башка жакка барбайбыз.
Бактылуу сендей хан болуп,
Чукул бизге жар болуп,
Колдогон киши бар болсо,
Корко турган кеп эмес,
Куураган жанды мен айап,
Туруп алчу мен эмес.
Ой-пикирин угушуп,
Ойдо кеңеш кылышып,
Темирбекти өлтүрмөк,
Кеңеш буга тынышып,
Жетисууга Шоорукту,
Падыша кылмак болушту,
Убаданы бек кылып,
Олтурган жерде койушту.
Темирге Шоорук кат жазмак:
“Оогандан келип Ырыскан.
Кайыпчынын капчыгай,
Жатып алды, - деп жазмак.
Ойунда бар Ырыскан,
Жедигерди бүт чапмак.
Өзүң келип, - Темир шаам,
Оогандыктын ыгын тап.”
Козголбой Ырыскан жатты,
Темирге Шоорук кат жазды:
“Көп кечигип кетпесин,
Болбой калды” деп жазды,
Шооруктун каты жетиптир,
Эми Темир нетиптир?
Алда кандай болду, деп,
Алапайы куурулуп,
Айласы мунун кетиптир.
Тумтак күнү түгөндү,
Барбай койор айла жок,
Бастырып Темир жөнөдү.
Өзүнө жакын кишиден,
Он-он бешти албады,

Эки чайчы, бир катчы,
Ээрчитип үчтү алганы,
Жетисууну кыдырып,
Шоорук хандын айлына,
Бир күнү барып калганы.
Барган күнү туйдурбай,
Конок кылып кондурду,
Кондурган менен ал күнү,
Курсагын жакшы тойгузуп,
Качан аны оңдурду.
Кул деген кулдай болот, деп,
Чайчысы менен катчысын,
Кирип чыкчуу атчысын,
Кубалап ийди талаага,
Капташып эми калды окшойт,
Темир шаасы балаага.
Сыр айткансып Шоорук хан,
Сыйпалатып угузуп,
Бир күнү эрте тургузуп,
Ырыскан көздөй жөнөдү,
Туйунуп калды Темир шаа,
Көзүнүн жашын чубуртуп.
Ырысканга жеткирбей,
Жолдо колун байлады,
Жору жесин этин, деп,
Жолдо муну жайлады.
Сүйүнчүң болсо бергин, деп,
Темир шааны жеңдим, деп,
Ырысканга барганы.
Темир шаанын наамынан,
Катты жазып абыдан:
“Мен Ооганга барып келемин,
Мен келгинче оогандан,
Сен башкар деп Шоорук хан.”
Шоорук катты көтөрүп,
Тактысы жаткан жерине,
Хан Кыйаздын коргонго,
Чоң Толтойдун борборго,
Багыш хан жатчу ордого,
Ээ болду Шоорук ошого.
Туйдурбай бирден чакыртып,
Темир шаанын жакынын,
Чыгарбай үнүн бакыртып,
Терең казып кандекти,
Кылычтап башын чаптыртып,
Үстүнө топо төктүрүп,

Өлүктөрүн жашыртып.
Калган жети ханына.
Кат жазып анын баарына,
Элөөсүздөн алдыртып,
Жайын угуп сурашып,
Темирге жакын дегенди,
Темселетип кууратып,
Тирүү койбой сулатып,
Улук кылып кай бирөөн,
Турган жерин суратып,
Падыша Шоорук дегенди,
Жети сууга таратып,
Элөөсүздөн ээ болду,
Өзүнүн көзүн каратып,
Жүрмөк болду кыргызга,
Ырыскан менен жарашып,
Кабар салды Ырыскан,
Кубатайга кат жазып,
Ооганга кетип баратып.
Айы-күнү болжолго,
Урчуктун сеңир дегенге,
Бир күнү келип чогулду,
Туш тараптан жол-жолдон.
Жетисуудан Шоорук хан,
Жети түмөн кол алган,
Оогандан келген Ырыскан,
Он түмөндөй кол алган.
Коросондон Кубатай,
Тогуз түмөн кол менен,
Аттанып чыккан батышта,
Тогуз баатыр зор менен.
Чогулушуп Конушту,
Бурчуктун ойу сеңирге,
Аскер батып жаталбайт,
Анча-мынча тар жерге.
Нечен сапар Шоорукхан,
Барган экен Таласка.
Алакан жайып, кол ачып,
Куран окуп Манаска.
Эми Шоорук баратат,
Чуу салам деп Таласка,
Чет болом деп Манаска.
Баштаганы арбын кол,
Баштагыдан беш бетер,
Баш-аламан бастырып,
Баш-айагын аскердин,

Башчылары кайтарып.
Түнүндөсү жаткырып,
Күн тийгенде бастырып,
Тополоң уйуп, жер чандап,
Тозоңу көккө жазылып,
Ободогу жарык күн,
Күлгүн тартып күдүндөп,
Түнүндө жылдыз көрүнбөй,
Кээ-кээ жерден бүлбүлдөп,
Ашыгып келет Шоорук хан,
Ылдамыраак жүргүн, деп.
Ортосунда жедигер,
Астында бар коросон,
Аркасында Ырыскан,
Алды-арты болуп бараткан.
Шум дүйнө алдайт адамды,
Напсинди ачып адашсаң.
Ачпай напсиң неткени,
Атбай алаш жөн жатса,
Таласка булар жеткени,
Беймаал кыргыз жатыптыр,
Беш убак тамак татыптыр,
Чигитейдин уйкусу,
Он беш күнчө качыптыр.
Мадыбекке кеп айтып:
- Атам элең бир чети,
Агам элең бир чети,
Козголгон окшойт мени деп.
Ойлошумча жер бети.
Он беш күн болуп баратат,
Уйкум менин келбеди.
Балтырым тартып балактап,
Булчуңун тартат булкулдап,
Болуп калган окшонот,
Уруш кылар бир убак.
Эки күндүн алдында,
Аттуу кетип баратсам,
Тармал саздын башында,
Ат үстүндө уктадым.
Көрбөгөмүн, уккамын,
Коросон деп, ооган деп,
Жедигерди кыргыз, деп,
Жедигерди кызыл кан,
Агызып турат калкылдап.
Сен айтып жүргөн Темирбек,
Кызыл кандын ичинде,

Агып барат калкылдап.
Камандан болду ончолук,
Баарысы Талас жерине,
Келип калды опколжуп.
Өңдөрү баары окшошкон,
Үч бөлүнүп топтошкон,
Талаадан каман келатса,
Биздин Талас жеринен,
Бир дөбөт барып жол кошкон.
Каманды дөбөт каппады,
Же дөбөттү каман чалбады,
Дөбөт, каман – эки айбан,
Ажылдаша калганы.
Ызы-чуу болгон үндөрүн,
Кулагыма киргенин,
Айдайын деп Таластан,
Жылантору мингемин.
Аңгычакты чыгыштан,
Алты бөрү бет келди,
Аркасынан ээрчиген,
Бөлтүрүгү көп келди,
Утур келген мал койбой,
Түгөтө такыр жеп келди.
Бир убакта карасам,
Жердин бети кубарып.
Көк шибер куурап бараткан,
Каптап кетти Таласты,
Көп уй келип бир жактан.
Уйдун көбү кызылдан,
Кызыл уйлар келгенде,
Таластын түзү бузулган.
Ошондон бери карата,
Алда кандай түштүр, деп,
Айак-башын биле албай,
Сизге айтып мен турам.
Арканча кылып жорусаң,
Келбейт дейим оңунан,
Келет окшойт далай эр,
Кектүүлөрдүн чоңунан.
Арык уй көрдүм Таластан,
Тумоо – бучкан, ачкалык,
Келеби деп мен турам.
Бир жактан келип жоо турса,
Баш көтөрөр киши жок,
Баары киши ооруса,
Амал кандай болот дейм,

Алдымда атым жооруса.
Азыркысын алдында,
Айдап жолго салайын,
Кектүүлөрдүн көптөрүн,
Кесип башын алайын.
Өчөшкөндөй эл бизге,
Өзүм басып барбадым.
Өзүнчө келип катышса,
Өзөктөн канын жайайын,
Азбы, көппү өмүрүм,
Айап кайдан калайын.
Ак жолтой ата, батаң бер,
Аттанып жолго салайын.
Алдында түштүк тараптан,
Калганда чыгыш жагынан,
Андан кийин батыштан,
Таласка келчүү алтымыш,
Айры жолду чалайын.
Ылдамыраак жөнөйүн,
Бешенеге бүткөндү,
Бура тартпай көрөйүн.
Жат душмандын ат изин,
Таластын бетин бастырбай,
Чабышып жүрүп өлөйүн,
Талаайга келсе көрөйүн.
Жорубагын түшүмдү,
Түшүмдө көргөн ишимди.
Жоготпой койбойм, атаке,
Жолугушкан кишини,
Байкап көрчү көз салып,
Таласта кыргыз ичинди!
Жылан тору ат минип,
Мойнуна чылбыр түрүлүп,
Канча жылдан бер жакка,
Кагышарга жоо таппай,
Калган чунак зеригип,
Темир тоонун тараша,
Жануп жагы жол эле,
Семетей кеткен мезгилде,
Зор бакай жаткан тоо эле.
Аржагы салаа үч өзөн,
Аркачан келсе душмандын,
Ашуучу жолу ал эле.
Айылдан чыккан Чигитей,
Алды-артын ойлоп кенебей,
Эпсиз баатыр бул чунак,

Элирген бала ченебей,
Кылчайып артын карабай,
Кыргыз үчүн өлөм, дейт,
Кылча жанын айабай:
“Таласка душман баскынча,
Өлгөнүм жакшы менин, деп,
Өлүмдөн туура шек кылбайт, -
Көрбөсөм өмүр мейли, деп,
Төшөктө чалдар туйлабай,
Беймаал бала ыйлабай,
Желеде жылкы жуушабай,
Кемпирдин болбой көөнү жай,
Кымыз ичип, тай сойуп,
Кызыкта жүрбөй уландар,
Кызмат кылдым элге, деп,
Кыйынсып жүрүш бул кандай?”
Ойлогон кеби ар качан,
Ак калпак элди жыргатыш,
Ойунда жок чунактын,
Бир баланы ыйлатыш.
Ачып көздү жумгунча,
Айта-буйта кылгынча,
Тарашанын кырына,
Чыгып барды чунагың,
Чай кайнатым убакта.
Белге чыгып элейип,
Шаңда туруп сербейип,
Этегин шамал чойгулап,
Капшыты көөп делдейип,
Дүрбүнү алып колуна.
Түшпөй аттан жаш бала,
Кара көзгө салганы,
Үч капчыгай алдында,
Артылта муну карады.
Көөдөндөрү жылганын,
Көмөскөлүү жери тар,
Ышкырынып жаңырык,
Заңкайган бийик зоосу бар,
Аржаккы оозу жылганын,
Жери чаңдак шор болчу,
Будурмак адыр коо болчу,
Илгерки өткөн баатырлар,
Ошол жерден жиберип,
Жортуулчудан из чалчуу.
Кашкайып талаа жыртылып,
Жердин бети тытылып,

Чаңдап калган ак чыйыр,
Жүрүп турган сары жел,
Топуракты учуруп.
Эл көчүп барчуу жайлоого,
Кеңири жери мында жок,
Күзүндө барчуу кыштоого,
Деги маалы болгон жок,
Эмне үчүн ак чыйыр,
Кандай болуп калды?- деп,
Жердин бети жырттылып,
Тарпы чыгып алды, деп,
Кыйа тартып бурулуп,
Кырчак ташты бет алып,
Чылбырын кармай олтуруп,
Турнабайын оңдоду,
Олутун таап олтуруп.
Оңдоп карап жол-жолду,
Аңгычакты ызы-чуу,
Капчыгайда болгону.
Кош жаңырык кужулдап,
Өйүз-бүйүз зоолору,
Кербен келген белем, деп,
Соодагер келген белем, деп,
Сонундан алат элем деп,
Оолжуп тиктеп турганда,
Алды жаккы төө тыныш,
Жабыла жайнап эл келет,
Көтөрө албай көптүгүн,
Капчыгай ичи теңселет,
Желеги жол-жол сарыдан,
Жер майышкан көп адам,
Кайдан келди экен? деп,
Келсе мейли келсин, деп,
Утур алдын караса,
Уй жайылчу талаадан,
Мындан чыкты нечен жан.
Байрагы көк, агы бар,
Кайсы экени таанылбай,
Келе жаткан бул аскер,
Жети түмөн чагы бар.
Эки жолдо аскер көп,
Бир капчыгай кетти, деп,
Бул аскер кайдан жетти? деп,
Дагы бирөөн караса,
Келген аскер андан көп,
Сайдын куму шекилдүү,

Сандалып келе жатыптыр,
Асты чыгып белеске,
Ашкалы келе жатыптыр,
Чогулуп келип бир болгон,
Жылкы саноо колоттон,
Жол талашып жатыптыр.
Байрагы кызыл бети ак –
Бу жедигердин эли экен.
Бузулган пейли кызталак,
Кызыл байрак башында,
Таштаган экен Сейитек,
Өзү он эки жашында.
Которулбай жүрүчү,
Ошол чактан ушул чак.
Бетине актан бастырып,
Желегин кызыл көтөртүп,
Шооруктун кылган иши экен,
Ойротто жок ушул эл,
Он эки түмөн киши экен.
Ач кыйкырык - куу сүрөөн,
Арстандын атын чакырып:
“Үстүртөн тийсем качырып,
Төбөдөн ылдый жапырып,
Далайы өлөр бей арман,
Эрлерин албай элин чаап,
Антип жүрүп жоо алган,
Ошол эрге эң жаман.
Баштыгы чыксын ханы, - деп,
Балбаны болсо дагы, - деп,
Белдүүсү чыксын эри, - деп,
Бешенеме жазганды,
Мен көрөйүн деги, - деп,
Бекер элге чуу салып,
Өлтүрбөйүн бул элди,
Түзгө чыксын мейли” – деп,
Карап турду Чигитей,
Кебелип койбойт апкаарып,
Аскери көп немедей.
Баштап ханы бир жүргөн,
Баатыры бар элдерден,
Ийменбеген Чигитей,
Эринеби ал чунак,
Ителгидей тийгенден.
Эстегени хандары,
Андан кала бергенде,
Беттешсем дейт армансыз,

Бар болсо темир кийгени.
Арстандан калган чунактын,
Келе жаткан үч урук,
Тентектигин билбеди,
Ач белестин кайкыга,
Алды чыгып келди эми.
Атка минбей жөө туруп,
Келаткан элге угузуп:
- Үч жылганы өрдөгөн,
Үч уруу сенден эл көрдүм,
Түпкүлүк душман шекилдүү,
Түрпөтүңдү мен көрдүм,
Эр санасаң өзүңдү,
Мени сен өзүңдөн өөдө шер көргүн.
Эңкейбей Талас бетине,
Бурулуп түш келген эл,
Талдуу суунун керүүгө,
Андан кийин мен бармын,
Эсебиң алып бир-бирден,
Эдебинди берүүгө.
Чатырың тигип жайланып,
Тойгузуп курсак чайланып,
Андан кийин, келгендер,
Ким экениң билдиргин.
Азыр мындай жүргөндө,
Сенин кимдигиңди ким билсин!
Айтып карап турганы,
Алдында келген жедигер,
Айбатын билет кыргыздын,
Каары өткөн бул журттун,
Бурулуп жолго салыптыр,
Бөксөлөп барып жедигер,
Керүүгө түшүп алыптыр.
Аркасынан Оогандык,
Ашпай белден шыкаалап,
Жедигер кетти кайда? деп,
Кетеби элге кайра, деп,
Алдыртан сурап калыптыр,
Оогандан чаап үч-төртөө,
Шооруктан сурай барыптыр.
Барса Шоорук муну айтат:
- Ашпай белден керүүгө,
Кеңири жерге түшкүн, деп,
Тээ белде турган киши айтат,
Көргөндөн бери караанын,
Бүткөн бойум калтылдап,

Токтобой кара тер басат,
Ошентип турса ач белде,
Алдында мунун ким ашат?
Тарашанын кыры эле,
Чыгуучу жолу ушу эле,
Сомбилектин Чигитей,
Сокмоктуу баатыр чыкты, деп,
Кулагым менин укчу эле.
Байлалуу турган Тору атты,
Барча тоодой мен көрдүм,
Жанында турган баатырды,
Баарын жутчуу эр көрдүм,
Темир шааны өлтүрүп,
Хан тактага мингенде,
Мен ошол күнү өлгөмүн!
Оогандар угуп бурулуп,
Ырыскан элден кеп угуп,
Бура тартып керүүгө,
Барып түштү чубуруп.
Аркасынан Кубатай,
Жер көрбөгөн Коросон,
Айласы барбы чубабай,
Аларда барып түшүптүр.
Тогуз баатыр, Кубатай,
Тобун бузбай аркада,
Кийик уулап, аң уулап,
Келелек жүргөн чагы бар.
Өз жеринде жүргөндө,
Күн батыш түштүк жагында,
Кубатай баштап онунун,
Куусу кулак тундурган,
Жылчылык жолго угулган,
Бул онунун даңы бар.
Илбирс атып, чөө атып,
Ийри мойун төө атып,
Мастан айуу дегенден,
Төрүнөн атып сулатып,
Текесин таштан кулатып,
Кулжаны тандап атышып,
Курбуга койуп чубатып,
Кайберенди талкалап,
Капчыгайга сулатып,
Сонундардын терисин,
Сойдуруп алып Кубатай,
Балбандарга жыйнатып,
Илбирси бар, бөрү бар,

Ал жердеги бөрүнүн,
Бойоп койгон немедей,
Өтө сонун көгү бар.
Сүлөсүн бар, чөөсү бар,
Түлкүсү бар, суусар бар,
Карсак менен кашкулак,
Аралашып буда бар.
“Жери сонун экен, деп,
Алган экен кыргыздар,
Ушундай жерди көп ээлеп.
Ушул жерде жүргөн жан,
Көкүрөгү кең келет,
Күүлдөгөн эр келет,
Күчү-күчкө уланат,
Эркин өскөн элдерди,
Канткенде бенде кулатат?”
Келе жатат тогуз-он,
Өздөрүнчө кобурап,
Үстү жакта Чигитей,
Айтканын угуп олтурат.
Чыгып келди кайкыга,
Ашкан из жок алдында,
Чубап изи кетиптир,
Шымал жакка кайрыла.
Жол быйакта экен, деп,
Наржагы кандай жер экен,
Көрүп кетсек бекен, деп,
Бузбай тобун он чоңу,
Тарашанын кырына,
Чыгып келди тепеңдеп.
Аттардын оозун бурушту,
Аңырайган чочколор,
Кеңколду карап турушту,
Койундан дүрбү суурушту,
Кеңколду көздөй сунушту.
Карап баары калышты,
Көрдүңбү деп көргөнүн,
Биринен-бири сурашып,
Мен көрдүм палан сонун, деп,
Жабыла сүйлөп чуулдашып,
Кара буура Чаткалдан,
Караанын көрүп күмбөздүн,
Күзгө жакын ысык кез,
Душмандар келген бул мезгил.
- Тээ капкара болгон эмине,
Агып жаткан булакбы?

Түндөсү күйүп жер жарып,
Тышкы бетин ыш алып,
Же өчүрүп койгон чыракбы?
Тааныдыңбы, көрдүңбү?
Дайнын анын билдиңби?
Бир-биринен сурашты,
Күмбөз деп бирөө айталбай,
Токтонуп айтып кеп салбай.
“Коросондон чыккалы,
Колотту көрдүк ар кандай.
Түшүндө түндө көрбөсө,
Көзү менен ким көрсүн,
Башы жети, аяк бир,
Чалкалап жаткан төр кандай,
Чулук-чулук көл кандай,
Чуркурап жаткан көлүндө,
Өрдөк, чүрөк, каз кандай.
Кулжасы жатса төрүндө,
Куланы жатса чөлүндө,
Өрдөгү жатса көлүндө,
Оролуп айбан баспаса.
Көйкөлүп жаткан чөбүнө,
Көзү тойот көргөн жан,
Өнгөн дарак көбүнө.”
Көрүнбөйт коргон карааны,
Көрүнөө жерин калтырбай,
Бир-биринен сурады.
“Эми калган кеп болсо,
Шоорук хандан угалы.
Эгерде Кеңкол бул болсо,
Мында туруп нетели,
Түн бойунча жетели.
Бир жылы жүрүп жай жаткан,
Башка жерге козголсо,
Өмүр бойу өткүнчө,
Бул түшүнөн чыгып кетеби?”
Атына минди жабыла,
Кубатай зору алдында,
Кубатай атын бурган жок,
Кол түшкөн жакка барууга.
Айткыла барып аскерге,
Бүгүн түнөп жай алсын,
Эртең менен таң ата,
Эл алдында чубасын.
Тетиги турган көп бакка,
Мен барамын алдында,

Бүгүн жалгыз барайын,
Бир түнү жатып ал жерге,
Көнүлүмдү сергитип,
Жол азабын кетирип,
Кумардан чыга канайын.
Мингени кара кер экен,
Байкап көрсө сыйагы,
Кубатай мыкты эр экен.
Тогуздан бешөөн кетирип,
Төртөөн бөлүп ээрчитип,
Өзү менен беш болуп,
Жерди көрүп Кубатай,
Көзү тойуп нес болуп,
Калтырбай баарын көрүүгө,
Күн батыптыр кеч болуп,
Кеңколду көздөй эңкейип,
Эми кире берерде,
Чигитей жетти кез болуп.
- Колунду таштап талаага,
Адында жүргөн сен кимсиң?
Жашырбай айтып дайыңды,
Жакшы болсоң билдиргин,
Чигитей тирүү турганда,
Бей чеки киши Таласка,
Бет алып буга ким кирсин!
Тору ат менен кырданып,
Түпөктүү найза ыргалып,
Бастырса болбой Кубатай,
Кетейин деп чыр салып,
Кабылан бала сурады,
Кайрылып басчуу неме эмес,
Ал кубатай бу дагы.
- Чигитей деген ким? – деди.
Коросонго ээ болгон,
Мен Кубатай бил! – деди.
Атамды эстеп кунун кууп,
Жүрөгүм ысып желдеди.
Ошол үчүн келгемин,
Жети төр Кеңкол, Таласты,
Талап алып кеткели.
Катуу тийди баатырга,
Кубатайдын бул кеби,
- Сен Кубатай коросон,
Мен Чигитей ойлосоң,
Бармак түгүл Кеңколго,
Кетпейсиң тирүү сен болсоң!

Кайра тартпай көрүшкөн,
Кажыбай турган эр болсоң,
Сундуруп найза тартпагын,
Сүрдүү баатыр сен болсоң,
Мен деле куруп калайын,
Кайратым сенден кем болсом!
Атагы чыккан Айкөлдүн,
Акыркы уулу мен болсом.
Капкайдан чыгып, коросон,
Кайгысыз жаткан тынч элге,
Карбаластап не келдиң?
Эки башка бөлүнгөн,
Сени менен үч экен,
Ошол кайсы элдерин?
Токтоло калып Кубатай:
- Тогуз түмөн колум бар,
Тогуз баатыр зорум бар,
Өзүм менен он элем,
Ушул дүйнө жалганды,
Оморо турган чагым бар.
Аркамдагы эки топ –
Алдындагы жедигер,
Шоорук деген ханы бар,
Аркасы ооган, парыс эле,
Ырысканы дагы бар.
Угулду, кыргыз, кабарың,
Чыдап үйдө жаталбай,
Мен чыгып келдим атайын,
Караан тутуп ал экөө,
Ээрчип келе жатыптыр,
Эминесин айтайын.
Күүгүм болжол бүрүлдө,
Көмө чаап кан ууртап,
Көөнүмдө жырғап жатайын.
Сары жел артуу туу белде,
Салкын жерде жатайын,
Кол-бутум сунуп керилип,
Уйкунун даамын татайын,
Келишкен сонун жер экен,
Ыраатын мунун татайын!
- Коржондобо, Кубатай,
Көзүң көрүп бой сергип,
Ачылып көөнүң кубанбай,
Катылышсаң сен мага,
Бөөдө өлүп кетесиң,
Эртеңки күнгө чыгалбай.

Эрлериң менен бир болгун,
Эрлериң менен тең конгун,
Эртеңки күнү жарыкта,
Армансыз өлүп жоголгун!
Кара башың, Кубатай,
Кара тоочо болжодуң,
Камыштын башы шуудурак,
Сени мен как ошончо ойлоном.
Өз башыңды, Кубатай,
Үстүнкү тоочо болжодуң,
Кубарган чөптөр шуудурак,
Сени мен ошончолук болжодум.
Тартынбай турган Кубатай,
Күчаладан таттуу сөз,
Чыдап буга туралбай,
Найзасын кармап эптенип,
Бир көрсөм деп беттешип,
Бастырарга калганда,
Балтыркан деген бар экен,
Далайга чыккан жан экен,
Баатырдын бири ал экен:
- Хандык өкүм колунда,
Баатырлык бизде, Кубатай,
Айткан сөзгө аркылбай,
Караңгыда тайынсыз,
Кармашып жүрүш ал кандай?
Көргөн жериң болбосо,
Көнгөн элиң болбосо,
Араң чыктык үч күндө,
Капчыгайы бул болсо,
Кош жаңырык чуулдап,
Өйүз-бүйүз зоо болсо,
Зоого салса өлөсүң,
Чигитей менен беттешип,
Кумардан чыгып алалбай,
А дүйнөнү көрөсүң.
Тилимди ал, Кубатай,
Эртең менен беттешип,
Кутурган кыргыз Чигитей,
Андан кийин жолго сал,
Өлтүрбөй туруп бу кулду,
Жер каздырып орго сал,
Алып барып шаарыңа,
Жетимиш темир торго сал,
Айттырып каңгай, кытайга,
Арасында таңгыт бар,

Ошол элден соога ал,
Андан кийин бу кулдун,
Анан башын кесе сал!
Айтып болуп Балтыркан,
Бура тартып жөнөдү,
Кубатайдын атынын,
Артынан түштү бөлөгү,
Беттеше албай Кубатай,
Колунан кетти өнөгү.
Кубатай барса элине,
Чатырларын бүктөшүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Жаткан аскер дүрбөшүп,
Биз ашучу бел кайсы?
Болгун ылдам жүр, дешип,
Ызы-чуу түшүп жатыптыр,
Баш-аламан сүйлөшүп,
Кубатай ханы барганда,
Баары калды сүрдөшүп.
Шоорук хан келди аңгыча:
- Жүрү, баатыр Кубатай,
Кошулушуп жүргөлү,
Болуп калды күн канча,
Биздин кошко баралы,
Чатырды тигип болгунча,
Бир жайланып алалы.
Ырысканды чыкыртып,
Жүгүрттү эки баланы.
Беттешип келди үч улук,
Белдүүдөн он үч олтуруп,
Баштан өткөн жумушум,
Хан Шоорук өттү кеп уруп.
Баары көргөн-билгенин,
Барбай кайра келгенин,
Балтыркан айтты оллугуп.
Ырыскандын ойунда:
“Калбаптырмын алдында,
Чигитейге жолугуп.
Эртең менен эң мурун,
Элден мурун барбасам,
Эрдемсиген кызталак,
Эбин таба салбасам,
Мен барам деп алдында,
Чыр салат го Кубатай,
Байкап көрсөм ар качан.”
Кубатайдан Ырыскан,

Коруганы Чигитей,
Өлтүрөбү, өлөбү,
Болжоп аны ким билер?
Баарысына Шоорук хан,
Бабырап кебин баштады,
Баштан-айак бүт айтты,
Бала жолборс арстанды,
Батай, Катай, Оторду,
Тобуке, Дөрбөн ошону.
Капасы келди Кубатай:
- Кажылдаба, сен Шоорук,
Алдыраба, Ырыскан,
Айткан кепти сен угуп!
Апсана сөздү уктадым,
Кубатай атка мен конуп.
Эр сайсам атым меники,
Оогандан келген Ырыскан,
Олжосу болсо сеники.
Жери менен элдерин,
Жедигерге берели,
Менин айткан бул кебим,
Ылайыгы келеби?
Өздөрүн кыйын эр санап,
Шоорук хандын үйүндө,
Олжого бөлдү мал-жерди,
Барамын деп, барбайым, деп,
Ырыскандын оозунан,
Дегеле зобан келбеди.
Жатып калды кайтышып,
Мактанып кебин айтышып,
Шоорук хан жатты уктабай,
Көз жума албай таң атты.
“Көрсөтөт бүгүн Чигитей,
Баштагыдай адатты.
Темир шаага катышып,
Мени мээнет не басты?
Же кара киши болбосом,
Жети суунун биринде,
Катардакы хан болсом,
Анан кастык кылсамчы,
Же калк ичинде кар болсом,
Ажалым жеткен турбайбы,
Ойлоп көргөн жан болсом.
Бүгүн эптеп турайын,
Чигитейди карайын.
Эрдемсип кетип баратса,

Эртеңки түнү эл жата,
Караңгынын кийимин,
Калдайта чүмкөп кийинип,
Чигитейге барайын,
Темир кандын өлгөнүн,
Ырысканга шылайын,
Өлбөй тирүү туруштун,
Бир амалын кылайын.”
Коркпогондо неткени,
Угулуп турду өңгө элге,
Мунун кобурап айткан кептери.
Шоорук хандын алдында,
Чай кайнатып, от жаккан,
Жакшы-жаман кепти уккан,
Түбү Талас элинен,
Жүрүчү экен Мадана,
Кобурап сүйлөп жатканын,
Кулагын салып куп тыңшап,
Шашпай аста былкылдап,
Калтырбай угуп болуптур.
Кат билбеген Мадана,
Унутуп калам, деп ойлоп,
Аз болгондо он айтып,
Жаттап муну койуптур.
“Бир сууну билген хан турса,
Ага ыраазы болбосо,
Кыргызга кылып кастыкты,
Кылган иши бул турса,
Темир шааны сойуптур,
Шоорук шаа атка конуптур.
Өз атасы чочконун,
Асылбача, Бекбача,
Далай жылга касташты.
Кыйалын бузуп жанбады,
Өлтүрүп анан ташташты.
Атасы өлсө уулу, деп,
Оңолуп кетер мейли, деп,
Улук кылса бир сууга,
Ушул ишти тапканы.”
Айласын таппай Мадана,
Кыргызга кебин айткалы,
Таң аткынча уктабай,
Чыканактап жатпады.
Сүрүп чыкты таң атып,
Тоо башына күн чалып.
Коросон менен оогандык,

Мен барам деп майданга,
Булар калды талашып.
Балтырканы оолугуп,
Мен барам деп жулунуп,
Угуп туруп Ырыскан,
Онуп өңү бузулуп:
- Мен барам, - деп ал турду, -
Балтыркан мага кызматкер,
Менчелик эмес Ырыскан,
Эң алдында мен барам!
Кубатай болбой койгону,
Куруп калган мадана,
Уруша кетсе экен, деп,
Кандуу кылыч жанынан,
Сууруша кетсе экен, деп,
Шайтан айдап иттерди,
Сайыша кетсе экен, деп,
Өчүгүшүп кеп жебей,
Өлүп кетсе экен, деп,
Ирмебей тиктеп калыптыр,
Жедигердин Шооругу,
Жетип ага барыптыр:
- Андай эмес, баатырлар,
Сен экөөңдүн атаң тең,
Өлтүргөн ушул кыргыздар,
Менин атам Каракөз,
Өлгөн экен кыргыздан.
Кулакташып угушуп,
Үчөөбүз келе жатабыз,
Ат жеткисиз алыстан,
Абийириң кетет, эки хан,
Жол талашып чабышсаң.
Кыргызга уят болобуз,
Кырда турган уулуна,
Мунуңар жакшы иш эмес,
Койгула, хандар, койгула.
Шоорук айтып токтолду,
Кубатай менен Ырыскан,
Муну тыңшаган киши жок болду.
Кеп өтүшүп олтуруп,
Найзасын оңдоп Ырыскан,
Кубатайга козголду,
Кокусунан элөөсүз,
Мына мындай иш болду,
Козголуп калган Ырыскан,
Май сооруга бир койду.

Май сооруга найза жеп,
Кубатай карап турбады,
Ырысканды Кубатай,
Капталдан нары урганы.
Кубатайдын соорудан,
Ырыскандын карчыттан,
Кандары чыкты мончоктоп,
Канткенде булар туралсын,
Кайрат кылбай эр токтоп.
Карсылдашып койушуп,
Кадимки сайыш болушуп,
Алдында минген аттары,
Тизгин тартып чойушуп,
Найзаны канга чыкташып,
Барган сайын өчөшүп,
Бирине-бири ыкташып,
Кыйгай кармап жарагын,
Кыйамина келтирип,
Жан айабай мушташып,
Кызык уруш мезгилде,
Кызыгышкан кезинде,
Чигитей келди ал кезде.
- Кекенген менде кектүүнөр,
Кеңешип туруп бириң кел,
Корксоңор жалгыз келгенден,
Кошулушуп экөөң кел!
Чигитей айтып ийди эле,
Кубатай кулак салбады,
Ырыскан тыңшап калбады,
Басылбады күчөдү,
Бул экөөнүн жаңжалы,
Бастырып барып Чигитей,
Чылбырдан экөөн кармады:
- Не болдуңар, баатырлар,
Эмне кеп бар айтыңар.
Арбын кошуун кол болуп,
Үч бөлөк түшкөн эл болуп,
Келгениңер жол тартып,
Коросон, Ооган жер болуп,
Жедигер кошо келиптир,
Айланып башы тел болуп,
Сайышып калдың не үчүн
Талашыңар не болуп?
Баатырлык менен Чигитей,
Экөөнүн эки колунан,
Кармап туруп айтканда,

Ашыгып калды Кубатай,
Абалкы кебин айтканга.
Ырыскан калды толгонуп,
Кубатайга каш серпип,
Ички сырын айтпаска.
Серпкен кашын билген жок,
Кубатай кирди оозу шок:
- Арага түшкөн сен кимсиң?
Урушуп жаткан кишинин,
Ортосуна киришкен,
Обу жок кандай жиндисиң?
Кайдан келген кишисиң?
Кагышып жаткан кишинин,
Арасында киришкен,
Акылсыз кандай кишисиң?
Кайдан келе жатасың?
Кайсы жакка барасың?
Каарым жанбайт меники,
Ырыскандан кан ичип,
Талап албай кыргыздын,
Такоол болгон Таласын,
Жедигердин Шооругун,
Жеп жутамын баарысын!
Кетирейин бул жерде,
Тийгизбей колго намысын!
Кеңколду айдап көчүрүп,
Жедигер менен оогандын,
Өкүмөт атын өчүрүп,
Жеке жалгыз болбосом,
Менин Кубатай атым куурасын!
Угуп болуп Чигитей:
- Таластакы кыргызда,
Канбаган кандай өчүң бар?
Баарын ирмеп жутуучу,
Ийилбес канча күчүң бар?
Үчөөңдү катар жутучу,
Мен Чигитей өзүм бар!
Байкап турса Мадана,
Шоорук хан калды баскалы.
Чигитейге жок жерден,
Бир шылтоону тапкалы,
Өзү кылган иштерди,
Ырсканга жапкалы.
- Атымды кармап тарткын, - деп,
Жигитин Шоорук жумшады.
- Өлгөнүң өлүп калгын, - деп,

Өлбөгөнгө мен бар! – деп,
Койо берип ал экөөн,
Чигитей бура тартканы.
Көрүп турган Мадана,
Торой алдын басканы.
Өжөр чыйрак Мадана,
Жаш баладай жүгүргөн,
Чигитейге жакындап,
Чукул кирип келгенде,
Көзүнөн жаш төгүлгөн:
- Айланайын өзүңдөн,
Карааныңды көрдүм мен,
Козголоң салган баарыга,
Кубатай деп угамын,
Кеңештеш киши эмесмин,
Эшиткен менин кулагым,
Оогандын ханы Ырыскан,
Шоорук экөө тилдешип,
Темир шааны куруткан.
Жесир кылып катынын,
Жетим кылып балдарын,
Кайгылуу кылып калганын,
Муңдуу кылып тууганын,
Кубанчы берип душманын,
Өз ичине кетирди,
Темир шаанын бушманын.
Мындан мурун укпапмын,
Түндөкү өткөн түнүндө,
Шоорук хан бар үйүндө,
Ырыскан менен Кубатай,
Кычыртып кетти күүгүмдө.
Кайта келди бир кезде,
Кобурап сүйлөп кеп салат,
Уйкуга көзүн ирмесе.
Мен кат билбеген кара түрк,
Унутуп калам кокус, деп,
Он сыйра айтып жаттадым,
Сага кандай айтам, деп,
Кирпигимди какпадым,
Ошондо угуп жүрөмүн,
Бул үчөөнүн чогулуп,
Бир масилет тапканын.
Укканым жок, билбеймин,
Темир шаанын өлүгүн,
Кай корумга катканын.
Атым менин Мадана,

Угуп койгун, арстаным.
Таластакы кыргыздан,
Түп насилим айтайын.
Алчын кыргыз уругу,
Атам мурун Таласта,
Алты жүз үйдүн улугу,
Жедигерге барышты,
Эр Бекбача буйурду.
Жолдо угуп-көргөнүм,
Уккун, баатыр, бу болду.
Айтканын укту Чигитей,
Көрбөгөн Темир баашаны,
Мадыбектен угучу,
Көбүнчө атын Чигитей.
“Арамдык жок кыргызга,
Ал кишиде кенедей,
Армандуу өлгөн экен, - деп,
Кайран баашам ченебей!”
Четке чыгып Чигитей,
Чендеп көрдү буларды.
Кубатай менен Ырыскан,
Курчалышып урушкан,
Баш тарткан жок кайрылып,
Алдындакы жумуштан.
Жан айабай салышып,
Жамбаштан канды агызып,
Чыдаштык кылбай темирлер,
Быркыратып чабышып,
Колунда жарак жок калып,
Койгулашып киришти,
Камчы менен салышып,
Коросондон Балтыркан,
Кокус баатыр неме экен,
Коросондун ичинде,
Мен жалгызмын, дээр экен.
“ Ырыскан менен Кубатай,
Буларды карап турамбы,
Көмө чаап алайын,
Кыргыздан келген кыйынсып,
Тээ муштумдай болгон баланы!”
Кийгени көпкөк темирден,
Сүрөтү киши шекилдүү,
Кеми жок бойу сеңирден,
Үңкүр кабак, кең таноо,
Ичине эңшер, дүмчүк бел,
Кишиден башка неме экен,

Турган жерден бурулуп,
Кел Чигитей, кел! деген,
Кулакка кеби угулуп,
Кайра тарта басканда,
Улугу анын Кубатай,
Кулагы угуп калыптыр:
- Кулжундаган чунак кул,
Менден болбой уруксат,
Барар болсоң кыргызга,
Убара болбой жата тур,
Кой, Балтыркан кой! – деди.
Кубатай айткан кептерин,
Ал кутурган Балтыркан,
Кулагына илбеди,
Чигитейди келгин деп,
Атынын оозун имерди.
Бура тарта бергенде,
Качырып келип Кубатай,
Көмө сайып жиберди.
Укпаган кулдун кулагы,
Сагынган өлүм убагы,
Коборбой туруп Кубатай,
Басып туруп мууздады.
Кайра атына жабышып,
Ырыскан менен Кубатай,
Жана кетти чабышып.
Темир шааны эстенип,
Эр Чигитей кайышып:
- Жедигердин Шоорук хан,
Кел бери сен эр болсоң!
Падыша Темир не болду,
Жообун берчи сен болсоң!
Бир сууга сени хан деген,
Абам айтчуу Мадыбек,
Жетисууну башкарган,
Темир бааша бар деген.
Коросон менен Ооганга,
Кошуп берип буларга,
Сени кимдер бар деген?
Айтарына кеп таппай,
Апкаарып Шоорук тердеди,
Токтолуп калды былк этпей,
Мадана жетип келгени:
- Айланайын чырагым,
Атадан артык чунагым,
Эл намысын талашып,

Атка минген убагың,
Каңгайды сайып жеңди, деп,
Каттоочудан угамын.
Билесиң, баатыр эр жигит,
Ортодо жердин ыраагын.
Айтпадымбы жана эле,
Темир шааны Шооруктан,
Эминесин сурадың?
Башын алсаң бааша сен,
Башын катса банаа сен,
Ийбелген жок баашага,
Күрмөөгө тили келбеди,
Шоорукта эми ал канча?
Өлтүрсөң өзүң билесиң,
Өлтүрүп таштап Шоорукту,
Өкүмдү берип бирөөнө,
Айдасаң айдап ийесиң.
Жетисууда жедигер,
Жери, баатыр, сеники,
Жети суу толуп жайкалган,
Эли, баатыр, сеники,
Илгертен бери кас чыккан,
Тендеше албай пас чыккан,
Эри, баатыр, сеники,
Толтойдон бери карата,
Теги, баатыр, сеники.
“Түбү бирге кошулат,
Учу бирге жазылат”
Айтар кебим мына бул.
Түбүбүз бирге эмесби,
Бу түгөнгүр меники,
Кубатай менен Ырыскан,
Кимиси жеңип ким алат,
Урушуп жатса ал экөө,
Талап алсаң жедигер,
Атага наалат ат калат,
Өзүңө калат жаман ат,
Сабыр кылып байкап тур,
Айагы болот кандайрак.
Мадана айтып болгону,
Байкап туруп Чигитей,
Баарын акыл болжоду,
Кычырбай кайра Шоорукту,
Унуткан болуп жөн койду.
Ырыскан менен Кубатай,
Күүгүм кирип кеткинче,

Сайышып чыкты түк тынбай.
Көз байланган бурүлдө,
Күдүндөп кайра жанышты,
Кош-кошуна барышты.
Жедигердин Шоорук хан,
Караңгынын чапанын,
Калкалап башка жамынып,
Кылганы түшүп эсине,
Кыйаматтык кыл боолук,
Мойнуна калды тагылып.
Кубатай менен Ырыскан –
Ал экөөнө жолугуп,
Айтып таттуу далай сөз,
Бир чатырга чогулуп,
Жараштырды экөөнү,
Үчөө бирге болушуп,
Ортого окту койушуп,
Чигитейге беттешмек,
Чың кайрат менен чогулуп.
Жашы кары Шооруктун,
Далай акыл ойлоптур,
Ойлогонун, акылын,
Айтпай элге койбоптур:
- Кубатай менен Ырыскан,
Ырысыма табылдың,
Басыранды киши элем,
Шоорук хан деп ат берип,
Абийрим менин жабылдым,
Ооган менен коросон,
Колунда экөөң элиң бар,
Кулагың салып уккула,
Айтар менин кебим бар.
Эби келсе силерге,
Бирден-бирден барбаңар,
Алы канча, жай канча,
Коросондук балбандан,
Сегизи бар дапдайар,
Үчөө-төртөөн жумшаңар,
Байкап туруп баатырдан.
Чигитейди сынап кал,
Мен уккамын кабардан,
Кудай урсун Чигитей,
Өтө кыйын жаман ал.
Угушумча Чигитей,
Кудай бетин салбасын,
Утур келип ошого,

Жумуру баш калбасын!
Каңгайдакы көп элди,
Кан какшатты деп келди,
Беттешип бенде чыгалбай,
Камалып калды деп келди.
Эми бүгүн Чигитей,
Сен экөөңө кез келди.
Бирден-бирден барганда,
Эрлик жолун талашып,
Биз калбайлы ушинтип,
Өлүм жагын карашып.
Аскер келип айылга,
Чигитей калды жаны ачып.
Жекелешип жүрбөйлү,
Жекеге барып бир-бирден,
Өлүп кетип кокустан,
Жетелешип жүрбөйлү.
Үч бөлөлү аскерди,
Санап туруп бул элди,
Жиберели кыр-кырга,
Туйгузбастан билгенди.
Айлана курчап тулгадай,
Үч тараптан кирели.
Ичи ачып, боор ооруп,
Кары-жашы дебестен,
Утуру келген немесин,
Боорунан кармап тилели,
Тулпарын кармап минели,
Тузуна мунун сийели,
Манасынын күмбөзүн,
Отко жагып ийели,
Коңурбай кирбес сыр коргон,
Колбуп биздер кирели,
Кыздарын катын кылалы,
Уланын жумшап тыналы,
Орто жаш акыл тапчуусун,
Силерге, балдар, эп келсе,
Бирөөн койбой кыралы.
Үч тараптан тийгенде,
Өз ичинен чыкпайбы,
Айталбай дартттуу бар болсо,
Ичине батпай убайы.
Бузулса кокус биз үчүн,
Бул кыргыз мууну бошоочу,
Кубат кыла каларбыз,
Кошула келген ошону.

Кубатай, Ырыс, Шооруктун,
Масилети токтоду,
Кайта келип туйгузбай,
Аскерин булар жоктоду.
Шоорук келсе аскерге,
Маданасы жок болду.
Чыгып Шоорук кеткенде,
Чыдай албай Мадана,
Чатырынын тушуна,
Чуркаган бойдон жетти эле.
Угуп алды бар кебин,
Шоорук кайра басканда,
Чатырга кайра келе албай,
Чигитей тапсам айтам, деп,
Табалбасам баатырды,
Таласка барсам табам, деп,
Арамдын ушул кептерин,
Баатырга барып айтпасам,
Канткенде карал табам, деп,
Чигитейге барам, деп,
Жөлөндү төшкө карагын.
Чигитей издеп баратып,
Алдынан бирөө жолукту,
Минген атын жаратып.
Таанышпаган ал экөө,
Бирин-бири карашып,
Мадана байкуш жөө басып,
Сүрүп кетти таң атып.
Алы-жайын сурашты,
Аттуу келген адамзат,
Мадана жайын сурады.
Жашырган жок Мадана,
Баары Талас эли деп:
- Баатырды издеп келатам,
Менден уксаң кебим, - деп,
Учураган аттуу жан,
Ал Мөңкөтай болучу,
Кийик уулап уулу жок,
Издеп жүргөн болучу.
- Менин жайым сурасаң,
Чигитейдин агасы,
Чымындай сырды жашырбас,
Чечекейдин карасы,
Барыбызга баш баана,
Баатыр Манас баласы.
Кай кеткенин билбеймин,

Үч-төрт күн болуп баратат,
Көрүнгөн жок карааны.
Угуп болуп Мадана,
Өз башынан өткөндү,
Ортодо болгон кептерди,
Такыр айтып бергени.
Угуп болуп Мөңкөтай,
Оңунан келген экен, деп,
Кантип турат кубанбай:
- Андай болсо, Мадана,
Баралбасаң Шоорукка,
Эңиш тартып баса бер,
Кыргыз эли өтө кең,
Утуру келген кыргыздын,
Эшигин коркпой ача бер,
Жайлуу жерге кез келсең,
Чалкандан түшүп жата бер,
Бизден укса кабарды,
Кош аттап киши чаптырып,
Алдырып кетер Чигитей.
Деп Мөңкөтай далбастап,
Учкаштырып албастан,
Оголе жаман шашканы,
Мадананы туу белге,
Кебин угуп таштады.
“Кечикпей үйгө жетем, - деп,
Өөдө-төмөн кеп кылса,
Чаар ичигин жамынган,
Мадыбекти кекетип,
Жазайын колго берсем, - деп,
Алжан, алчын бир элек,
Эки уруктун ичинен,
Бөлүп турсам экен, - деп,
Анан мыктысырган Чигитей,
Карап турсам экен” - деп,
Ат айабай кайра чаап,
Айылына жете барыптыр.
Алжан, алчын уруусун,
Аксакал менен жакшысын,
Айылды билген башчысын,
Кишиге жакын ыктуусун,
Тилге жакын шыктуусун,
Балта чабар мыктуусун,
Өзүнө тайын Мөңкөтай,
Чыкыртып алды үйүнө,
Мадыбектин айылына,

Андуучу киши койдурду,
Маданадан укканын,
Буларга айтып олтурду:
- Алжан, алчын – эки урук,
Сыртынан кыргыз биз болуп,
Жашырбай чынын айтканда,
Баш көтөртпөй барыңды,
Мадыбекке кул болуп,
Сомбилектин Чигитей,
Ага бакма уул болуп,
Кечээ жарадар болуп келгенде,
Көөнүмдөн кеткис меники,
Мадыбек айткан кептери,
Айрыкча кетпейт көөнүмдөн,
Мадыбекти кубаттап,
Көкөй катын иштери.
Чигитейге жөлөнүп,
Казак катын тилдеди.
Айталбай, балдар, жүргөмүн,
Арыктап кеттим санааркап,
Абайлап, балдар, билбедин.
Бүгүнкү кырда талаада,
Маданага жолугуп,
Уккан кебим бул болуп,
Кычырып эми олтурам,
Баарыңарды чогултуп.
Үч белден ашып калың кол,
Үркөрдөй кирет Кеңколго,
Биз эмиңе кылабыз,
Эй, жигиттер, ошондо?
Аксакалы Мөңкөтай,
Абыдан кеңеш салыптыр,
Кутурган экен боз улан,
- Болду, болду, ага! – деп,
Бөлүнүшө калыптыр.
Укурук боолук алышып,
Өлчөп минчүү аттарын,
Кармап келе калышып,
Кетичүдөй эми эле,
Чигитей менен чабышып,
Алжан-алчын – эки урук,
Тайарланып калыптыр.
Бузулмак ичтен биздерге,
Мурунтан калган нарыктыр.
Муну мындай таштайлы,
Чигитейдин жоолорун,

Жеңгенинен баштайлы.

ЧИГИТЕЙДИН ООГАН, КОРОСОН ХАНДАРЫН ЖЕҢИШИ

Тайарланып Мөңкөтай,
Такалап атын турушсун,
Эми кайта угалык,
Мадананын жумушун.
Мөңкөтайдан айрылып,
Түштүктү карай кайрылып,
Идирмек кырда жөө басып,
Уктабай жүрүп түн катып,
Суусуну жок, карды ачып,
Кыйналып жаны баратып,
Таалайы бар Мадана,
Чигитейге туу белде,
Келип калды жанашып.
Чигитей атын откозуп,
Күлбөй тиктеп томсоруп,
Уруша кеткен немедей,
Турган экен мостойуп.
“Өзүмөн кичүү болсо да,
Аты улук бала” – деп,
Салам айтты Мадана.
Саламга алик албады,
- Кайдан келдин, аке? – деп,
Дайынын сурай салганы.
- Түндө чыктым көп колдон,
Бир кишиге жолуктум,
Тээ өөдөкү кайкы туу жондон.
Ага айттым бар кебим,
Сага айтсам экен деп,
Түн бойунча келгемин.
Кубатай, Ырыс, Шооруктун,
Кенешин айтып берейин.
Үч бөлмөк болду элдерин,
Үч белден ашып киришке,
“Чигитей жалгыз бир киши,
Бирибизге кездешсе,
Экөөбүзгө ким келер?
Таласын талап алалы,
Таш талкан кылып күмбөзүн,
Талкалап аны салалы,
Орто жашын өлтүрүп,
Кыздарын катын кылалы”
Кырда жатып бул үчөө,

Убада мындай кылганы.
Угуп туруп, кулунум,
Мадана агаң турабы?
Өөдөгө келдим мөкжөңдөп,
Ылдыйга келсем бут аксам,
Агаңдын келген убагы.
Токтолбостон Чигитей,
Учураган кишинин,
Минген атын, кийимин,
Кебетесин сурады.
Маданадан сураса,
Мөңкөтай экен тааныды.
Эсинен чыгып кетпеген,
“Калемкаш айткан, бир кеп бар,
Ошол ырас экен” деп,
Ойуна эми алганы.
Жалганын-чынын билүүгө,
Жайын айтып үй-жайдын,
Мадананы жумшады:
- Мадана ага, бар, - деди,
Мен айтамын далай кеп,
Чыгарбай эске ал, - деди,
Эңиш тартып, жол басып,
Маңдайдан шордоп тер агып,
Көп жапаа менен барасың,
Бадырайга дандуу үй,
Айылды көрүп табарсың.
Мен чыкканда Кеңколдон,
Чогула айыл эл конгон,
Керүүлөй тарткан имерүү,
Уй мүйүз сыйак жер болгон.
Үзгүлтүк эмес жыш айыл,
Аз айыл эмес көп айыл,
Абай кылып байкасаң,
Көрүнүп турат дапдайын.
Баккан атам менин бар,
Абыдан дайынын айтайын,
Сакалы узун бириндеп,
Узун бойлуу чал сакал,
Кара сур эмес ак жүздүү,
Жасанып кийим кийбеген,
Жалтылдашты билбеген,
Бүкмөсү жок бүдөмүк,
Билгенин таамай сүйлөгөн,
Үйүнө кирсең зайыбы бар,
Билбеген аны жинди дейт,

Анткен менен энемдин,
Билгенин такыр эл билбейт.
Так кырк күнү жатсаң да,
Бир күнчөлүк билдирбейт,
Жинди деген кеп эле,
Талыкпастан көп сүйлөйт.
Саа жолуккан кишинин,
Барлык иши билинди,
Илегер өзү чоң табып,
Эл ичинде киши эле,
Алдында келип ким айтса,
Ошонун кебин ээрчиген,
Ооп бермерээк ит эле.
Иттиги анын кармаса,
Каап алат карс этип,
Талап кетет арс этип,
Байкоосуз чатак табылат,
Бекеринен баш кетип,
Мадыбекти таба көр,
Ылдам барып сен жетип.
Мөңкөтай көөнү бузулса,
Алжан, алчын – эки урук,
Бир атанын уулу имиш,
Кыргыздан башка белгиси –
Ала сызма боо тагып,
Жүрүчү эле үй тигип,
Алжан, алчын айылы, деп,
Сурабай аны эл билип.
Жыш айыл эки болгондур,
Бөлүнүп четтей койгондур,
Бөлүнүп үйү конбосо,
Аттарын байлап койгондур,
Кермесине жергелеп,
Келишкен аттар толгондур.
Азыр болсун Мадыбек,
Абайласын айылын,
Кычырса басып барбасын,
Ошол өндүү айылга,
Козголбой жатсын үйүндө,
Чигитей аман барында.
Түз болсо көөнү Мөңкөтай,
Ушул сапар Жедигер,
Баштап аны кошо алпар.
Бузулса көөнү кокустан,
Маңдайында шору бар,
Мадана ага, ал кезде,

Жедигерди ээлеп кал.
Мабу жерде үч урук,
Айтышыңча, Мадана,
Бүгүнкү күнү түш менен,
Аттанат аскер чубуруп,
Саатына кетип Шооруктун,
Кетет экен кан агып,
Санаксыз киши кырылып,
Келген экен бул иттер,
Коросон, ооган, жедигер,
Калбай баары жыйылып,
Мындан кийин бул үчөө,
Келгис болсун Таласка,
Кан буугандай тыйылып.
Кеңколго бирөөн киргизсем,
Көпчүлүк карап турбайбы,
Ат изин жерге салдырсам,
Арбагы тирүү арстандын,
Мени жакшы кыларбы!
Айтып болуп жаш жигит,
Бойуна кирди кылчылдак,
Маңдайдан тери бөлүндү,
Бурчак-бурчак чылпылдап:
- Тура тургун, Мадана,
Эми эле алып беремин,
Минерине тулпар ат.
“Тулпар минип барам, - деп,
Кеңколдо жаткан туугандан,
Туйгузбай кабар алам, - деп,
Күлүктү минсем чабам, - деп,
Көрүнүп турган Кеңколго,
Көз ачкынча барам” – деп,
Токтоно албай Мадана,
Басып турат элендеп,
Жаш баатыр минди атына,
Бар жарагын белендеп.
Үйүнө барып Шооругу,
Мадананы табалбай,
Чигитейге алдында,
Жолукканын бир көргөн,
Алда кандай болду, деп,
Алапайы куурулду.
“Жашырып койуп кантейин,
Туйбасын деп мен муну.”
Ырыскан менен Кубатай –
Буларга айтып угузду.

Ачуусу келип Кубатай,
Шорукка айтып турушу:
- Тынч жаткан элди козгодун,
Бүжүрөп келип арыз айтып,
Ырыскан менен Кубатай –
Катар бизге дос болдуң.
Үч күндөн бери экөөбүз,
Жер талашып жоо болдук,
Койгунуң деп не тостуң?
Үч бөлөлү элди, деп,
Үч бөлүнүп кирели,
Биз алабыз анда, деп,
Жиберип ийип кишинди,
Кыргызыңды камдан, деп,
Акчыланып жашооруп,
Айтып келиш кандай кеп?!
Буйрук кылды Кубатай:
- Бузук кулду карма! – деп,
Желдеттери дапдайар,
Жыйымасы келди жыйылып,
Укмамыш болуп жер тиктеп,
Ырыскан турду кылайып.
Желдеттери келип кармады,
Көөдөндөн чыкпай бир жаны,
Ырп этерге чама жок,
Жалдырап Шоорук турганы.
Ырыскан айтат ошондо:
- Үчөөбүз келип ыраактан,
Чогулушуп келгенбиз,
Ашып белди түшөрдө,
Сен билесиң жолду, деп,
Шоорукка билги бергенбиз,
Сен экөөбүз талаада,
Таластын жерин талашып,
Чабыша кеттик жана да.
Сени жеңип мен албай,
Мени жеңип сен албай,
Өзү келип катышып,
Шооруктун жаны жай албай,
Айтканын угуп акыл, деп,
Биз кошулдук макул, деп.
Эми келип туруптур,
Качты кулум уккун, деп,
Буйрук кылдың, Кубатай,
Шоорук ханды туткун, деп,
Чабышып жүрсөк экөөбүз,

Чигитей болду арачы,
Кишиде сырттан неме экен,
Ал Манастын баласы.
Көөнүм менин бузулду,
Кошулуп кетем ырасы.
Жергеси толук неме экен,
Жети атасы эр экен,
Жетимиш балбан бириксе,
Жер бети такыр чогулса,
Киши жеңбес неме экен,
Өмүрү кыска болбосо,
Өткөзө сырттан бенде экен.
Көрүлүп калды бар сыры,
Баш көтөрсө Жедигер,
Башын булгап көөн буруп,
Тирилип көнгөн эл экен,
Шоорукту сойуп нетели,
Үч бөлүнүп жүрбөйлү,
Атайы келдик Таласка,
Бир беттеше кетели,
Келбей чама баратса,
Биз кептеше кетели.
Чабышып чама жетпеген,
Чакташып бенде жеңбеген,
Өлгөн сайын өрчүгөн,
Өткүр Манас дечү эле,
Ошол ырас кеп экен.
Күрөшүп күчү жетпеген,
Күчтүүлөр келип жеңбеген,
Өлгөн сайын өрчүгөн,
Күчала Манас дечү эле,
Мунусу ырас кеп экен.
А көрүктү, Кубатай,
Чигитей менен беттешип,
Сыр чечишип кептешип,
Жедигерди экөөбүз,
Бөлүп алсак эп экен.
Ырыскан айтып турду эле,
Утуп туруп Шоорук хан,
Өлүмгө мойун бурду эле.
- Коросондон Таласка,
Кошуун жыйнап, кол курап,
Көрүнгөндөн жол сурап,
Араң келип бул жерге,
Кошулушам дегениң,
Жарабаган кеп эле.

Сен кошулуп, Ырыскан,
Мен калбаймын дегеле.
Чогулалы бир туруп,
Бөлүнбөйлү бузулуп,
Азыркысын Шоорук хан,
Акылын ойлоп жетилсин,
Артыгы болсо кечирсин,
Кемтиги болсо бүтүрсүн,
Эмне үчүн келгенин,
Эми ойлоп түшүнсүн.
Өлтүрбөс жакка көөн буруп,
Ырыскан жолун тоскону.
Кармаган бойдон мууздатып,
Өлтүрө албай Кубатай,
Бу дагы араң токтоду.
Түндөсү бөлгөн үч аскер,
Үч бөлөк жерге топ болду.
Байрагын булгап баштыктар,
Бастыргалы калганда,
Ашып түшсө туу белден,
Эндекей жаткан элдерди,
Шаштыргалы калганда,
Мадананы кетирип,
Бастырган бойдон Чигитей,
Жете барды аларга.
Чигитей жетти капкайдан,
Кара бороон удургуп,
Ала Тоодон бурулгуп,
Асман тиреп заңкайган,
Көкжалың жетти капкайдан.
Күн кубулуп бурулгуп,
Көк асман бети удургуп,
Бүркөлүп күн бузулуп,
Жарык күн калды тутулуп.
Кантерге айла табалбай,
Шоорук хан турат улутунуп.
Баатырдын уулу чунагың,
Бастырган бойдон келди эле:
- Бирин келбей, баарың кел,
Жашың менен карың кел,
Карапайым бенде эмес,
Калк башкарган ханың кел,
Найза сайып, балта чаап,
Таасын болгон жаның кел.
Адис болгон эриң кел,
Аңтара сайчуу тыңың кел,

Ааламды суудай чайкоочу,
Арылбаган чырың кел,
Үч күндөн бери чыдадым,
Туралбаймын эми мен.
Борошо, шамал каарың кел,
Жылан, чайан – заарың кел,
Ат көтөргүс чоңуң кел,
Ааламды жутчуу зоруң кел,
Кечиктирбе зарыгып,
Мен-менсиген ылдам кел!
Чигитей турду каар тигип,
Чыдамы бүгүн кетиптир,
Жылантору ат минип.
Баатырдын көрүп айбатын,
Эрлик жолун талашып,
Элинен келген жол басып,
Кубатай кайдан айансын,
Бүт кайратын бойго алды,
Болоттон найза колго алды,
Бар кайратын бойго алды,
Бар жарагын бүт алды.
Кабаттап темир тон кийди,
Каарын төгүп заар менен,
Борошо жамгыр жаан менен,
Кара куйун бороондой,
(Как белгиси ошондой)
Баатырга чыгып беттешти.
Канча атадан бер жакка,
Коросондун элдери,
Кыргыз менен кектешти.
Жети ата болуп кеткинче,
Коросонго кыргыздан,
Кол баштап бирөө барбады,
Өзүнчө келип тийишип,
Коросон жата албады,
Же келгенине жараша,
Бирөө тирүү жанбады.
Өлгөндүн өчүн кубалап,
Өткөрүп жылды арадан,
Келет тирүү калганы,
Чигитей менен Кубатай,
Куп табышты бул экөө.
Болжоп найза урушуп,
Өпкө, боор, жүрөккө,
Имерилип толгонуп,
Бирин сайып, бири албай,

Жыгылып аттан тоңкойуп,
Барган сайын күч алып,
Баатырлар турат зоңкойуп.
Чигитей жылдыз чолпону,
Чын ачуусу келгенде,
Чыдабады Кубатай,
Чын эле аттан тоңкойду.
Тирүү жанын койбоду,
Жер кучактап сойлоду.
Кубатайды узатып,
Кайра артына толгонду.
Ажалы жетти Ырыскан,
Ажалы жетпей неткени,
Байагы кебин унутуп,
Койгулаша кетти эми.
Зоо жаңырып, үн чыгып,
Кирген суудай түр чыгып,
Көргөндүн эсин коркутуп,
Көздөрдөн чаар сүр чыгып,
Найзанын баары быдырап,
Чыдаштык бербей суу чыгып,
Чарчагансып Чигитей,
Ырыскандын ойунда,
Эми жыгам, деп келет,
Нечен жарак колунда.
“Жадаттым деп кыргызды,
Жараттым эле башында,
Кетирейин муну мен,
Он сегиз менен он тогуз,
Ортосунда жашында.”
Ондоп эми кармады,
Очойгон зоону бир урса,
Оморулуп кетүчү,
Чойун башты колуна.
Колундакы чойун баш,
Жолум үйдөй көрүндү,
Жолу каткан Ырыскан,
Жеп ийчүдөй өмүлдү,
Кенебейт баатыр Чигитей,
Келе жаткан өлүмдү.
Зым-зым этип зымырап,
Чокморду улай кармашка,
Тайарланып бул турат.
Күүлөгөн чокмор чойунду,
Чокудан нары бир урду.
Чигитей кармап болгунча,

Алдындакы тору аты,
Бута атым жерге ыргыды.
Ээсинен артык эси бар,
Айбан да болсо жаныбар,
Арнап минчүү малы ал.
Ырыскандын чокмору,
Кара жерге урулду,
Жердин бети чаң болду,
Топурак учуп боз түшүп,
Нак күүгүмчө ал болду.
Көрүп туруп ошону,
Көпчүлүк баары кубанды,
Ырыскан көмө чапты, деп,
Кыргыздан чыккан уланды.
Жылантору мал экен,
Чыныгы тулпар ал экен,
Тизгин чойуп тарттырбай,
Оң жагынан бурулуп,
Тегеренген чагы экен,
Акылы ушул Тору аттын,
Алгарача бар экен.
Ат айлана бергенде,
Аркасына кыйамы,
Арстан эрге келгенде,
Кармады Чигитей найзаны,
Ушул урган найзада,
Тоодой болгон чочкону,
Томкоро сайып салганы,
Кобо калып ордуна,
Коркконуна чыдабай,
Чигитейге жалбарды:
- Чигитей кыргыз, мен ооган,
Ырас чынын айтканда,
Кубатай менен урушуп,
Пейлим менин бузулган,
Күч сынашсам экен, деп,
Көңүлүмдө бул турган.
Көөнүмдө арман калбады,
Көмөрө сайып сени эч ким,
Чигитей, жыга албады,
Алдымда минген тагымды ал,
Үстүмдө таажы – багымды ал,
Айтылуу кебил шаарымды ал,
Алты дайра жеримди ал,
Андан кала бергенде,
Алты атадан бер жакка,

Жыйып койгон казына,
Жүктөтүп келип барын ал,
Жараса ооган кызын ал,
Жаратып туруп узун ал,
Чаптырып туруп күлүк ал,
Жактырып туруп нарын ал,
Жаптырып туруп комун ал,
Үйрүн бузбай тобун ал,
Карысын койуп жашын ал,
Айагын койуп башын ал,
Төрт түлүктүү бизде мал,
Түп көтөрө баарын ал,
Андан кала бергенде,
Жылында берем айтканың,
Мөөрүмдү басып катым ал,
Бүгүн мыне кеткиниң,
Минген тулпар атым ал!
Бербегени калбады,
Береги жандын айы үчүн,
Бечара Ырыс жалбарды:
- Жамандык менде жок эле,
Кубатай тынчты алганы,
Ага кылып кошамат,
Мына бу турган Шооруктун,
Айтпаганы калбады.
Малды көрсө эр азат,
Бекер дүйнө бар десе,
Албаймын деп ким качат?
Ажалга айдап келтирет,
Аркачан напси кызталак!
Деп ошентип Ырыскан,
Көзүнүн жашын агызган.
Эки колу боорунда,
Эр баланын жолунда,
Эңкейип хандын турушу,
Аңдаганга сонун да.
Тилегин кабыл алганы,
Же алтын-күмүш албады,
Жылына мындай бергин, деп,
Жылгысыз чыгым салбады.
Салым салып, мал албай,
Санап туруп зар албай,
Айттырып атын шаар албай,
А сулуу кызын дагы албай,
Суу укурук кармабай,
Чубуртуп жылкы айдабай:

- Өзүмө жетет бар малым,
Коңшулаш сага Коросон,
Кошуп элин сен алгын.
Жедигердин элине,
Жетиксиз киши жумшайым,
Өзүң хандын баласы,
Жетиштирип аны алгын.
Жедигер эли жай жатсын,
Кары-жашы мал баксын,
Уругу кыргыз эли эле,
Уйкусун ачпай тынч жатсын.
Деп ошентип Чигитей,
Коросондун көп элин,
Кууратып мунун эренин,
Колбутуп айдап жиберди,
Ээрчитип келген элдерин.
Коросондун элинде,
Тогуз эри бар эле,
Балтыркан өлүп калды эле,
Андан калган сегизин,
Чигитей бөлүп алды эле.
Калган элин кет деди,
Жай-жайыңа жет, деди,
Жагымдуу сонун кулакка,
Жаш арстандын кептери:
- Коросонго баргынча,
Бадакшан бар, Балык бар,
Тажик, калча калк бар,
Кара калпак, түркмөндүк,
Андай калктан канча бар,
Катышып койуп бирөөнө,
Калба салбай жөн кеткин.
Айтканды кабыл албасаң,
Келген силер турмайлык,
Жеринде калган жаш-карың,
Жээн-таайы бар жаның,
Үмүтүң үзгөн жаныңдан!
Айрандай кетет абийриң,
Айтканымды сен билгин.
Бөлүп койсо шаарыңды,
Өзүңдөн койсо ханыңды,
Ырыскан билет аныңды,
Кошуп алса өз эрки,
Койо берсе дагы эрки,
Мындан кийин менде жок,
Силерге айтар бир кебим.

Айтып болуп Чигитей,
Айдап элин жиберди.
Камчыдан чечип бүлдүргө,
Ырымга олжо албады.
Кубатайдын тондорун,
Кубат кылып алгын, деп,
Арттырып туруп атына,
Аны кошо айдатты,
Чигитей кыргыз арстаны,
Жоомарттыгын карматты.
Кетти чубап коросон,
Сүйүнүп баары кош болгон,
Бөлүп калган сегиздин,
Кызыл өңү боз болгон.
Сурап койор бекен, деп,
Ырысканды карашат,
Калбайбыз тирүү биздер, деп,
Акылынан адашат,
Ырысканга Чигитей:
- Ырас пейлиң ак болсоң,
Ырайым кылып тирүүгө,
Койбогон киши мен болсом,
Хан башың менен солкулдап,
Кара жашың төгүлүп,
Катуу ыйладың болкулдап,
Калтырбай бердиң барыңды,
Мен албаймын малыңды,
Ээлебеймин тагыңды,
Ээрчитип алып барайын,
Көрө кеткин, Ырыскан,
Атаман калган шаарымды.
Мабу бөлүп алган сегизди –
Агарбас кара доңузду,
Талкаламак күмбөздү,
Түз кылабыз деп, келди,
Өткөн жылы сел келип,
Күмбөздүн өөдө жагынан,
Имерип жарды жеп келди,
Сегизи балбан эр экен,
Телегейи тең экен,
Суу жегисиз, сел алгыс,
Бүтөп берип ал жерди,
Кетсе болор, Ырыскан,
Кан ичүүнү каалабайым,
Бекер андай уруштан.
Өлтүрбөйт экен бизди, деп,

Өңүнө кызыл тарашып,
Баштарын өөдө көтөрүп,
Бирин-бири карашып:
- Чигитейдин алдында,
Бекер эле келипбиз,
Эрлик жолун талашып.
Жашырбай баалайт өздөрүн,
Эргежээл санашып.
Ырыскан туруп кеп салды:
- Султандын уулу чырагым,
Кабарың катуу угамын,
Каңгайдан бери капкайда,
Калмак, манжу жыйналган,
Каршылашып сиз менен,
Кутулбаптыр бир адам.
Аз күндөн бери сурасам,
Калмак, таңгыт биригип,
Манжу, кытай тирилип,
Ага казак кошулуп,
Беш уруктан беш улук,
Масилет кылып олтуруп,
Келгели жатат, деп угам,
Сизди жалгыз бастырбай,
Кошо барсам деп турам.
Бизде кыргыз эли бар,
Үч арал үргөнч жери бар,
Ошо кыргыз элинде,
Оболбек деген эри бар,
Авазир кылып алайын,
Чынында менин таайым ал.
Атам ооган парс эли,
Энем кыргыз кызы экен,
Ошондон тулган мени деп,
Айтып жүрөт элдерим.
Күмөн кылып кыргыздан,
Кошулуша кетет, деп,
Кол чакырып келбедим,
Баатыр атам Бакдөөлөт,
Андан мурун келгендер,
Үргөнчтө жаткан кыргыздан,
Келген эмес бул жерге,
Баарысы ага ишенбей,
Мында алып келгенге.
Айрыкчасы биздин эл,
Ишенчиси кетиптир,
Айчүрөк мында келгенде.

Жедигерде кыргызды,
Кошуп алып нетейин,
Жайсыз киши барат, деп,
Башында айттың, береним,
Мен падыша тукуму,
Билгеним айтып акыл кеп,
Көп масилет берейин,
Таласка барып нетели,
Карап турбай талаада,
Калдайган калың кол менен,
Каңгайга бара кетели.
Жеңил бала кылыптыр,
Жедигердин Шоорукту,
Кутулса качып кетсин, деп,
Корксо кайтып келсин, деп,
Мадананы ээрчитип,
Ылдамыраак жеткин, деп,
Кеңколго жумшап жиберди.
Шоорук хан кете бергенде,
Айтканы чынбы, жалганбы,
Маданадан уккан кеп,
Ырыскандан сурады.
Жашырган жок Ырыскан:
- Кайыпчы келип жаткамын,
Кийикчиден кеп угуп,
Жети суунун бир суусу,
Күмүш булак керүүгө,
Ханы Шоорук деп угуп,
Кычыртып келдим Шоорукту,
Бар кебин уктум ушунун,
Азыраак кеги бар экен,
Теги-жайын сурам,
Кара көзгө бала экен,
Бүт бербеди мага, деп,
Жетисуунун хандыгын,
Ойундакы ал экен.
Жетисуунун баашасы,
Темир шаа деген чал экен,
Таластан барган жан экен.
Масилет кылып Шоорукка,
Акылым бердим толуктап:
Кычыртып келип темирди,
Эптеп анын жолун таап,
Жетисууга баш болуп,
Анан сурап жаткын, деп,
Аскер жыйнап кошо жүр,

Мени менен баскын, деп,
Мен барганда Чигитей,
Кетип калат шашты, деп,
Айткан киши мен элем.
Жашырган менен болобу,
Мен жашырсам бир күндүк,
Калгандар айтпай койобу?
Менде да бар арамдык,
Шоорукта бар арамдык,
Эки арам кыйалга,
Темир шааны өлтүрүп,
Тактасын тартып алганбыз,
Эми кала бергенде,
Өзүңүз байкап караңыз.
Кебин айтып бүтүрдү,
Кепке баатыр түшүндү.
Жумшаса чаап Шоорук хан,
Кеңколго жете барганда,
Колбуп келе жаткан көч,
Көп эле жанга жолуккан.
Мадыбек айылы кайда? деп,
Сурап көрдү адамдан.
Сураган киши кеп айтты:
- Мадыбекти сураган,
Сен кандай киши? – деп айтты.
Эл башчысы Мөңкөтай,
Алжан-алчын – эки урук,
Мөңкөтай баштап бөлүнүп,
Мадыбекти бүт талап,
Ордосун сыйрып көчүрүп,
Жаккан отун өчүрүп,
Жагоосун жерге түшүрүп,
Жарык күнүн жоготуп,
Камап туруп колотуп,
Көчүп келди Мөңкөтай.
Ырыскан, Шоорук, Кубатай,
Ал үчөөнөн жол тосуп,
Кеп угуптур башында,
Маданага жол кошуп.
Медеркан менен тилдешкен,
Бекем байлап сүйлөшкөн,
Билгич киши бул экен,
Келер ишти бүт билген:
- Мадыбекти сурайсың,
Башкадан дагы сураба,
Бекер өлүп кетесиң,

Өз жаныңды канткенде,
Мадыбек үчүн кечесиң.
Угуп болуп Шоорук хан:
- Оо, кудай урган абышка,
Козголупсуң ордундан,
Ичкен тузуң сени урган,
Сенден бетер мен дагы,
Семиздигим мени урган.
Менин атым сурасаң,
Жедигерде Шоорук хан.
Жолун тоскон Мөңкөтай,
Үч улуктун биримин.
Кегимди алам деп келип,
Атка жеңил тайга чак,
Жеңил бала мен болуп,
Желип-жортуп келермин.
Кубатай өлүп жоголду,
Кызыл каны жошулуп.
Оогандан келген Ырыскан,
Кол куушуруп баш ийип,
Чигитейге кошулуп.
Мадана кеткен бул жерге,
Кычырып келе калгын, деп,
Кыйын бала жумшады,
Келе жатам саксаңдап,
Чайчым эле Мадана,
Кычырып өзүм баргалы.
Атым Шоорук дегенде,
Аңырайа бир тиктеп,
- Ырасбы кебиң, жалганбы?
Ачыгын айтып бергин, - деп,
Өзүмдү айтпай жашырып,
Койдум эле алдында,
Мөңкөтай деген менмин, - деп,
Беш-алты күндүн алдында,
Келе жатып туу белде,
Жөө кишиге жолуктум,
Үч улук келип калды, деп,
Укмуштуу кыйын кеп уктум.
Мадыбектен көөн ооруп,
Жүрүчү элем мурун мен,
Сөз байлашкан киши элем,
Медеркан менен түбүнөн.
Каңгайдан келсе төрт улук,
Капкайдан келсе эки улук,
Жедигер келсе кошулуп,

Кызыл кан менен жинибиз,
Кетет го деп жошулуп,
Алжан, алчын – эки урук,
Кеңеш кылып олтуруп,
Бөлүнүп биздер турганда,
Келип калды деп уктум,
Мадыбекке Мадана,
Тыңшоочу койдум ат берип,
Бир жалоондой балага.
Мадана келип кеп салып,
Чигитейдин кеби, деп,
Баштан-айак түз салып,
Былк этпей жатсын атам, деп,
Жиберди мени, деп салып,
Угуп бала барганы,
Ошону угуп болгондо,
Шайтаным менин кармады.
Келе жаткан калың көч,
Мадыбектин беш үйү,
Сарамжалы бүт үйдү,
Салакалуу чоң үйдү,
Келе жаткан силерге,
Алып барып бергели,
Талаа-түзгө жаткырбай,
Кеңколго алып келгели,
Келе жаткан Мөңкөтай,
Ушул эле кеңеши.
Мадана менен Мадыбек,
Мыкты болсо Чигитей,
Бошотуп сени алсын, деп,
Мойнунан талга байлатып,
Жылаң аяк, жылаң баш,
Жаш балдарга айдатып,
Карагандын барысын,
Таң калтырып жардатып,
Тигинтип келе жаткамын,
Алардын өңүн саргартып.
Өпкөсүн кармап колуна,
Байбичеси Зулпукан,
Баш казанчы Калемкаш –
Баарысын мунун жалбартып,
Утуру чыгып, Шоорук хан,
Өзүндөн бетер мени сен,
Эми койдун саргартып!
Айтпаса да, Шоорук хан,
Бар кебинди башынан,

Маданадан уккамын,
Эми айтпа кыдыртып,
Мен да тыңшап укпайым.
Кеңешели экөөбүз,
Табалы мунун айласын,
Мадыбек менен Мадана,
Тартабыз чындап балаасын,
Кара жер калсын каңгырап,
Таштайлы мунун Таласын,
Хан башыңда чабарман,
Болуптурсуң, Шоорук хан,
Башың менен кудук каз,
Кутулуп сен да калбайсың!
Коркпогондо неткени,
Мадыбек менен Мадана –
Ал экөөнө карабай,
Шоорук менен Мөңкөтай,
Казакты карай кетти эми.
Мөңкөтай элди чабам, деп,
Өзү калды чабуулда,
Карыганда көргөн бир туйак,
Бетинен сүйүп алалбай,
Колу калган кыскарып,
Жанына анын барууга.
Бастырып жөнөй берерде,
Өзү алчын эли эле,
Сакалында агы бар,
Субатай деген неме эле,
Шоорук менен Мөңкөтай,
Сырдашканын угуптур,
Качып жолго чыксын, деп,
Сыр билгизбей туруптур.
Жортормон өскөн Субатай,
Он беш күн бекер жатчу эмес,
Каңгайдан жылкы кууп албай.
Эл четине чыкканда,
Шоорук менен Мөңкөтай,
Жете барды узатпай:
- Таласты кылып эки араан,
Таштап койуп талаага,
Барасың кайда, Мөңкөтай?
Бузуктугун эмеспи,
Бүт билбей туруп бир ишти,
Өзүң жооп кылбасаң,
Алжан, алчын – эки урук,
Калбайт тирүү бир киши.

Эмизбесе ак сүтүн,
Айабаган бүт күчүн,
Зулпукан ыйлап турбайбы,
Каардуу бала султаным,
Зулпукар кындан суурбайбы,
Кыларың ушул сенин, деп,
Баарыбызды кырбайбы,
Кыргыздык жагы агасы,
Көтөрүп аны чоңойткон,
Чынында анын Мадыбек,
Чигитейдин атасы.
Кечээтен бери жаш балдар,
Чыркыратып сабашты,
Мадыбек сабыр кылабы,
Шоорук хандан бузулуп,
Өзү келген Мадана,
Көргөнүн айтпай турабы,
Элден ашкан Шоорукту,
Ичтен чыккан бузукту –
Сен экөөңө талаада,
Көрсөтөйүн кызыкты!
Элкин башым жүргөмүн,
Нечен жоого тийгемин,
Ырас чыным келгенде,
Жүздөндү кырып ийгемин.
Экөөңө алым келбесе,
Субатай болбой өлөйүн!
Өлсөм өлөм ким үчүн?
Олуйа султан пир үчүн,
Андан кала бергенде,
Ак калпак кыргыз эл үчүн,
Атактуу Талас жер үчүн,
Карап туруп Субатай,
Кетирем сени не үчүн?!
Кара курч болот жарагы,
Кынынан кылыч суурганы,
Кыйкырыгы таш жарып,
Субатай кыйын турганы.
Жердиги Шоорук эр экен,
Жүрөгүн мурун алдырып,
Чигитейге чыгалбай,
Апкаарып калган кеп экен.
Найзасын кыйгай кармады,
Качырып барып Шоорук хан,
Субатайды атынан,
Тоңкойто сайып таштады.

Сайып алдым дегенсип,
Делдейип карап калыптыр,
Тура калып Субатай,
Оодара тартып салыптыр,
Тарткан жерде жөн койбой,
Бир колун кесип алыптыр.
Мөңкөтай байлап мойнунан,
Мен-менсиген Шооруктун,
Чучугу агып колунан,
Айдап алып баратса,
Чигитей чыкты жолунан.
Чигитейдин артынан,
Ээрчип келе жатыптыр,
Коросондон сегизи,
Коржоңдогон чоңунан.
Жедигер менен ооганга,
Чигитей кайта келгинче,
Ырыскан калган ал жерде.
Каары катуу Чигитей,
Алда кандай укмуш, деп,
Анча-мунча кенебей,
Алла таала бендесин,
Кара мүртөс жаратат,
Мына мындай ченебей.
Жандай түшүп Субатай,
Жайын айтты кобурап,
Мадыбек көргөн кордукту,
Баарын айтты жобурап.
Мадыбек атын укканда,
Бетинен карыш түк чыгып,
Көзүнөн жалын от чыгып,
Аркасынан караса,
Айдар коңур жал чыгып,
Бет маңдай келген адамдын,
Басалбай буту тырышып,
Атанын тузун актаган,
Асли түбү чын арстан,
Мадыбекти көргөндө,
Түшө калды атынан.
Щооруктун атын алгын, деп,
Маданага мингизди.
Өзүнүн аты тору атты,
Мадыбекке мингизди,
Мөңкөтай минген кула атты,
Зулпуканга мингизди,
Кеп кылбай туруп каар менен,

Алжан, алчын элдерин,
Ыштанына сийгизди.
Чылбырынан Тору атты,
Чигитей өзү кармады.
Аталык тузун актайым, деп,
Жетелеп жөнөп калганы,
Эски журутка конбойт деп,
Жүктү анда түшүртүп,
Үйдүн баарын тиктиртип,
Мадыбекти үйүнө,
Зулпукан менен киригизип,
Көөнүн ачты алардын,
Көкжалдыгын билгизип.
Мадыбекке түшүнтүп,
Баштан-айак бар кебин:
- Уруксат болсо сизден маа,
Жетисуунун тагына,
Ээ болсо деймин Мадана.
Ырысканга тапшырдым,
Сыртынан мунун караарга.
Ырыскан кайрат кеп айтат,
Каңгайдагы төрт урук,
Мени менен барарга,
Алпарып аны нетейин,
Оогандан кошуун алды, деп,
Коркуп бизден калды, деп,
Отор айтат бу бир кеп.
Өзүм эле барайын,
Бир кеңешим бар сизге,
Казактардын Медеркан,
Аны кандай кылайын?
Ата ордуна карманган,
Атам элең кеңеш бер,
Кайрыдиндик карарсам,
Канын суудай агызам,
Казакты кыргыз кырды, деп,
Жаман атка мен калам,
Ошонун таппай айласын,
Ортого кеңеш мен салам.
Ойлоно калып Мадыбек,
Опколжуй түшүп кеп сүйлөп:
- Ээ, кокуй балам, не дейсиң,
Менден кеңеш кеп издеп?
Үч күндөн бери чабуулда,
Көзүм көрбөй күүгүмдөп,
Ыйлап жүрүп сени эстеп.

Каңгайга барсаң барарсың,
Кабылан атаң жар болсо,
Каңгайды жеңип аларсың,
Айтканыңда жалган жок,
Медерканды өлтүрсөң,
Жаман атка каларсың.
Өлтүрбөй алып сен келсең,
Таластан чыккан бузуктун,
Түп тамырын табарсың.
Казакка кылба жамандык,
Түбүндө нээти түз эле,
Мөңкөтай айтып ушак кеп,
Көңүлгө кеткен арамдык.
Угуп калып Чигитей,
Алда кандай кеби, деп,
Арамдык деген неси? деп,
Селдейип тура калыптыр,
Серпөөлөнгөн Калемкаш,
Себебин айта салыптыр.
Көкөйдөн кеби башталган,
Көрүнөө айтып таштаган,
Мөңкөтайга карарды,
Ого бетер жаш арстан:
- Мөңкөтайды эркин кой,
Кутулар жери бар болсо,
Кутурган кул жоголсун!
Кутулар жери болбосо,
Корголоп сизге бүжүрөп,
Коркуп жүрүп кор болсун!
Каңгайдан кайра жанганда,
Медерканга бу кулду,
Мууздатпасам болбоймун.
Ээрчитип келип Көкөйдү,
Сийдирейин көзүнө,
Кылмышын элге айттырып,
Тили менен өзүнө.
Кеңешин айтып токтотуп,
Карап тиктеп олтурат,
Мадыбек менен Зулпукан,
Калемкаш – үчөө окшошуп.
Ошол кезде Калемкаш,
Жыйырма бирде чагы экен,
Үйдө жүрүп билинбей,
Үйрөнүп көзгө калыптыр,
Өткөзө сулуу ал экен,
Жедигердин элинен,

Жеткирген кабар биздерге,
Жетик акыл Мадана,
Жыйырма беште чагы экен.
Чолпондой көзү жайнаган,
Буудайдай мурут ыргалган,
Кара сур тарткан нурлуу бет,
Карап турчуу жан экен.
Мадана мында келгели,
Колунан аяк бош түшүп,
Астыртан тиктеп көз талып,
Кеп сүйлөштөн тил калып,
Кейишин тартып Калемкаш,
Кетиптир өңү саргарып.
Өткүр көздүү Чигитей,
Калемкаш жайын билиптир,
Көз жиберип байкады,
Мадананы караса,
Аш иче албай жатканы,
Айакты кылып көшөгө,
Астынан тиктеп кыз жакты,
Бат иче албай жатканы,
Кеңеш кепке улата,
Чигитей кебин баштады:
- Шооруктун келип алдынан,
Жолуктуң мага, Мадана,
Жедигердин хандыгын,
Тапшырамын мен сага.
Таластын тузун актадың,
Бүткөрүп калың таштадың,
Бүдөмүк айткан кеп эмес,
Калемкаш кошо берейин,
Ала кеткин, Мадана,
Кар кылбагын бул кызды,
Бага кеткин, Мадана.
Бир үйдө эки балабыз,
Менден улуу Калемкаш,
Жыйырма бирде чамабыз.
Өлбөй тирүү турганда,
Унутуп калбай эжени,
Жылында бирден барабыз.
Кар кылбагын, Мадана,
Бар нерсенди айабай,
Узун колду кыскартып,
Зар кылбагын, Мадана,
Кең дүйнөнү кичиртип,
Тар кылбагын, Мадана,

Көбүнчө айтар кебим бар,
Эркек менен катындын,
Баарын билет Калемкаш,
Айткан кебин таштабай.
Сен турмайлык, Мадана,
Атагы чыккан ааламга,
Ээ болуптур Каныкей,
Акылы анын не даана!
Бүгүнкү күндө сен үчүн,
Калемкаш кыз бар анча.
Калемкаш кебин бурганда,
Баш бербейт сага жедигер.
Катын ишин билет, деп,
Кайрып койуп бок жебей,
Акылдашып иш кыл, - деп,
Абыдан мыктап тапшырды,
Токтоно албай Калемкаш,
Эки көзүн жаш кылды.
Өрүүн кылып үч күнү,
Тигип берип эки үйдү,
Жыйырма төөгө арттырып,
Жетелетип тарттырып,
Көкжалын кошо бастырып,
Оогандын ханы Ырыска,
Алып келип тапшырып:
- Алты күн бирге барасың,
Андан кийин, Мадана,
Ажырашып тараарсың,
Дагы эле айтам эрикпей,
Калемкаш тилин алаарсың.
Кыргыздын кыраан уулунун,
Үйдөкү күнү кыз болуп,.
Ханга теңтуш уз болуп,
Мадана көөнү толуптур,
Калемкашка туш болуп.
Адамга кылган жакшылык,
Асли калбайт талаада,
Болбосо бирде сакталат,
Унутулбай санаада,
Кыйамина келгинче,
Эки-үч жыл өтөт арада,
Сегизи калды айылда.
Коросондун эрине,
Таш көтөртүп түшүрдү,
Көкжал эрдин күмбөзүн,
Кыйан келчүү жерине,

Тумшукту кесип жол салды,
 Кыйанды тосуп суу салды,
 Ушу бүгүн дагы бар,
 Кескен таш деген ат калды,
 Айтканын танбай Чигитей,
 Сегизин дагы аткарды.
 Жай-жайына тараптыр,
 Өз жанына караптыр,
 Кыргызда жатып жыргады,
 Картайганда Мадыбек,
 Бир азыраак кыйналды.
 Оодарылып турушу,
 Ушул дүйнө жалгандын,
 Шумдугу ушул турбайбы.
 Муну мындай таштайлы,
 Чабуулга келген жоолордун,
 Жоголгонунан баштайлы.

ЧИГИТЕЙДИН ЧАПКЫНЧЫЛАРДЫ ЖОГОТУШУ

Ай уланды, ай кетти,
 Акылы айран калгындай,
 Чигитей укту бир кепти:
 “Каңгайдакы Оторду,
 Батай, Катай кошулду,
 Дөрбөн келип кол менен,
 Каңгайдын жерин толтурду.
 Кытайдан келди кырк миң жан,
 Кыйар деген улук бар,
 Ишарат менен иш кылат,
 Ооз ачып унчукпай.
 Дудук эмес тили бар,
 Кыйар дештин себеби,
 Ушундай жерде айтылар.
 Өзү манжу элинен,
 Аттанып чыкты бул чочко,
 Чаңбейсен тоонун жээгинен,
 Канчасы буга кошулду,
 Кара кытай элинен,
 Үчөө келди татаалап,
 Дайындуу чыккан элинен.”
 Атайлап Көкөй кат жазып,
 Таласка киши жиберген:
 “Бир кызым бар меники,
 Чигитей , болсун сеники,
 Көөнүндө кири арылсын,

Арамдык күтпөй эрдик.
Каңгайга казак кошулуп,
Аттанмак болду чогулуп,
Теке айында белгиси.”
Алып келип кагазын,
Мадыбекке беришти,
Мадыбек алып кагазын,
Чигитейге окутуп,
Бастырмак болду жаш баатыр,
Баарысын сырттан коркутуп.
Андан мурун башкага,
Бастырмак болсо бир жакка,
Күмбөзүнө баатырдын,
Бир күн түнөп алуучу,
Болсун белги, болбосун,
Бастырып кетип калуучу,
Түнүндө барбай күмбөзгө,
Эртең менен барганы,
Эки бээни алпарып,
Арбагына арнады,
Жарабайт жылкы түлөөгө,
Ача туйак чалбады,
Токтоо кылып туралбай,
Баатырың жолго салганы,
Көкөй жүргөн келер, деп,
Келбей өтүп кетпес, деп,
Тоо бөксөлөп өтөт, деп,
Жол тосоттоп үй тигип,
Тиктеп жүрчүү бекемдеп.
Чигитей менин уулум, деп,
Кат жазганда энеси,
Көрүп торгой калыптыр:
“Сыртынан энем бермекке,
Кат жазып калды мени эрге.
Көзүм менен бир көрсөм,
Көнөр белем тийерге.
Он алты жашка келипмин,
Көрмөк тургай күйөөнү,
Атын угуп билбепмин.
Угушум, түбү шер экен,
Кылган ишин сурам,
Өзү жаштын тыңы экен.
Келбети мага жараса ,
Энемдин берген кеңеши
Мага жакшы кеп экен.
Болбосо өңү буржуйуп,

Толбосо көзгө жулжуйуп,
Куушурулуп далысы,
Караса нары кулжуйуп,
Эрдиги анын не керек,
Ошо күнү турармын,
Көзүмдүн жашын себээлеп.”
Санаасына торгойдун,
Сан миңдеген иш келет,
Көрсөм экен жүзүн, деп,
Энесинен бешбетер,
Торгой дагы эңсенет.
Кароолчу койгон канчаны,
Чабарчы койгон анчаны,
Медеркан жок казакта,
Ал Каңгайда жатканы.
Кабарчы кабар алыптыр,
Чабарманга барыптыр,
Чабарман атын чаптырып,
Көкөйгө жете барыптыр,
Көкжал эр келе жатат, деп,
Көкөй угуп алыптыр.
- Мен чыгайын алдынан,
Көлдөлөнүң салып тур.
Акырын айтып шыңк этип,
Эшикти көздөй бет алып,
Басты Көкөй кылт этип,
Билдирбей байкап торгойду,
Көзүнүн жээги жылт этип.
Торгойдун өнү бузулуп,
Кең дүйнөсү кысылып,
Өзүнчө басып кара тер,
Бешенеси нымыгып,
Көлдөлөндү алабы,
Көрпөчөнү салабы,
Капшытын ачып шыкаалап,
Келатканды карады.
Кылчайып кайра тарталбай,
А деп кебин айталбай,
Жин тийгендей сулады.
Чигитейдин атынан,
Эки кайта чакырса,
Айыкмакчы дартынан,
Аны билген киши жок,
Сулап жаткан кыз менен,
Кылчайган ага киши жок.
Айылдын баары жайылып,

Жалгыз келген баатырга,
Жалпы чыкты жабылып,
Чигитей түшүп эсине,
Торгой турду айыгып,
Батыраак кирсе экен, деп,
Көлдөлөндү унутуп,
Тиктеп турат зарыгып.
Түшүп өтөөр бекен, деп,
Жакасынан кол кетпей,
Жаратканга жалынып,
Желбегей ичик жамынып.
Эки жеңин салынып,
Өтө көркөм Торгой кыз,
Сулуулугу таанылып,
Чигитей менен Торгойдун,
Ырысына экөөнү,
Туш болгондой кабылып.
Чигитей жүзүн көрө элек,
Торгой көрүп караанын,
Бурулуп төргө өтө элек,
Шыкаалаган тешиктин,
Түбүнөн басып кете элек,
Ак чөйчөккө суу алып,
Сары улагын дагы алып,
Ак сарыбашыл кой алып,
Ак боз бээден бирди алып,
Тайар кылып Көкөйү,
Камынып турган чыңданып.
Алыстан келген жаш арстан,
Аппак темир болоттон,
Алты айлантып курчанып,
Кийгени темир көгөрүп,
Буттап темир өңөрүп,
Найза колдо зыңгырап,
Кытайча кызыл доолбас,
Чымын тийсе кыңгырап,
Айбалта жанда жалтылдап,
Асаба колдо калкылдап,
Кылыч белде шыңгырап,
Кыргыздан чыккан жаш арстан,
Келди айылга чукулдап.
Медеркандын айылы, деп,
Ойунда жок жигиттей,
Тоскон Көкөй болучу,
Түк кишиге билгизбей,
Аралап эми келгенде,

Аттан жулуп алышты,
Таманын жерге тийгизбей.
Айланып суусун чачтырып,
Садагасын чаптырып,
Сарыбашыл койун мууздатып,
Кембагалга уучтатып,
Сарыбашыл уйун талатып,
Жыйылып келип топтолгон,
Жашы-жалаңы, кары-жаш,
Баатыр эрди карашып,
Эки аяктуу жумур баш,
Көргөндүн баары жаратып,
Чолпондой жүзү нурланган,
Чоктой көзү кызарган.
Сүйлөсө сөзү бууланган,
Сүйкүмү артык бир улан,
Тигип койгон өргөөгө,
Алып келип кирээрде,
Алдында басты Көкөйүн,
Кызынын жайын билерге,
Башын салса эшиктен,
Байкуш кызы элейип,
Карап калган селейип,
Тартып койгон сүрөттөй,
Жаны жоктой делейип.
Эшиктен кирип акырын,
Колунан алып жетелеп:
“Жараган экен кызга, - деп,
Жараса эрге болду” – деп,
Жакасын кармап бекемдеп,
Көлдөлөң салып төрүнө,
Ак тубардан көшөгө,
Киргизип кызды ичине,
Ачтырып эшик Көкөйүн,
Баатырды үйгө киргизди,
Конокко берчүү шекер-бал,
Бар керегин бергизди.
“Таластан ичкен туздарын,
Актаганын билсин, - деп,
Эл аягы басылса,
Кирген-чыккан азайса,
Анан кызды көрсүн” – деп,
Көкөй турган кезинде,
Күн бешимде мезгилде,
Асман тиреп өрттөнгөн,
Чаң көрүндү өзөндөн,

Көптүгү кара кумурска,
Жан көрүндү өзөндөн,
Чондугу тоодой дүңкүйгөн,
Дөө көрүндү өзөндөн,
Ат көтөрбөй тер болгон,
Жөө көрүндү өзөндөн,
Калкты бийлеп башкарган,
Хан көрүндү өзөндөн,
Сардар болуп журт билген,
Зал көрүндү өзөндөн,
Айдама кошуун канча миң,
Кол көрүндү өзөндөн.
Чай ичкен бала Чигитей,
Кымыз ичип ала элек,
Суусуну мунун кана элек,
Күр эле кирди ал үйгө,
Күллү баары тебелеп,
Бул эмине шумдук? деп,
Коркконунан кээ бирөө,
Көзүнөн жашы себелеп,
Күпүрлөгөн андан көп,
Медерканды жемелеп,
Медеркан атын укканда,
Мелтиреген кара көк,
Мелтиреп карап турбады,
Эшикти карай бет алып,
Бөлүнө койуп эл качып,
Эпчи жак менен эр жакка,
Эл бөлүндү жол ачып,
Тору аттын жетти жанына,
Төрө жолборс түз басып,
Ыйлап калды торгой кыз,
Аркасынан көз сатып:
“Не болсо да Чигитей,
Жүзүмдү көрүп калсын – деп,
Көзүнө толсом баатырдын,
Көөнүнө мени алсын “ – деп,
Басып Торгой чыгыптыр,
Көпчүлүктү мейли деп.
Ошо кезде канкордун,
Атынын башы бер жакта,
Атка минип каш серпсе,
Көзү кетти кыз жакка.
Торгойдун көрүп караанын,
Токтоосуз атка мингенге,
Өзүнчө болот чоң капа:

“Сырттан болсо ушул кыз,
Сырымды менин билер – деп,
Аз болгондо үч жылда,
Араң мында келем” – деп,
Жаага атчу саадактан,
Сууруп алды бир жебе:
- Бул айылда калсын, - деп,
Унчукпастан эч кимге,
Ыргытып ийди жөнөөрдө,
Элебей элдер калыптыр,
Көкөй көрө салыптыр,
Кыргыйдан мурун Торгой кыз,
Эңип окту алыптыр.
“Баатырдын огу белек, - деп,
Катышым менин керек” – деп,
Аны менен кээри жок,
Эл чуркурап деректеп,
Көйнөгүнүн ичине –
Төшүнө катып жиберет.
Тартчуу боосун кармады,
Мойнуна муну салганы,
Узунбу, кыска өмүрү,
Өлгүнчө уулга арнады,
Көзү көрүп энеси,
Байкап муну калганы:
“Ээ, кудай, шүгүр өзүңө,
Торгой шерге жарады,
Максатка жеткир жараткан,
Жан кылган соң адамды,
Калганда өзүң билесин,
Пайдасы менен залалды.”
Алтын чырай нур бети,
Аттанып бура тартарда,
Күүгүмдөкү устадай,
Көк жашыл тартып көрүндү,
Жалгыз кара бир башы,
Капкайдан келген чоңдорго,
Жалтанбастан өмүлдү,
Жан соогалап кылчайбай,
Бул айылдан бөлүндү.
Бастырсам жалгыз бекер, деп,
Баш бербей тепсеп келер, деп,
Бабасынан бер жакка,
Баарыга маалым кызыл туу.
Көрпөчөнүн бүгүштө,
Бүктөлүү болчу мына бу,

Тартып алды желекти,
 Таанымал элге керекти,
 Найзага темир аштады,
 Айчыгы алтын чоң тууну,
 Ашкере сайып таштады.
 Келаткан аскер токтолду,
 Кең өзөн ичи топ болду,
 Тууну көрүп Медеркан,
 Жүрөгү мунун козголду.
 “Өзөнү кең, жери түз,
 Өчүгүшкөн доңузга -
 Кол салышсам ушуга,
 Өйүз-бүйүз бөксөдө,
 Эркин жаткан элдерге,
 Эмгеги катуу болот го,
 Баш-аламан барсылдак,
 Алай-дүлөй тарсылдак,
 Кагышып жарак карсылдап,
 Кандай заман болот, деп,
 Калың журт турса кан какшап:
 Коктуларда топ болсо,
 Коркуп балдар боздосо,
 Эркин басып бээ саабай,
 Керилген келин, боз улан,
 Жер кемерде жок болсо,
 Менин баатырлыгым бекер!”—деп,
 Жылдырып тууну көтөрүп,
 Ээн жайлоонун айагы,
 Ак шорго түшүп кетем, деп,
 Баатырың элдин камын жеп,
 Болгун аман баарың, деп,
 Бастырмак болгон кезинде,
 Медеркан келди күпүлдөп:
 - Кубулжуган түр сайак,
 Курт-кумурска көп элден,
 Коркпой кандай туу сайат?
 Кутулуп кете албайсың,
 Кууратамын эми мен,
 Былкылдатпай тордодум,
 Куу туйак, сени койбойум!
 Өзүң баатыр, башың жаш,
 Күн көрүш жакты ойлогун.
 Жалгыз кара башыңды,
 Отор, Дербөн, Кыярдан,
 Батай, Катай – булардан,
 Андан кала бергенде,

Андайлардан неченден,
Кеп кутулбас чеченден,
Астынан киши өтпөгөн,
Азым деген кечилден,
Каныңды сурап алайын,
Түбүбүз алаш бирге эле,
Жылкычы башчы кылайын,
Жамандык кылсаң, сен кылдың,
Мен жакшылык кылайын,
Арамдык кылдың, сен кылдың,
Кылгылык кылып койуп сен,
Билмемиш болуп жылмыйдың.
Мен алыска бардым сен үчүн,
Айылыма эми келатсам,
Туу жайасың не үчүн?!
Жутуп ийчү немедей,
Эки көзү чакчайып,
Албаган сакал-муруту,
Кокодой болуп бак жайып,
Айтып турду Медеркан.
Баатырдын уулу эр неме,
Баш булгап жоодон качпаган,
Бала жолборс шер неме,
Сүйлөсө тили так эле,
Сөз билги жайы бар эле:
- Капаланып кайгырып,
Катын-балаң, казактан,
Кайда бардың айрылып?
Урматтуу казак элинди,
Өзгө журтка кар кылып,
Жайнаган колун бул турса,
Калкыңды ага зар кылып,
Басарга калбай бош жери,
Кең дүйнөсүн тар кыл,
Бул кылышың жакшы эмес,
Арамдык кылган мен эмес,
Адал ашка күмөнсүп,
Сен Медеркан, киши эмес!
Айтышкан сөздөн бузулуп,
Ата-баба кубаар сан,
Биз жаза баскан киши эмес,
Тынч алып жатпай үйүнө,
Кыдырдың жердин түбүнө,
Коросонду козгодун,
Козгоп койуп кош болдун,
Ооганды барып ойготтун,

Уйкусун ачып оогандын,
Оголе кыйын шоктондун.
Жедигерге жетипсиң,
Жеткире айтып кетипсиң,
Эми маминтип жүрөсүң,
Кенчин жерден көтөрүп,
Кеп билбеген кечилдин.
Мөңкөтайды кутуртуп,
Таласка таштап кетипсиң.
Кубатай өлдү, кулады,
Коросон коркуп чуулдады,
Кол куушуруп Ырыскан,
Оогандын журту тынч калды.
Темир шааны Шоорук хан,
Эбин таап койуптур,
Шоорук ханды Таласта,
Курман кылып чунагың,
Мууздап аны койуптур,
Мөңкөтайың байлоодо,
Сен барасың, Медеркан,
Айлаң кетип айдоодо.
Кор кылуучу кыргызды,
Кутурган эки арам ит,
Бирине-бириң сойдурам,
Сүйлөшкөнгө тойдурам,
Сен арам санаа кыйалда,
Адалды арам дегенге,
Көкөйдү эне мен кылам,
Кайра барып жандыргын,
Калың элди тил алсаң.
Кымызын чайкап бал ичип,
Өз үйүндө жай жатсаң,
Көтөрүп тууну түшүрүп,
Көбүк кардай ак шордо,
Күүлдөгөн Отордун,
Көөдөндөн канын агызсам.
Эл ичинде урушсам,
Эрдигим менин бей керек,
Элге салып эмгекти,
Эрмин дешим не керек?
Элге эркек уул керек,
Эркек уул туулганда,
Эл болот ойноп эркелеп,
Эли бакса чоңойтуп,
Бел болсо элге эр делет.
Түп атабыз биздики,

Түгөнбөйт атын билдиңби?
Аз эле жылдын астында,
Каңгайлар айдап жүргөндө,
Таманыңа шиш кагып,
Куйканды карыш тилгенде,
Ыштаныңа сийдиңби?
Ким болду белек казакка,
Айбан кул, анда билдиңби?
Касиет, калка бир тууган,
Албан, кызай - эки урук,
Казак андан туулган.
Ороздунун эки уулу,
Сен билбесең, мен билем,
Карылар айткан кеп ушул.
Ороздунун улуу уулу,
Орчондуу Жакып бай болгон,
Туулуп Манас баатыры,
Баш көтөрбөй каапырлар,
Баары буга кар болгон.
Сен казактан Медеркан,
Мен Манастан билип ал.
Таманына шиш кагып,
Тамтаңдатып жүргөндө,
Айрып алып Таласка,
Алып барып тактырсам,
Тузга сийип, чунак ит,
Арамдык ойлоп сен турсаң,
Азыр да кесем башыңды,
Жамандыкка көөн бурсам!
Түбүбүз тууган бир экен,
Ошон үчүн түтө албай,
Кебимди айтып мен турам,
Тил алсаң баргын айлыңа,
Тим эле калбай кайгыга,
Жакшы жаман кеп кылбай,
Ак никелүү зайыбыңа,
Унчукпай болгун кылмышкер,
Жалган күмөн айыбыңа.
Салдырбай чуулган Каңгайга,
Алдынан тосо барайын,
Жайлоодон шорго түшүрүп,
Жайын анан табайын.
Чыгымдар болдуң эр издеп,
Байды издесең аркамдан,
Бастырып анан бараарсың.
Душман көрдүң мени сен,

Атам десем эп келет,
Ага деп сени айтышка,
Ачсам оозум эп келбейт.
Деп Чигитей эп сүйлөйт,
Тозогун тартып Торгойдун,
Туйунар бекен, деп сүйлөйт.
Шумдугу бар ар кимде,
Өткүр шумдук сыйкырды,
Ошол күндө көргүлө.
Урматтуу катын Көкөйдүн,
Кийгени жаргак сары шым,
Төбөгө чачы түйүлүү,
Белине балдак илилүү,
Сайма жаргак кемсели,
Ийнине баса кийилүү,
Кулагын алып үпчүлөп,
Көп кишинин бириндей,
Түк билинбей бул жүрөт,
“Медеркан келип күпүлдөп,
Чигитейге кас кылса,
Өлтүрүп койор жаш бала,
Туйундуруп баатырга,
Кетейин деп бул итти,
Аты менен мен сүйрөп.”
Чылбырына жакындап,
Билгизбей Көкөй туруптур.
Береги торгой жеңендин
Белгисин, кыргыз угуптур.
Эркекче кийим кийинип,
Белине кемер илинип,
Көзүнө сурма¹ тартынып,
Көзүнөн улам жаш чыгып,
Аарчыган болуп сурманы,
Көзүнүн жашы аарчынып,
Адагы келип турду эле.
Артында турат чигиттин² -
Кашкайган сонун жигиттин,
Атайын келген Торгойдун,
Тасмадай бели бүгүлүп,
Тартынбай айткан кебине,
Атасынан түнүлүп,
Араң-араң токтолот,
Келейин деп жүгүрүп.
Жүзүн көрсөм экен, деп,
Кыйа карап каш серпип,
Кыйырынан тиктеп баатырды,

Кылгырып көздөн жаш кетип,
Эл караса жер карап,
Эл карабай калганда.
Эки көзүн айырбай,
Эр жигитти бет карап.
Бир караса көзүнө,
Чигитей бети нурланат,
Бир караса көзүнө,
Алда кандай болгондур,
Асмандын бети бууланат.
Карап турса аныктап,
Жердин бетин көл толкуп,
Келаткансып суу каптап,
Кылт этип кыйал бурулса,
Кетчүдөй көрүнөт,
Кызыл кыйан сел каптап,
Жүрөгү күйүп кызыл чок,
Кыймыл этээр чама жок,
Кара бойу бүт какшап.
Эмне болуп кеттим, деп,
Ачып көзүн ирмесе,
Ак шумкар сындуу сыланган,
Атанын уулу шер турат.
Астыртан өөдө караса,
Төбөдөн ылдый шарылдап,
Борошо жамгыр куйулат,
Кыйалы кетет кырк бөлөк,
Кылымга келчү бар нерсе,
Бири калбай туйулат.
Кой эти бышым ал жерде,
Чигитей менен Медеркан,
Коркутушуп турду эле,
Ал Торгойдун көзүнө,
Так тогуз жыл болду эле,
Тогуз жыл өтүп, күн кетип,
Жыл өткөндө Торгойдун,
Эсине түштү ак этип ,
Жабыша түшүп ачылып,
Тамак айы так этип,
Ак киргендей көрүнөт,
Саамайына жаш жетип.
Айласы кетип Торгойдун,
Ачып көздү жумгунча,
Алтымышка жаш жетип,
Өлөйүн десе жан таттуу,
Кирейин десе жер катуу,

Бастырып кетсе кантем, деп,
Башы мунун бек катты:
“Тийбесем тийбей калайын,
Тиктеп туруп баатырга,
Тилектүү максат канайын.
Титинбей тиги душманга,
Кирип кетсе аралап,
Угармын элден чамалап,
Жаманчылык күн болсо,
Тирүү кантип калайын!”
Азыраак убак Торгойго,
Алты жылдан ашыптыр,
Айагы барып токтобой,
Ар санаага батыптыр,
Аңгычакты Медеркан,
Арыз айтмак болуп Каңгайга,
Аркасын карай тартыптыр.
Кийин тарта берерде,
Кайран Көкөй жетти эле,
Тааныбайт аны Медеркан,
Балаңды көрө кеткин, деп.
Жетелеп жөнөй берди эле.
Селт эте түшүп Чигитей,
Байкап көрсө “жигитти”,
Эркек эмес катындай,
Анык байкап караса,
Энеси болчу асылдай,
Ошон үчүн Чигитей,
Медерканга катылбай,
Оң жагына бурулду,
Оң жакта Торгой турду бу.
Сыпаты башка бир бала,
Сурмасы көзгө урунду.
Сурмалуу көздү көргөндө,
Султандын уулу Чунактын,
Суу агып бойдон жуурулду.
Анык тааный албады,
Айнектей жүзүн бир көрбөй,
Ичинде калды арманы!
Сайган айчык кызыл туу,
Чапчый колго кармады,
Чуу болот деп айылда,
Бастырып жөнөп калганы.
Баатырың мойнун бурганда,
Балакеттүү Торгойго,
Таң агарып күн чалды:

Алты менен тогуз жыл,
Унутулуп ал калды,
Айланасын караса,
Жайнаган кызыл гүл алды,
Жарылып кетчү немедей,
Жүрөгү балкып кубанды,
Бастырганын биле албай,
Балакет Торгой кулады.
Тааныбай казак Торгой, деп,
Жинди болду бой-бой! деп,
Айылдан кийиз алышты,
Төрт бурчунан көтөрүп,
Айылга бара калышты,
Чуркураган үндү угуп,
Туйунуп Көкөй калышы,
Жете барып балага:
- Жинди болгон кишиге,
Тегеректеп турбаңар,
Ай менен күндүн кулагы,
Тийишип казак элинде,
Айлыңда турса душмандар,
Жай-жайына тараңар,
Жан сактоо жагын караңар!
Ырас айтат, Көкөй, деп.
Эли тарап кетиптир.
Бетин ачып шыкаалап,
Баласын байкап караса,
Жан үзүп койгон немедей
Эти муздап кетиптир.
Чамасы кетип, так чарчап,
Чакчелекей ал Көкөй,
Баласынын сандыгын,
Барып ачып карады.
Асылга ороп алты кат,
Салган экен түбүнө,
Жанын огун байагы.
Туйдурбай алып колуна,
Чуркаган бойдон кызына,
Жетип Көкөй барганы.
Жан кишиге шек бербей,
Ок менен бетин сылады.
Мойнуна асып боосунан,
Жүрөгүнө түз койуп,
Туйгузбай бетин жаап койуп,
Билмексен болуп турганы.
Ашыктын оту ар кандай,

Ошол Торгой байкуштан,
Чыгып кеткен жан калбай.
Чай кайнамча турганда,
Салмагы темир даты өттү,
Жалындуу жүрөк чогу өчтү.
Көзүн ачып алайды,
Төрт тарабын карады,
Үйдө жаткан шекилдүү,
Кай кеткенин биле албай,
Дагы кайта кубарды.
Күнү түнгө уланды,
Торгой кайда кеткен? деп,
Медеркан үйдө сурады.
- Ооруп кызың жатат, - деп,
От күйүп ичи атат, - деп,
Көкөй айта салганы,
Жакшы жаман Көкөйгө,
Кеп кылалбай калганы:
- Эмне кесел болду эле?
Качантан бери оору? – деп,
Анык дайнын сурады.
- Кечээ тургай түндө сак,
Мен багып жүрдүм сак сактап,
Бүгүн жинди болуптур,
Дартына дабаа ким табат?
Көрөйүн деп баламды,
Медеркан басып ал барат.
Укмуштуу киши Медеркан,
Маңдайынан сылады,
Билектен тамыр кармады,
Балага тийген кеселди,
Башка кебин салбады.
Ашкере атын таап алды,
Кылмышкер болгон немедей,
Кылчайып артын карады,
Карагандын иши бар,
Артында Көкөй киши бар,
Жаш кезинде Медеркан,
Ээрчип жүрүп Көкөйдү,
Күйүп жүрүп алган ал.
“Башыман өткөн ишим, - деп,
Байкап көрсөм балама,
Башка эмес кесели,
Чигитей окшойт билдим, - деп,
Мурун балам сак болсо,
Эртең менен сак копсо,

Кечээ күнү шашкеде,
Таза туруп жин тийсе,
Улам-улам кубулса,
Ичкен ашын билбесе,
Ашык эмей эмине?
Билейин абдан муну” - деп,
Өзү молдо Медеркан,
“Чигитей” деп кагазга,
Жети жерге чийди эле,
Эзип туруп суу менен,
Тамызып аны оозуна,
Ичирип аны ийди эле,
Алкымдан өтүп болгунча,
Өңүнө кызыл кирди эле.
Медеркан сындуу казактын,
Кызы күйгөн кишиси –
Кездешип жүргөн душманы,
Ичине батпай үшкүрүп,
Медеркандын бушманы,
Ичкен ашын биле албай,
Же өлтүрүп кызын ийе албай.
Же өлүп кетип Медеркан,
Кара жерге кире албай,
Олтурган жерден кобо албай,
Мурун кудай боло албай,
Пейлимен кайра жандым, деп,
Безилдеп ыйлап кан какшап,
Чигитейге баралбай,
Же кетип калгын кайра, деп,
Кычырып келген каркыттап,
Кытай менен моңгулга,
Таңгыт менен манжуга,
Айтып муну баралбай,
Санаасы миң, кыйал көп,
Жатып уйку алалбай,
Өзүнчө оору болуптур,
Күнү-түнү толгунча,
Саргарып өңдөн онуптур.
Элебей кылган иш жаман,
Эндекей кийген тон жаман,
Элинен азып ыраакка,
Ээрчип келген кол жаман.
Капташып калды казакка,
Айрыкчасы Медеркан.
Биригишип “беш жаман”,
Коркутуп кирген түш жаман,

Короодо турса көп душман,
Жалгыз кара бир башын,
Сан миң колго баалаган,
Сайышып турса жаш балбан,
Не кыларын биле албай,
Медеркан башы айланган.
Кармаган бойдон колуна,
Кызыл тууну Чигитей,
Бөксө менен салыптыр,
Чигитейди көргөндө.
Дөрбөн менен Отору,
Батай, Катай – ал төртөө,
Такыр таанып алыптыр,
Кытайдан келген Кыйарга,
Булар айтып барыптыр.
Качкан экен менден, деп,
Ойуна Кыйар алыптыр.
Кытай Кыйар кылыйып,
Күлүп койду мылыйып.
Корккон экен менден, деп,
Кыйалында бул экен.
Батай, Катай – ал экөө,
Кыйардын билди кылыгын.
Качыралы баштан деп,
Чигитейдин сыймыгы,
Буйрук берди калкына:
- Калбай, калмак чубургун!
Батай, Катай – экөө тең,
Чигитейге куугандай,
Аркасынан жөнөдү,
Менден мурун бул алса,
Жаман аттуу болом, деп,
Кыйар кытай жөнөдү,
Дөрбөн, Отор туралбай,
Дүрбөп калбай жөнөдү.
Эн жайлоо бош калды,
Айдама кошуун кол кетип,
Казактын эли кубанды.
Сыйлыгып көбү казактын,
Илени көздөй айланды,
Эбине келсе наары ашып,
Үч каркыра баргалы,
Же болбосо тоо бойлоп,
Капалга кетип калгалы.
Туйгузбай көчүп чоң байдан,
Капалга кетти алты бай,

Алты байдын казак деп,
Капалда бүгүн дагы бар.
Ойго түштү баатырың,
Оолугуп бала Чигитей,
Буулугуп ичин муң алып,
Айлана курчап жоо алып,
Асман тиреп заңкайган,
Үстүндө Алтай тоо алып,
Айагы жагы сыр койук,
Адамы жүргүс чөл алып,
Орто жери Арал көл,
Каз кечпеген көл алып,
Жүрөгү күйүп жалындап,
Кыз торгойдун нуру алып,
Кайратка толду жаш баатыр,
Айлана курчап кол түштү,
Каңгайдан келген беш баатыр,
Күндө кызык урушу,
Бүтпөй күндө күч алып,
Арбып барат жумушу.
Кел бери, деп марашып,
Булар кезенишип турушту.
Күндүзү кезек урушта,
Түндөсү баатыр Чигитей,
Түйшүктү салды бул журтка.
Түндө чырым албады,
Түнүндө чатак салганы,
Күндүзү тыным албады,
Сайышкан бирден балбаны,
Өтүп барат далай күн,
Бешөө келип чогулуп,
Бир баланы албады,
Кезектешип беш каапыр,
Бирден-бирден барбады,
Күндө уруш чуу менен,
Жердин бети чаңдады.
Баш кошкон жерде чогулуп,
Чыгыштан келген беш урук,
Чын эле баатыр экен, деп,
Чигитейди даңдады.
Ортодо Отор оолугуп,
Ойлонуп чочко олтуруп,
Он миң киши кол бөлүп,
Өзүнө кийин туруучу,
Он эки мыкты зор бөлүп,
Туйбасын деп Чигитей,

Бир кишини купуйа,
Түн ичинде узатып,
Медеркан кошо барат, деп,
Таласты көздөй жол берип,
Билбемиш болуп жатыптыр,
Жиберген киши алдыртан,
Медерканга айтыптыр.
Жан кишиге туйдурбай,
Камынып калды Медеркан,
Бармак болуп алыстан,
Койгунуң деп айтпастан.
Эки күндү болжошуп,
Табышмак болду Медеркан,
Чаганчыда жол кошуп.
Угуп Көкөй калганы,
Кандай айла болот деп,
Торгойго жете барганы.
Барса Торгой үйдө жок,
Күндө келсе – күндө жок,
Кайда кеткен Торгой? деп,
Кайгыга Көкөй калганы,
Торгой кыздан, кыргыздар,
Эми азыраак кабар алалы,
Атасы эзип суу берип,
Көзүн ачып жер көрүп,
Ордунан коппой солк этип,
Эки күн жатып көгөрүп,
Караңгыда жөнөдү,
Жылдыздан шуру тагынып,
Башына чүмкөй чапанды,
Калдайта кара жамынып,
Жатарга таппай айланы,
Жаш баатырды сагынып.
Кыраакы өзү укмуштуу,
Бастырган жерден баатырдын,
Атынын изин карады.
Канча күн өткөн арадан,
Бурултпай муну таап алды.
Аттын изин кубалап,
Ар күнү топо дубалап,
Адырды басып аралап,
Кырга чыгып олтурса,
Өргөн иттей сабалап,
Ойдо жатат көп калмак.
Беш жерде калың топ турат,
Жазайыл мылтык, жаа кошо,

Жайнатып төккөн ок турат,
Байкап көрсө белгиси,
Жалындап күйгөн от турат,
Жайы-кышы өчкүсүз,
Жайнаган кызыл чок турат.
Жылантору ат менен,
Кылычта кандуу дат менен,
Кыйкырыгы таш жарып,
Чигитей күндө топ бузат,
Чигитей үнүн укканда,
Жарылып жүрөк кубанат,
Жарк этип көзү ачылып,
Жана кайра тунарат,
Баатырдын үнүн укканда,
Баш көтөрүп суналат,
Угулбай үнү калганда,
Баштагыдан беш бетер,
Күндүн бети тунарат,
Олтурса бир күн талаада,
Бузулду андан кол чубап.
Аңкаарып Торгой карады,
Чубаган элди караса,
Таласты көздөй жол алды.
«Таласка барып эл талап,
Бүлүк салат экен,- деп,
Бейкут жаткан кыргыздар,
Түйшүк тартат экен, - деп,
Канткенде кылам кабарды,
Чигитей укса экен” – деп,
Көп эле акыл ойлонду,
Көөнүндө буга токтолду,
Көмөрүп башка кийгени,
Көл темирге окшоду,
Жеке баатыр эр болду,
Жер жайнаган беш урук,
Талаада калың эл болду,
Талаада жүргөн атын таап,
Телегейи тең болду,
Күүгүм кирип күдүндөп,
Көз байланган кез болду,
Талаадан тапкан сур аты,
Жүгүргөнү тез болду.
Ач кыйкырык сүрөөндө,
Ашкере баатыр баланын,
Алдынан чыгып жол кошту.
Каңгайлап ураан чакырды,

Катуу айгайлап бакырды,
Караңгыда калдаңдап,
Кабылан эрди качырды,
Капташып кирип келгенде,
Жандап өтө берди эле:
- Кетти душман жерине,
Кейишти салат элиңе,
Мен Торгойго кызматкер,
Чигитейге беттешип,
Айтып койгун деди эле!
Бактысына жараша,
Баш-аламан көпчүлүк,
Каптап келди эми эле.
“Тоспосом жолун бекер, - деп,
Толкуган кыйан сел каптап,
Талоонго Талас кетер, - деп,
Талатып ийип Таласты,
Жоо сайышым кандай кеп!”
Тору аттын башын бурганы,
Токтоо кылып турбады,
Чагандыны өрдөдү,
Таң агарган мезгилде,
Жаткан элди көргөнү.
Он эки мыкты зор экен,
Он миң аскер кол экен,
Тосоттоп белден караса,
Кара бойун опчулап,
Медеркан анда турчу экен.
Медеркан көрүп Чигитей,
Тааныбаган болду эле,
Чигитей көрүп Медеркан:
“Ажалым жеткен экен, - деп,
Болупмун акмак бекер, - деп,
Таанылып калсам бул жерден,
Тарпымды таштап талаага,
Башымды кесип кетер, - деп,
Тааныбай мени калды” – деп,
Жолго түштү тепеңдеп,
Медеркан ойго келгенде,
Күндөй бети балкыган,
Көрүндү элес бир жерде.
“Алда кандай элес, - деп,
Андашым аны керек” – деп,
Тиктеп калды Чигитей.
“Жиберген киши мен элем,
Баатырдын уулу Белек, - деп,

Унутуп аны койбогун,
Торгой болор керек” – деп,
Анчалык айтып азыраак,
Кайкыдан кирди кылт берип,
Көрүнүп койуп жылт берип,
Көөнүнө күндө дарт салып,
Көп эле жерде шек берип.
Ачуусу келди баатырдын,
Ачып оозун эстенип,
Качырып кирди каңгайды,
Алдында атка тепсетип,
Баарысы калбай жабылды,
Баатыр эрге кездешип.
Күн бешимге жеткинче,
Он эки баатыр балбандан,
Башын кесип алганы,
Бирөө тирүү калбады,
Бирин-бирге жеткирбей,
Бирден сайып жайлады,
Артындакы он миңди,
Короодо койдой айдады,
Чагандынын ийри жар,
Айдап барып камады,
Абдан дайнын сурады.
Кошо айтышып баатырга,
Корккон калмак чуулдады.
Оторго барбай, көтүң кыс,
Жай-жайыңа кеткин! деп,
Жайнаган элди чубатты,
Өлгөнүн киши билген жок,
Он миңден бирөө кылчайып,
Оторго барып кирген жок.
Бешимде кетти жаш баатыр,
Күүгүмдө келип атты ок,
Күндөкүдөн күчтүүрөөк,
Күндө уруш тынчы жок.
“Бир-бирден чыгып беттешпей,
Бекер элдер өлдү, - деп,
Ажалым жетсе өлдүм, - деп,
Же өлтүрүп келем!” – деп,
Өчөшүп Дөрбөн жөнөдү,
Аттанганын Дөрбөндүн,
Калган элдер көргөнү.
Күбүрөшүп калышты:
“Күндөн Дөрбөн тойуптур,
Жөнөдү деп өлгөлү.”

Көрө салып Чигитей,
Жылмыйып күлүп жиберди:
“Жыргап жаткан немедей,
Бир-бирден келген экен, - деп,
Ачылып багым ченебей!”
Көптүгүнөн апкаарып,
Коркуп койбойт кенедей,
Кыргыз, калмак кектешти,
Чигитей, Дөрбөн беттешти,
Дөрбөн ойлойт ойунда,
Өлтүрбөй кайра кетпести.
Алты курдай беттешип,
Аңтара сайып Дөрбөндү,
Эр Чигитей баш кести.
Таңгыттын элин бакырып,
Баш кишиң кел! деп акырып,
Менмин деп бирөө баралбай,
Баарысы келди жабылып,
Чигитейден кеп угуп,
Өлбөй тирүү кет десе,
Ырыска калды жолугуп,
Манжу менен кытайдан,
Калмакта таңгыт бөлүнүп,
Жанупту карай бет алып,
Чубап жолго салыптыр.
Тээ каңгайда калган таңгытты,
Көчүрүп кийин алыптыр.
Бөлүнүп таңгыт кеткени,
Бөлөгүнө бир-бирден,
Көрүнө ажал жетти эми.
Атым Кыйар менин, деп,
Мыкты болсоң келгин! деп,
Кытайдан келген кызталак,
“Жалгыз кыргыз эл бузуп,
Кошуундун чети кол тарап,
Мына минтип жүргөндө,
Кандай киши жоону алат?”
Ачуусу келип ал Кыйар,
Жарагын койбой бүт алат.
Тойгуза курсак ашын жеп,
Тогуздап темир тон кийип,
Тоодой капыр аттанды,
Кыйар барды өлдү, деп,
Көргөндөрү шаттанды,
Карап туруп кыр жактан,
Торгой байкуш какшанды.

Торгойдун мундуу үнүнө,
Муңканып айткан күүсүнө,
Кубулуп турган түсүнө,
Муз туруштук кылалбай,
Мөңгүлөр агып, кар эрип,
Эңкейип талдар бүгүлдү,
Өөдөлөп өспөй бой керип.
Сайрабай булбул тил катып,
Молдо торгой, сандыгач,
Сүйлөй албай буулукту,
Мурун кудай такшанып,
Күкүктүн баары күдүндөп,
Көк асман бети бүрүлдөп,
Көрүнбөй көзгө күүгүмдөп,
Кээде олтуруп, кээде кооп,
Тели болгон жылкыдай,
Чакчелекей жүгүрөт.
Карап туруп Кыйарды,
Жамандыгы көрүнсө,
Кошо өлсөм экен, деп,
Өлүм жактын камын жеп:
“Көзүм тирүү турганда,
Караанын көрүп турайын,
Боло албай кетип баратса,
Жамандыгын көргүнчө,
Мурун көзүм жумайын,
Бок дүйнөгө байланып,
Жарыкка кантип турайын!”
Жабырды Торгой тартыптыр,
Көзүн ачып караса,
Кыйар менен, Чигитей –
Эр беттешип жатыптыр,
Бирөө каман, бирөө шер,
Тең беттешип жатыптыр,
Бири бөйөн, бири чайан –
Заар беттешип жатыптыр,
Токой күйүп тумандап,
Борошолоп жамгыр жаап,
Каар беттешип жатыптыр,
Алдында минген аттарын,
Кара баткак жуурулуп,
Суудай тери куйулуп,
Тей беттешип жатыптыр.
Кыйар капыр кектенди,
Кыйамина келгенде,
Кыргыздын кыраан баатыры,

Кыйкырып ураан чакырды,
Кый сүбөөдөн бир сайып,
Кытайдын шорун катырды,
Токтоо кылып турбастан,
Башын кести капырды.
Унчукпай турат былк этпей,
Батай, Катай – баатыры.
Калдуубеттин Отору,
Кайдан эми жашынды,
Мурункудан беш бетер,
Каар бетине чачылды.
Ишенген Дөрбөн эр өлүп,
Кошулуп Кыйар дагы өлүп,
Батай, Катай – ал экөө,
Чыгалбай калды деми өлүп,
Качырды Отор капыры,
Карагай найза өңөрүп,
Буту сынып жатканда,
Кулактан Тору ат тартканда,
Жыдыгы чыккан аз заман,
Толгон капыр ал чакта,
Толкуну көлдүн шары өңдүү,
Чондугу төөнүн нары өңдүү,
Салкыны сырттын жели өңдүү,
Ысыгы жайдын күнү өңдүү,
Көргөндүн баарын жадатып,
Күркүрөп чочко жөнөдү.
Отордун келе жатканын,
Көрүп турган Торгойдун,
Көөнү миңге бөлүндү,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Көрбөй өлсөм экен, деп,
Тирүүлүктөн бек жакын,
Көрүп турат өлүмдө.
Колуна кармап окту алды,
Окту алдым деп биле албай,
Жайнаган кызыл чокту алды.
Колдору күйүп бырышты,
Доо кетип билек тарамыш,
Ичин карай тырышты,
Билгени жок торгой кыз,
Мынчалык болгон жумушту,
Колу күйсө шыркырап,
Эми кандай болот, деп,
Беттешип турган бек затка,
Эки көзү чачырап,

Өзүнчө туруп ал жерде,
Төрөөттө кара баскандай,
Азуулары качырап,
Чок өчүп колу калыптыр,
Бул ашырып айткан иш эмес,
Жүрөгү күйүп эт калбай,
Күйгөнү мунун аныктыр.
Ошентип Торгой турганда,
Обу жок Отор чоң капыр,
Күүлөгөнө найза сундуруп,
Күүгүм туман көздөнүп,
Күнүрт сүйлөп тил келбей,
Бурулуп кеткен өңдөнүп,
Жамгырда келген сел өңдүү,
Өркөчтөнүп түрдөнүп,
Ого бетер Торгой кыз,
Жалдырап-жайнап дени өлүп:
“Беттешин көрбөй баатырдын,
Мен кетпедим не өлүп!”
Мелтиреп карап турганда,
Кээ-кээсинде бенденин,
Тилеги жетпейт кудайга,
Капташып Отор кагышты,
Хан Чигитей салышты,
Беттешип Отор кагышты,
Бек Чигитей салышты,
Абалтан бери көп жумуш,
Канча күндөр урушкан,
Болуп өткөн көп жулуш,
Дегеле бирөө окшобойт,
Бүгүнкү кагыш бул уруш.
Өкүрүк менен акырык,
Оң-тескери бакырык,
Отор калмак кыйкырат:
Абдумаалүк, колдо! деп,
Койнунда бутун чакырып,
Найзасы тийсе кара таш,
Кумдай болуп чачылып,
Аркасында тозоңу,
Жөө тумандай жазылып,
Караган жанды жадатып,
Караган бенде таң калат,
Калтаарып баары калышып,
Кагышып чыкты кечкече,
Аппак шордо салышып,
Кайра жанбай артына,

Өчүгүшүп тайышып,
Өлүмдөн башка кеби жок,
Өзөктөн канды жайышып,
Токтолуп калган жери жок,
Чаалыккансып талышып.
Кезеги менен кээри жок,
Кел бери деп айтышкан,
Дегеле кептен бири жок.
Колтуктарын чойушуп,
Койгулашып киргенде,
Чокмордун баары быдырап,
Чабарга чокмор жок болуп,
Бирөө сынса, бирөө жок,
Мурункудан беш бетер,
Дагы эле кирет октолуп.
Бир кезекте кара көк,
Кара бойун безеди,
Канкор Манас баатырдын,
Арбагын бүгүн эстеди:
“Түп атам Манас сен болуп,
Семетей атам эр болуп,
Сейтек өткөн шер болуп,
Кененим өтгү дүйнөдөн,
Периште менен тең болуп.
Сейити өтүп кетиптир,
Күн батыштын жети дөө,
Он төрт жашта тең болуп,
Дөөнүн баары кыйраган,
Арбагы мындан кем болуп.
Асыл атам, бек атам,
Атагы өчпөй келаткан,
Дөө-периге көтөртүп,
Дүйнө бетин чайкаган,
Дөөлөр келип беттешип,
Кутулуп кете албаган,
Арбагың менен колдогун,
А дүйнө кеткен жаш атам!
Чама келип, чарк жетпей,
Бала кезден бер жакка,
Бадырек Отор ит менен,
Басташкансып келатам.
Эки күн болуп баратат,
Эми бир күн урушсам.
Эңкейтип мени жадатат,
Ошондой кийин кыргыздын,
Намысын ким талашат?!”

Кара мүртөс неменин,
Кара көздөн жаш чыгат,
Дагы кирди ал Отор,
Минген атын камчылап,
Беттешип Отор жеткенде,
Периштенин үнүндөй,
Бек ачуу үнү жетти эле,
Белдүүдөн тирүү Күлүстөн,
Үн угузуп өттү эле,
Күлүстөн үнүн угабы,
Күлүстөн үнүн укканда,
Көмөрүлбөй турабы!
Шайы кеткен шалдырап,
Жаш Чигитей чыйралды.
Көргөнү жок үн укту,
Кара бойун чыйратса,
Чигитейден сүр чыкты,
Качырып тийген Отордун,
Каары менен найзасы,
Кара ташка батычу,
Кумдай тозуп жатычу.
Балага келип сайганда,
Сайганын баатыр туйбады,
Отуз барча найзасы,
Каршы-терши кыйрады,
Асманды көздөй зыркырап,
Учуп жатат сынганы .
Былк этпей туруп бергенге,
Бечара Торгой таң калды.
Көзүнүн агып кандуу жаш,
Өлдүбү, тирүү бар бекен,
Дайынын көрө албады,
Арстаның айбат үн берген,
Абасы кайрат күү берген,
Жаш баатыр карап турабы.
Алдында минген тору аты,
Жетилбайдын Жээрде атча,
Жеткилең катуу чуркады.
Баатырдан найза жеткенде,
Тоону талкан жерди бас,
Кургак жерден суу чыгып,
Көл айланып болгон саз,
Отор аттан кулады.
Өчөшкөн бала Чигитей,
Өлүгүн илип найзага,
Так көтөрүп муну алды.

Өйүзү сеңир ак урчук,
Жээн жайлоонун чоң тумшук,
Күүлөп-күүлөп имерди,
Урчукка койуп жиберди,
Урчуктун ташын камдады,
Өчөшкөн калмак Отордун,
Эти турмай сөөгүнүн,
Дегеле дайны калбады.
Отор өлүп кеткенде,
Эки жагын караса,
Маңдайда калың кол да жок,
Топурак учуп, жер чаңдап,
Чачкандай болуп жатыптыр,
Куткарбайын бирин , деп,
Куп кыйамың келди, деп,
Тору атты бура тартыптыр.
Кыйардын эли кытайды,
Отордун эли өзүнчө,
Талап алып жатыптыр,
Карсылдашып эки аскер,
Кагылышып атыптыр,
Каны суудай агыптыр,
Батай, Катай – эки кул,
Кара калмак эл менен,
Непак эле качыптыр.
Отор менен кытайдын,
Колдорун бөлүп айрыды,
Отордун элин тургузду,
Кытайдын элин чуурутту,
Санап санын алганы:
- Сатылып келген сенсин, - деп,
Элиңе айта кеткин, - деп,
Эсен-аман жеткин, - деп,
Жакшы-жаман талаада,
Бир кишиге айтпа кеп.
Улугуңа бар, - деди,
Эмне көргөн-билгенин,
Жашырбай айта сал, -деди,
Каалабайым кан ичпейим,
Киймиң чеч, аттан түш,
Олжо алам дебейим,
Өчөшсө келсин кытайың,
Өткөрөйүн санаттан,
Карматамын дагы эле,
Кылып көнгөн адат ал.
Кытайды калмак козгоду,

Сенин Кыйарың өлүп жок болду,
Кеткиниң, - деп айтканда,
Кырк миң кытай аскери,
Кымылдап баары кош болду.
- Бейбашсың, моңгул, сен, - деди,
Бейбаштыгың ар качан,
Өзүңө пайда бербеди,
Коктукаттын шаарына,
Кошуунуң калбай жүр! – деди.
Чубатып калган колдорун,
Колбутуп айдап алыптыр,
Куруп калган Торгой кыз,
Жээн жайлоодо калыптыр.
Муну мындай таштайлы,
Манастын соңгу урпагы,
Чигитейдин дүйнөдөн,
Өткөнүнөн баштайлы.

ЧИГИТЕЙДИН ДҮЙНӨДӨН ӨТҮШҮ

Айдаган колу алты сан,
Айгайлап баатыр үн салган,
Алды-аркасы боло албай,
Тизилип ондон бараткан,
Алты күнү жүргөндө,
Алдынан чыкты бир атчан.
Келген киши Каратил:
- Ой, кагылайын чырагым,
Каратил агаң мени бил.
Батай, Катай качкалы,
Тобуке өлүп жаткалы,
Отор тилим укпады,
Эми өлүп уктады,
Өзүңө айтып мен келем,
Кулагым менен укканды.
Батай, Катай – балдарым,
Кыргызга көзүн алайтып,
Бармак эмес болучу,
Ээ кылбай айдап кан качкан,
Отор капыр болучу.
Эки-үч сапар бузулду,
Жерин таштап кете албай,
Отордун жайган торуна –
Тузагына түштү бу.
Өзүңдүн бардыр эсинде,
Тобуке өлөр мезгилде,

Мен учурадым өзүңө.
Сатайдын өлүп кеткенин,
Сага кабар мен бердим,
Ак нийетим болбосо,
Бүтүн, балам, не келдим,
Батай менен катайдын,
Күнөөйүн, балам, маа бергин.
Өлгөн атаң Сомбилек,
Дептерин ачып карагын,
Кызмат кылган атаңа,
Жазылуу аты мен бармын,
Өлүп кеткен Сатайды,
Өзүңө айтып мен бардым.
Ошондон бери карата,
Учур келе албадым,
Качып элге барганда,
Батай, Катай ар кылбай,
Алдыңдан утур мен салдым,
Тилкат кылып, мөөр берем,
Тынч жатууга мен бармын.
Кыйалыңда не болсо,
Кыңк этпей таап берели,
Кылымдын баарын тап десең,
Былк этпей таап келели,
Элчилешип сөз байлап,
Элдешсең эби келеби?
Эрегишип эр өлсө,
Деги эле жакшы эмес, - деп,
Кулдан он миң десең да,
Каңгайдын эли берет, - деп,
Кыздан кырк миң десең да,
Көп эмес эби келет, - деп,
Тобурчак, чалыш, аргымак –
Жылкынын нечен түрү бар,
Айры өркөч туйук нар –
Төөдөн чыккан пили бар,
Куру эмес келген тартуу мал,
Үстүндө арткан жүгү бар.
Айтпаганы калбады,
Атайын барган Каратил,
Алда канча карганды.
Жээн жайлоонун тоосунда,
Сыдырымдын коосунда,
Ыйлап турат Каратил,
Кудайын алып оозуна.
- Жүр, Каратил, баскын, - деп,

Мен уктум кебиң айттың, - деп,
Атыңды бура тарткын, - деп,
Илгерилей чапкын, - деп,
Коктукаттын коргонун,
Темир капка ачкын, - деп,
Батай, Катай качпасын,
Менин кебим айткын, - деп,
Айтканды кулдар угабы?
Жолборс изин жазабы?
Жигит сөздөн качабы?
Өчүгүшсө мен менен,
Ойлоп көрсүн ал экөө,
Кимге болот кырылган,
Ушунча элдин убалы?
Каратил угуп баатырдан,
Катуулата бастырган,
Аңдып турган немедей,
Батай, Катай алдынан,
Чыга калды капыстан.
Жалт этип карап Каратил:
- Жан болбой экөөң жерге кир,
Эмне келдиң бул жерге,
Көрсө көөнү болот кир,
Батай, Катай кобурап,
Тайынын айтып божурап:
- Атабыз өлгөн атасыз,
Ата ордуна агасыз,
Элибиз кайра жабылып,
Тынчытпай бизди кырдың, деп,
Качып келдик эми биз,
Өлтүрүп койсоң талаада,
Өзүңүз, ага, билиңиз,
Өлүмдү алган мойунга,
Экөөбүз сизге инибиз,
Отордун уулу он тогуз,
Алды анын чоң болуп,
Аскерин баштап колбушуп,
Киргизбей шаарга биздерди,
Урушуп чыкты жол тосуп.
Кайра качып биз келдик,
Ошолордон коркконсуп,
Кара шаарда жай жаттык,
Камбылда жүрүп мал таптык,
Отордун кебин тыңшабай,
Же козголбой биздер жатпапбыз,
Коктукаттын шаарына,

Бүгүн бир түнөөгө батпапбыз!
Сыр айтышып, муң чечип,
Аңгычакты артынан,
Отордун уулу он тогуз,
Он миң аскер кол менен,
Кубалап келди ал жетип.
Илгери басса Чигитей,
Атка айланса он тогуз,
Батай, Катай турушту,
Маңдайга бүткөн шор болуп,
Аңгычакты Чигитей,
Жете келди ал жерге,
Отуз миң аскер кол болуп,
Арстан эрди көргөндө,
Батай, Катай бүгүлдү,
Кара жандан түңүлдү,
Артынан түшүп жүгүрдү,
Мойунга саадак салышты,
Кылычты чечип алышты,
Кендиргелеп жүгүнүп,
Келин болуп барышты,
Колунан кетип экөөнүн,
Ошол жерде намысы.
Унчуктурбай экөөнү,
Каратил кебин салыптыр,
Көрүнүп турган он тогуз,
Тааныштыра калыптыр.
Отордон калган отуз миң,
Чуркурашып кеп баштап:
- Уруксат бергин биздерге,
Калдыктан бери карата,
Канын төктү каңгайдын,
Отордун уулу он тогуз,
Кебеп кылып эт илип,
Биз кактайлы шиштерге.
Айтып болуп чу койуп,
Аламан аскер жөнөдү,
- Кошулса мейли бириксин,
Кошулбаса кырылсын,
Бирин-бири өлтүрүп,
Булардын жаны тынышсын!
Деп жөн койуп эркине,
Сөз берген жок Чигитей,
Алдынан тоскон беркине.
Каратил койбой каш серпип,
Ал экөөнү эркине,

Атына мине калышы,
Отордун уулу он тогуз,
Ошону көздөй барышты,
Кайдан кылсын байкуштар,
Кара күчкө намысты,
Эки бөлөк топ болуп,
Каңгайдын эли чабышты,
Отордун уулу он тогуз,
Өлтүрүп булар салышты,
Хан Калдыктын саркынды,
Түп тамыры үзүлдү,
Түгөтүп кыргыз бүтүрдү,
Ошондон кийин каңгайдын,
Көбөйүп келет түтүнү,
Ач көзүн элге сатпаган,
Ак калпак кыргыз эли, деп,
Каңгайдын белин ашпаган,
Каратил айткан кебинен,
Бүткүл каңгай кайтпаган,
Кыргызга болгон бүлүктү,
Кара калмак баштаган.
Коктукаттын шаарына,
Козголбой түштү кара көк,
Батай, Катай – ал экөө,
Каратил кары баш болуп,
Айда тууга малы көп,
Алтын күмүш зары көп,
Күң-кул кылып берерге,
Уул-кызы дагы көп.
Боз улан, сулуу кыз албай,
Болушунча пул албай,
Буркутуп айдап мал албай,
Ала берсе арбын мал,
Эсине түшсө ушул эл,
Жамбашынан таш өтүп,
Калат экен жаталбай,
Дүнүйө мүлкүн албады,
Каратилге сөз берип,
Дөрбөн менен Отордун,
Хан көтөрдү ордуна.
Батай, Катай – балдарды,
Катылышпай жүрүүгө,
Канча жылдык кат алды,
Канкордун уулу кабылан,
Кайра тартып аттанды.
Алтайдын жолун баспады,

Көөрүктүн белин ашканы,
Алматы бойлоп түз басып,
Таласка барып жатканы,
Унутуп калбайт жаш жигит,
Оозунан чыгып айтканды.
Медерканды чыкыр, деп,
Эки жигит аттантты,
Баатырдан кабар барыптыр,
Кызыл кан жутуп кайгыдан,
Кыйактай мойну узарып,
Медеркан казак карыптыр,
Аппак болуп сакалы,
Жаш кезинде арыптыр,
Тирүүлүктүн дайны жок,
Коркунучу батпай жүрөккө,
Сүлдөр болуп калыптыр.
Барайын десе Медеркан,
Барган жерде өлөм, деп,
Барбайын десе Медеркан,
Айласын таппай элендеп:
- Торгойду алып тартууга,
Ала барсам белем, - деп,
Көкөйгө салды кеңеш кеп.
Көкөй кеңеш таап берди:
- Сен эле өзүң бар, деди,
Жамандык кылбайт саа, - деди.
Мөңкөтай экөөң тилдешкен,
Жашырбай айткын бар кепти,
Мадыбекке айткының,
Торгой жаткан бир кепти.
Мадыбек уулга угузар,
Уламалап угушар,
Куда болуп келишсе,
Сенин жигит сүйөөр кызың бар,
Энеси бар узатар,
Зулпукан бизге байбиче,
Кыска колу узарар.
Келтирип бер деп кеп кылса,
Намыс кылбай жеткиргин,
Кызыңды алса Чигитей,
Кыйаматка баргынча,
Кем-керчи жок жетилдиң.
Жээн жайлоонун түзүндө,
Кылып кеткен күнөөңдү,
Ошо күнү кечирип,
Козголбой үйдө сен жаттың,

Көп калбаны сен таптың,
Кыйаматта кантээрсин,
Капыр менен мусулман,
Кызыл канын көп чачтың.
Гүрүчү кемчил дечү эле,
Алты атанга гүрүч арт,
Алты куржун зар артын,
Алты киши котчу алгын,
Жети болуп, Медеркан,
Желе-жорто сен баргын,
Мөңкөтайдай сырыңды,
Жашырсаң тирүү эмессин,
Жашырбай айтсаң чыныңды,
Сен күнөөлүү эмессин.
Көкөй айтып узатты,
Көнүлүндө бар кепти.
Аттанган казак элинен,
Жээн жайлоо Алтай жеринен,
Таласка барып Медеркан,
Мадыбектин айлына,
Барып кирди четинен,
Бута атым жакын калганда,
Атынан түшүп жетелеп,
Амандык сурап энтелеп,
Жүрөгү коркуп эрк бербей,
Медерканды көргөндө,
Мүдүрүлүп темтендеп.
Мадыбек кеңир киши эле,
Кир албаган көөнүнө,
Өзү аппак киши эле.
Колун берип көрүшүп,
Эсен-соосун билишип,
Өз үйүнө түшүрбөй,
Көтөргөн үйгө киргизип,
Көөнүндө кири бардыгын,
Ошондой жерде билгизип,
Амандык сурап жатканда,
Мадыбек сөздү тийгизип,
Медерканды коркутуп,
Ыштанына сийгизип:
- Келдинби, Медер ханыбыз?
Эсенби малы жаныңыз?
Амандыгың тиледик,
Ушул турган баарыбыз,
Көбүнчө тилейт амандык,
Мөңкөтай биздин байыбыз.

Соосунбу, Медер ханыбыз?
Турабы эсен барыңыз?
Бар бекен элде аман, деп,
Сурап жүрүп арыдык,
Бизден сени көп сурайт,
Белгилүү Мөңкө чалыбыз.
Алганың Көкөй соо барбы?
Сени менен беттешип,
Чендешер киши жоо барбы?
Бир үйдү бөлгөн экиге,
Сенден билгич эр барбы?
Кегин болсо чыгарып,
Кечирип койгун биз жакты.
Кеби менен Мадыбек,
Сай-сөөгүн мунун сыздатты.
Мөңкөтай бар ал үйдө,
Капташып калды ал экөө,
Караңгы туман бар үйдө.
Билмексен болуп Мөңкөтай,
Келип кетип шыйпактап,
Кеп салган сайын калп эле,
Күлгөн болуп ырсактап.
Анткен менен Мөңкөтай,
Таамай кебин салалбай,
Айылда жыйын, топ болсо,
Түз эле басып баралбай,
Мадыбектин алдына,
Барбай туруп алалбай,
Алапайы куурулуп,
Жүрүчү эле ал мындай.
Медеркан келип түшкөндө,
Көтөргөн үйгө күткөндө,
Мадыбектин кептери,
Сөөгүнөн жаман өткөндө,
Ийилип бели бүжүрөп,
Сийдиги агып бүрүлдөп,
Бүткөн бойу токтобой,
От кеткен чийдей дүрүлдөп,
Айласын таппай сандалып,
Өзүнчө сүйлөп күбүрөп,
Жашыралбай Медеркан,
Баарын айтып жиберет:
- Агасыз бизге, Мадыбек,
Жашырган менен жабылбайт,
Мурунтан элге маалым кеп.
Зулпукан сени жиберди,

Ысык сууга баргын, деп,
Сен келердин алдында,
Кептен улам кеп чыкты,
«Катының Сенин Көкөйдү,
Мадыбектин Чигитей,
Тартып алат бир күн» - деп,
Мөңкөтайдан кеп чыкты.
Суу бойлоп чыгат жал камыш,
Суук сөз кирсе кулакка,
Эрге келет бир намыс,
Эси жоктук кылыпмын,
Ойлобопмун ал кезде,
Өткөн ишти мен таанып,
Мөңкөтай менен Медеркан,
Башка-башка биздерге,
Көкөй далай кеп кылган,
«Актанып катын жатат» деп,
Арамдык нээтке бүтүлдү,
Ошондон бери карата,
Медеркан башка күтүндү.
Түлөөгө элди чакыр, деп,
Түлөөлүк малды таптыр, деп,
Жумшадың бизди, Мадыбек,
Мөңкөтай менен Медеркан,
Экөөбүзгө кетти бек,
Жоготолу муну, деп,
Ошондо бүттү кеңеш кеп.
Мөңкөтай менен тилдешип,
Жер бетин далай кыдырдым,
Убара тартып бокту жеп,
Убара тарткан мен болдум,
Мөңкөтай жатты этти жеп.
Коросон, ооган келди, деп,
Максатым колго тийди, деп,
Катылыптыр Мөңкөтай,
Сийдик ичип, бокту жеп.
Сен карылык кебиң сактапсын,
Кара нээт бузукту,
Билмемиш болуп таштапсың.
Субатай сырын ачыптыр,
Шооруктун канын чачыптыр,
Чайчы бала Мадана,
Падыша болуп жатыптыр,
Каршылык кылып мен сага,
Маминтип шорум катыптыр.
Баштан-айак бар кебин,

Жашырбастан айтыптыр,
Медеркан айтып таштады,
Эки көзүн жаштады,
Экинчи кебин Медеркан,
Эми айта баштады:
- Мен айтамын, Мадыбек,
Илгертен калган бу бир кеп.
«Көйнөктүн кирип жууганда,
Көңүлдө сырды айтканда,
Көөдөндүн чери кетер» - деп,
Айтса-айтпаса карынын,
Бул макалы ырас кеп.
Куру келбедим алдыңа,
Куржунга салган пулум бар,
Ээрчитип келген жанымда,
Алты киши кулум бар,
Алты төөгө арттырган,
Аппак гүрүч данным бар.
Алардын арка жагында,
Айдай кызым дагы бар,
Кызымдын жайын сурасаң,
Бели кындай, бети айдай,
Мактабаймын баламды,
Бенде калбас жактырбай.
Кошуп койсоң баатырга,
Мадыбек ага кеп кылбай,
Жеткирип өзүм берейин,
Сага тойду кылдырбай,
Убара болбой жатпапмын,
Жердин бетин кыдырбай.
Куураган жаным эң таттуу,
Эмгиче келди кыйалбай,
Кантип турам, Мадыбек,
Уйатымды мен жуубай!
Намысын такыр таштады,
Сырын айта баштады,
Жашырган жок баарысын,
Көрүнө ачып таштады.
Унчукпай калып Мадыбек:
- Уктум, Медер, кебиң, - деп,
Бокту жесең сен жедиң,
Сен да алаш уулусуң,
Менде жоктур кегим, - деп,
Өткөн иш өтүп кетиптир,
Болуптур, Медер, мейли,- деп,
Күнөөсүн мунун кечиптир.

Айтарына кеп таппай,
Араң кооп ордуна,
Мөңкөтай коркуп сенделет,
Түз басып чыгып кете албай,
Ары-бери темтеңдеп.
«Кирип жууду Медеркан,
Айтып берди баарын, - деп,
Жашырып жүрүп кеп айтпай,
Жалтанып жүрүп өлдүм, - деп,
Аз элде тагдыр шол белем,
Азабын эми көрдүм» - деп,
Өзүнчө сүйлөп кобурап,
Билинбей тили күңгүрөп,
Араң кетип баратса,
Сүрөтү мунун сүлдүрөп,
Учурап калды Чигитей,
Ач жолборстой күркүрөп.
Көрүп туруп Мөңкөтай,
Көмөлөнүп жыгылды,
Ордуна тура калганда,
Оозуна каны куйулду,
Тик туралбай темтеңдеп,
Бир үйгө барып урунду.
- Тигини кармап суу сеп! – деп,
Чигитей айтып буйурду.
Эки желдет жүгүрүп,
Колтукташып жетелеп,
Үйүнө алып келишти,
Ач эшик! деп энтелеп.
Кулдары эшик ачыптыр,
Карбаластап катыны,
Көлдөлөнүн салыптыр,
Күрмөсө тили сүйлөнбөй,
Мөңкөтай барып жатыптыр,
Угуп калып бул кепти,
Чигитейге Мадыбек,
Билген кебин айтыптыр:
- Оо, Чигитей кулунум,
Баатырдан калган белегим,
Сайаасы салкын терегим,
Атыңды уксам көөнүм кош,
Алатоодой терегим,
Ар бир күндө үч убак,
Амандык тилеп жүрөмүн.
Арка болдуң журтуна,
Кубат болдуң калкыңа,

Капка болдуң айлыңа,
Каршылашып келген жоо,
Баарысы калды кайгыда,
Канча жол келип каңгайлар,
Чыдабады каарыңа,
Жүзүңдү көрүп Мөңкөтай,
Жүрөгү чыкты заарыңа,
Айылда жүргөн кары эле,
Ошондо сүрдү көрсөтүп,
Не карадың сен ага?
Мен айтамын насаат кеп,
Иним эмес сен бала.
«Азаматтын ичине,
Ээр-токумдуу ат батат,
Бир катындын ичине,
Кара баштуу эр батат,
Эсиргенде ким болсо,
Оозуна келген кепти айтат.»
Эсирip сенин багыңа,
Өзүңдүн аман чагыңда,
Бокту жептир азыраак,
Мөңкөтай биздин карыйа,
Не жолуктуң, кулунум,
Курган чалдын алдына?
Ошого кетип баратам,
Көрүп аны кайтууга.
Эр болсоң болгун кеңири,
Эркелетип сыйлагын,
Эркин болсо элинде,
Душмандын атын бастырба,
Сактап күткүн жеринди,
Ойлобогун жамандык,
Кеңири салып пейлинди,
Тууган деген бир кептин,
Түп атагын билдинби?
Бир атадан эки уул,
Бирин-бири өлтүрүп,
Туу кандаптыр бир чакта,
Ошол кебин унутпай,
Айтылып келет бул чакта:
«Учу бирге жазылат,
Түбү бирге кошулат.»
Уучташып душманга,
Канчалык кызмат кылсаң да,
Кыйынчылык күн келсе,
Күлүмсүрөп олтурат.

Жаманчылык күн болсо,
Түбү бирге кошулат,
Түбү тууган болгон соң,
Көзүн жашка толтурат.
«Ыйлашарга өз жакшы,
Сыйлашарга жат жакшы»,
Жарамсыз болсо ушул кеп,
Эмгичекти унутпай,
Не үчүн айтып олтурат.
Аргындан чыккан алты уул,
Бири нойгут бири бул,
Ногой, алчын, алжан деп,
Удаа туулган үч уул.
Жүрөгү түшүп калган бейм,
Учурап калып сен, уулум.
Медеркан айтты бар кебин,
Көңүлүмдөн Кир жуудум,
Адагы алаш уулу эле,
Аны үчүн жойуп таштадым,
Көңүлүмдө бар муну.
Айтып келип олтурат,
Айдай кызым Торгой деп,
Андан калса мал-пулун.
Тиктеп турган Мадыбек,
Терип айтып турган кеп,
Торгойдун аты чыкканда,
Козголбогон Чигитей,
Шамал ыргап, суу тийген,
Чырпык талдай селт этет.
Селт эткенин көрүптүр,
Көңүлү кызда экенин,
Медеркан кары билиптир.
Көөнүндөгү бар кебин,
Чигитей айтып ийиптир:
- Аксакал болуп карыдың,
Аркасы менен уулундун,
Эл-журтуңду арыттың.
Сен берсең кенеш кебинди,
Мен бузбаймын пейлимди,
Маа десең кошо бергиниң,
Ак калпак кыргыз элиңде.
Жетим элем өстүрдүң,
Кеңге салып пейлинди,
Ичкисин өзүң башкаргын,
Эмне болсо элиңди,
Тыш жактан душман жат келсе,

Мен байлаймын белимди,
Чигитей аман бар турса,
Ким бузат сенин кебинди.
Мөңкөтайды карап көр,
Жүрөгү чыгып калганбы,
Оозунан кетип кан калды.
Угуп алып Мадыбек,
Бурулбай басып барганы,
Мадыбек үйгө киргенде,
Бай келди деп эшикке,
Жигиттер айтып ийгенде,
Мөңкөтайдын көөнүнө,
Көп кыйалдар келди эле:
«Эңкейип мени карайт го,
Эсирдин эле, арам, - деп,
Эми каным жайлайт го,
Мен кылганды бул кылып,
Катын-балам талайт го,
Кайран башым тенде жок,
Бир кабатта калат го.»
Санаасы санда, кыйал миң,
Өңү кетти бузулуп,
Өпкөсү калды кысылып.
Мадыбектин артынан,
Медеркан кире барыптыр,
Медеркан кирсе артынан,
Мадыбек кебин салыптыр:
- Иним элең Мөңкөтай,
Сага айтар кебим бар,
Амансыңбы тениң соо,
Кеп сүйлөөргө барбы шай?
Ойлоп билсең болбойбу,
Мен жүргөмүн кек кылбай.
Кегим жогун билбедин,
Карап жүрдүң шек чыкпай,
Кегим жок ичте болгондо,
Сага жүрдүм кеп кылбай.
Медеркан айтты жашырбай,
Ошол жерде мен сага,
Жайыңа койдум асылбай.
Шалдырайсың не мынча,
Коркунучуң эми басылбай?
Мадыбек аман турганда,
Бабалык кылбайт Чигитей,
Башка бала кептенип,
Чалалык кылбайт Чигитей,

Бузулат атам кеби, деп,
Каралык кылбайт Чигитей,
Көөнүндө санаа болбосун,
Оо , Мөңкөтай, кенедей,
Мадыбекти жараткан,
Көөдөнү кең ченебей.
Мөңкөтай көзүн ачкынча,
Медеркан кирди аңгыча,
Медерканды бир карап,
Мелтилдеп көзү жалжылдап,
Баштагыдан беш бетер,
Титиреди калчылдап.
Маңдайынан мончоктоп,
Таноосунан тер чыгат,
Такоолуу болчуу Медеркан,
Тартынбай анда кеп кылат:
- Сен экөөбүз курбалдаш,
Кеп жашырбас чоң сырдаш,
Эчтемеге бышпаган,
Чатакка калды курган баш!
Көөдөнгө айтса сыйбаган,
Кургак жерден сөздү таап,
Ак кишини кара деп,
Арбыттың чырды жалаа жаап.
Ак нийеттүү Мадыбек,
Экөөбүзгө теңелип,
Койгону жок кара жаап.
Чигитей мыкты эр экен,
Балада болсо жолборстун,
Пейли өтө кең экен.
Мадыбекти атам деп,
Эл ичинде билгизсин,
Өткөзүп берген кеп экен.
Экөөбүзгө, Мөңкөтай,
Кылмышкер болуш ылайык,
Кылчаңдап эми тартынбай,
Биздер кызмат кылалык.
Менде Торгой кызым бар,
Чигитей шерге ылайык.
Сен да кошо бир баргын,
Сепсерин алып кызымдын,
Алып келе калалык.
Кургак кепти кылбайлык,
Кызмат кылып турбайлык.
«Эңкейгенге эңкей, - дейт,
Тизең жерге тийгинче,

Ал атандан калган кул эмес.
Какайганга какай, - дейт,
Төбөң көккө жеткинче,
Ал падышанын уулу эмес»,
Карылар айткан ушул кеп,
Оңой-олтоң кеп эмес,
Жашырбасаң сырынды,
Жалганы жок чыныңды,
Мадыбек менен Чигитей,
Кек алчуунун бири эмес.
Тууралап айтса Медеркан,
Ого бетер Мөңкөтай,
«Какшып айтып жатат, - деп,
Акчыланып бу казак,
Жүрөккө канжар батат, - деп,
Менин ошондо шорум катат» - деп,
Ачкан оозун жумалбай,
Айдан ачык тунук сөз,
Ашкере муну угалбай,
Өңгүрөп ыйлап жиберди,
Көзүнүн жашын тыйалбай.
«Карылар кирип чыкпады,
Эмне болуп жатат?» - деп,
Чигитей кирди туралбай.
Чигитейди көргөндө,
Жан берип койду Мөңкөтай,
Мойнун бери буралбай,
Чигитей баатыр шер баштап,
Мадыбек кары эл баштап,
Медеркан казак көз жаштап,
Катыны менен баласы,
Ыйлап калды кан какшап.
Кек кылбады Чигитей,
Сарайын терең каздырды,
Сый-зыйнатын ашырды,
Мөңкөтайдын өлүмүн,
Сылап-сыйпап жашырды.
Жетисин берген кечинде,
Казактан келген Медеркан,
Элин карай бастырды.
Медеркан келди элине,
Жээн жайлоонун жерине,
Карысы менен эстүүсүн,
Калк ичинде кептүүсү,
Ушаланган, сынганга,
Дары чапчуу эптүүсүн,

Жан кишиге ыктуусун,
Кепке жакын шыктуусун,
Кулакка кеби жагымдуу,
Кеп айтууга ыктуусун,
Кычырып келди баарысын,
Тарттырып арак-кымызын,
Жыктырып тайдын семизин,
Кыргыздын пейли кеңдигин,
Кылымда мындай кемдигин,
Кыдыртып жүрүп Медеркан,
Барып кайра келгинче,
Айтып берди бар кебин:
- Эп келеби силерге,
Ал Чигитей баатырга,
Мен Торгойду берейин,
Уккандын баары коштонуп,
Айрыкча Көкөй оштонуп,
Калың журт кабыл алыптыр,
Кызга берчү сепсерин,
Эсептеп катка салыптыр,
Узатабыз кызды, деп,
Камынып казак калыптыр.
Казактар турсун камынып,
Тигип берчүү үйүнө,
Бордогон кийиз жабылып.
Торгойдон кабар алалы,
Баатырдын күйүп отуна,
Тоого кеткен жабыгып.
Медеркан Талас кеткенде,
Көкөй баштап жүз киши,
Адырга чыккан жабылып,
Он сегиз күн издесе,
Араңдан-зорго табылып.
- Беремин сени эрге, - деп,
Барбайсың башка жерге, - деп,
Баш коштурам, кулунум,
Баатыр туулган шерге, - деп.
Таласка атаң кетти, - деп,
Айтып келет кепти, - деп,
Убада кылып кызына,
Күн болжолун белгилеп,
Көкөй айтып болуптур,
Жаткан мурун талаада,
Жүрөгү жара санаада,
Кандай болду баатыр, деп,
Капташкан кара балаага?

Энеси айтып болгунча,
Эси кеткен эндиреп,
Эчтемеке кирбей кулака,
Жыгылчудай сендиреп,
Чигитей атын укканда,
Бериштин кеби чыкканда,
Акактай бети кызарып,
Түйдөктөшүп кирген чач,
Тарабай чачы узарып,
Күлгүн тартып беттери,
Күн тийгендей тунарып,
Жарылып жүрөк кетчүдөй,
Торгойго кирди кубаныч,
Жаңы талдын чырпыгы,
Так ошондой буралып,
Басканы сонун адамдан,
Башкача түрү суналып,
Оолжуй басып теңшелип,
Ооруп эми айыккан,
Оңолгон киши кептенип,
Кудайдын күнү бат өтпөй,
Бир күнү онго теңелип,
Торгой жатчуу үйүндө,
Атасы айтып кеп келип,
Калың казак журтуна,
Калбай бары эп келип,
Үйдүн саны үч болду,
Түндүгүнөн көрсөтүп,
Жыйган жүгү жык толду,
Ашырып айтып ийбесек,
Алтымыш нарга жүк болду.
Санап казак мал бөлдү,
Энчисине сан бөлдү,
Жагданына бул толду,
Салтанаты тул болду,
Арылбаса адамга,
Аркасында шор болду.
Муну мындай койолу,
Таласта жаткан баатырдын,
Айлында бирге бололу.
Медеркан кеткен кечинде,
Ошол күнү бешимде,
Бир белги көзгө көрүндү,
Атадан калган жетимге!
Коргонго барды чалкалап:
«Каңгайдан алган көп мүлүктү,

Капкасын бузуп талкалап,
Чачып таштап койдубу,
Жыйдырайын ыгын таап.»
Ордо баккан кырк жигит,
Опсуз баары тың жигит,
Бойу жагын карабайт,
Акыл-эстүү кыл жигит,
Алдынан тосо барышты,
Олтуручу жерине,
Асылдан килем салышты.
Казына оозун ачыптыр,
Кебелтбей да, бурчалтпай,
Келиштире катыптыр,
Көзү тойуп дүйнөгө,
Чыканактап жаш жолборс,
Бир азыраак жатыптыр.
Торгойдун жүзүн көргөлү,
Жакшыраак уктап алалбай,
Көзү уйкудан катыптыр.
Кирпикке кирпик илинди,
Уктап түшкө киринди:
Киндик кесип кир жууган,
Кеңколдун жайы ичи экен,
Келе жатса жаш бала,
Узун бойлуу ак сакал,
Караны бешче киши экен,
Карабай да, кылчайбай,
Же каткырып күлүп кыйшайбай,
Же ачуусу келип сумсайбай,
Кыйа тарта бергенде,
Кара кашка ат минген,
Кабаттап темир кийинген,
Карыга найза илинген,
Карап каарын көргөндө,
Кара жандан түңүлгөн,
Жүзүн көрүп тааныган,
Атасы келет Сомбилек,
Чигитей коркту каарынан.
«Жүрөсүң канча мында?» - деп,
Билегине кармады.
Учкаштырып артына,
Жөнөп кетип калганы.
Артында бара жатканда,
Ак буура буга кез болду,
Оозунда көбүк жык толду,
Ээ кылбай курган баланы,

Чайнап муну жеп койду,
Учкаштырган Сомбилек,
Көрүнбөй көзгө жок болду!
Чайыттай көзү ачылып,
Жаш Чигитей ойгонду,
Акылы терең түгөнгүр,
Ар санааны ойлонду,
Көргөн түшүн өзүнчө,
Көөнүндө жооруп койгону:
«Алдындакы беш киши –
Ак калпак кыргыз журтуна,
Арка болгон беш киши:
Аксакал Бакай, Каныкей,
Хан Семетей, Күлүстөн,
Айчүрөк энем эмеспи,
Аркасында өз атам,
Учкаштырып мени алды,
Учкаштырып баратса,
Ак буура мени жеп алды,
Оозунан чыккан кебинде:
«Жүрөсүң канча?» деп алды.
Азелде тагдыр шол экен,
Алыс кетсем үч күндө,
Арада калсам бир күндө,
Аларга жете барамбы?
Түштө көрсө буураны,
Жебирейил дечү эле,
Жебирейил көрүндү,
Мойнума алдым өлүмдү!»
Торгой түшүп эсime,
Толгонбойт жигит элине,
Оорубайт ичи жерине,
Сүйгөнү ашык кыз Торгой,
Ошондо түштү пейлине.
Канимет кылып жаш баатыр,
Кабызет менен жөнөдү,
Кайта үйүнө келди эми.
Эшиктен кирсе Зулпукан:
- Эртеден кечке талаада,
Кирбедин үйгө, балам, - деп,
Тамагын койду алдына,
Айабады барынча,
Андан мурун тамакты,
Жээчү эле алынча.
Ээрдине тийди тамагы,
Кере карыш салынып,

Бүркөлө түштү кабагы.
Муңдуу кетчүү Чигитей,
Эсине кызды алганы.
Маңдайында Мадыбек,
Баланын көрүп түрпөтүн,
Баштап ийди түз кебин:
- Ээ, кагылайын ырысым,
Ушу кандай кылышың?
Кабагың бүркөп кашкайбай,
Кай жакта менин кылмышым?
Көңүлүм сенде калбайбы,
Үнүрөйүп турушун,
Көөрүнө айтсаң болбойбу,
Ойунда болсо жумушун,
Баарысын чачам мүлкүмдүн,
Дүнүйөсү курусун!
Мадыбектин кептери,
Кээси кирди кулакка,
Кээси кирбей кулакка,
Аттанчуу бала эмеспи,
Ат жеткис сапар ыраакка.
Табарсыгы кан какшап,
Эр жигиттик белгиден,
Тамчы-тамчы кан агат,
Ошондой кесел тооруса,
Канткенде тирүү жан калат!
Кызыл өңү бузулуп,
Кер сар тартып баратат.
Баарысы кепти таштады,
Башына мамык жаздады,
Зулпукан менен Мадыбек,
Өлүп кете тас калды.
Кийимин чечти жаш арстан,
Үстүнө олпок жамынды,
Өчөшкөн жоого тийчүдөй,
Өрттөй көзү жалындуу.
Онтоо кирди чыдатпай,
Ошондо айткан сөзү бу:
- Ата ордуна асырап,
Ата болдуң, Мадыбек,
Эне ордуна асырап,
Эне болдуң, Зулпукан,
Калса калар Мадыбек,
Сен өлөсүң мени деп.
Кыйбай жаным турамын,
Ак калпак кыргыз элди деп,

Айкөлдөн калган энчиге,
Кеңкол, Талас жерди деп,
Туула электе Көкжалдын,
Түйшүгү журтка угулган,
Калмактын ханы Алооке,
Кыргызда катын бооз болсо,
Кычыртып келип кырдырган.
Дүйнөгө жарык ээ болду,
Ашкере жалгыз эр болду,
Кылымга чыры угулган,
Кытай менен калмакка,
Кылып өттү чуулган,
Кыраан көкжал баатырдан,
Качып кимдер кутулган?
Өзүнчө келип кытайдан,
Кызматкерлер кошулган,
Телегейи тең өткөн,
Теңдештен эки шер өткөн –
Тентектен Сыргак эр өткөн,
Алтымыш уруу алашка,
Айткан кеби деги өткөн,
Аксакал Кошой кары өткөн,
Арстан эрдин тушунда,
Нечен асыл бары өткөн,
Жетим калып Семетей,
Жетилген экен ченебей,
Эки баатыр жанында,
Бүткүл дүйнө кылымды,
Бучкагына теңебей.
Эмгичекти түрү бар,
Кырк чилтендин бириндей,
Кыргызга кызмат кылат дейт,
Кыраан Бакай билинбей.
Кызматы жаккан кыргызга,
Бакай менен Семетей,
Ак сүтүн берген Каныкей,
Батасын берген ушуга,
Өлбөй бирге турушка,
Арстандын сүйгөн эрлери,
Айтууга сонун жумуш да!
Канчородой болуптур,
Канкордун көөнүн бурушса,
Наалат окуйт жер бети,
Ошонун кебин угушса.
Сейтек жетим чоң болду,
Жер бетинде зор болду,

Беттеше албай жер бети,
Жедигер эли жоголду,
Алмамбет уулу Күлүстөн,
Кесилип кечир кор болду,
Ошондо да кыргыздан,
Көөнүн буруп койбоду,
Баатырдын уулу Кененим,
Кыскартып айтып жер жүзү,
Кылайып алы келе албай,
Жалаңгыч сарык дегени.
Кененимдин Сейити,
Ырысына кудурет,
Эп келтирип беришти,
Он төрт менен он бештин,
Ортосунда кара көк,
Кызыл кумдай ысык чөл,
Жети дөөнү жеңиши.
Бойунда калып Кылжыке,
Чыныкеден угуп кеп,
Өмүрү кандай болушун,
Кененимдин билиши.
Талгагына келинге,
Алп каракуш, жолборстун,
Жумурткасын, жүрөгүн,
Таап келип беришти.
Айтканы ырас болуптур,
Асылбача улуусу,
Жыйырма беш жашында,
Койон алп муну сойуптур,
Койон алпты өлтүрүп,
Асылдын сөөгүн өңөрүп,
Кененим кайып болуптур,
Ошол күндөн аттанып,
Бекбача атка конуптур.
Бенде эмес периден,
Күн тийбес көйкап чебинен,
Тең келе албай баарысы,
Бекбачадан жеңилген,
Жайсыз катын уу берип,
Кара жер соруп семирген.
Туулган экен Сомбилек,
Эрдигин мунун эл билет,
Нойгут качып көчүптүр,
Калдуубет мында келет, деп.
Мингени кашка аргымак,
Он алты жашта аттанат,

Толкуган калмак, Ооганды,
Коросонду кошо алат.
Тынымкан сулуу кызды алды,
Сомбилек кызды алышка,
Кытайдын калкы кызганды,
Кысас болуп кылганы,
Каңгай, кытай кысталды.
Каңгайдан тартып шаар алды,
Сатайды улук шайлады,
Ким көтөрбөйт тагдырда,
Калемде кетип калганды,
Жыйырма үчкө чыкканда,
Азырейил жанды алды,
Жыйырма бирге чыгыпмын,
Туудурган атам Сомбилек,
Бүгүн келип мени алды.
Айкын талаа жери кең,
Ак муздан таажы кийинген,
Атагы чыгып дүйнөгө,
Ашкере дайын билинген,
Аркайган Алатоо калды!
Салаа-салаа нечен төр,
Санатын жердин барып көр,
Жети төр, Кеңкол жер калды,
Хан Мамайдан тараган,
Кыргыз деп аты угулган,
Алтымыш уруу атагы,
Ак калпак алаш эл калды,
Алладан жеткен ажалга,
Айла кылар ал барбы?
Кара буура Чаткалда,
Каңгырап күмбөз ээн калды.
Сыр коргон сындуу шаар калды,
Төрт көлгө сайган бак калды,
Түп атабыз Манастан,
Сегиз ата болгунча,
Бузулбай келген так калды.
Бөлөктү койдум, не пайда,
Мөлмүрөп көзү жайнаган,
Сулуу Торгой кыз калды!
Айтып болуп жаш чиркин,
Жалган жайдан аттанды,
Жайнаган кыргыз журтуна,
Арылбаган дарт салды.
Бйлап-сыктап турушту,
Адам Ата, Аба Эне,

Өлгөнүн тирүү көмүчү,
Ошондон калган жумуш бу.
Күн эсебин алышты,
Эртең күнгө жума, деп,
Энтелешип калышты.
Жайын казды чиркиндин,
Күмбөзүнө баатырдын,
Колунан келген зыйнатын,
Айабай кылып жашырды,
Эл өкүрүп келгенде,
Жүрөгү күйүп, ичи ысып,
Чигитейдин дартынан,
Өлүп кетип Зулпукан,
Мадыбекти шаштырды,
Өлгүнчөктү Зулпукан,
Кеп чыкпаган өзүнөн,
Жаш чыкпаган көзүнөн,
Жашы чыкса, сөз чыкса,
Жайылып тышка буу чыкса,
Өлмөк эмес Зулпукан,
Күйүп кетти ичинен!
Балага эне күйүнүп,
Мындай болбойт кишиден.
Не кыларын биле албай,
Жаш Чигитей өлгөндө,
- Медерканга айткын, - деп,
Мадыбек айта салыптыр,
Күйүт менен айткан кеп,
Келгинче элди күйө албай,
Унутуп муну калыптыр,
Айтканда бирөө аттанып,
Желбестен жорго атты алып,
Күндү-күнгө улантып,
Түндү-түнгө улантып,
Эңишке келсе чуратып,
Минген атын дуулантып,
Кара тер басып буулантып,
Казактын барды айлына,
Кабарын угуп калың журт,
Баарысы калды кайгыда.
Тили барбай кысталды,
Кыз Торгойго айтууга,
Бермек болуп жатышкан,
Баатыр эрге тартууга.
Удургуп эли калыптыр,
Серек сулуу кыз Торгой,

Сезип муну алыптыр.
Шыбыр сөзүн элдердин,
Тыңшап укту бар кебин.
“Сүйгөн жардан айрылып,
Сүлдөр болуп жүргүнчө,
Мен да кошо кетейин.
Өлбөй калсам бул бойдон,
Мени кудай урбайбы,
Кыз туруп эрден кур калган,
Кара жүз бейбак эле, деп,
Калгандар шылдың кылбайбы!”
Күн чагылган немедей,
Нурданып бети жалтылдап,
Арак ичип мас болбой,
Токтоно албай калтылдап,
Таштаган шердин жаа огун,
Колуна алды ыгын таап,
Өтүп кетти ааламдан,
Как жүрөккө бир муштап!
Баатырга жетпей арманда,
Кыз Торгой өлдү артынан,
Казагың ыйлап кан какшап.
Бел болгон баатыр жоголду,
Бешене бүткөн шор болду,
Ырысы элдин кырчылды,
Жыйналды элдин кырчыны,
Ачык күнү чүмкөлдү,
Күн жаабай туруп бүркөлдү;
Шыргаландап суу тоңду,
Шыбыргак шамал суук болду,
Көк-жашыл чөптөр кубарды,
Сайрабай куштар муңайды;
Тал-кайың бойун кере албай,
Талаада жыгач уйалды;
Карагай, терек өспөдү,
Какшап калкы өксөдү,
Атактуу Кеңкол жети төр,
Ыраңы кетип өзгөрдү,
Талаанын баары чаңдады,
Канаттуу учпай калганы,
Көлдөрү толкуп чайпалды,
Токтобой Талас чайкалды,
Башы бүтүн, боору эсен,
Ыйлабай киши калбады.
Кары-жашы кайгы жеп:
- Кайран журт ээсиз калды, - деп,

Түгөндү көкжал бүгүн, - деп,
Түгөндүк такыр бир күн, - деп,
Көрүнгөн киши жем кылар,
Курт-кумурска бизди жеп.
Тартынып дүйнө турчу эле,
Таласта кыргыз журту, деп,
Таанылып элге турчу эле,
Муну менен сегизи,
Түптүү Манас уулу, деп,
Бел байлап алаш жүрчү элек...

ЖОМОК СОҢУ

Байыркылар кеп салат:
“Баатыр Манас арбагы,
Узартып айтсак ар жагын,
Кыйамат кайым болгунча,
Кыргызды колдойт” – деп салат;
Карыйалар кеп салат:
“Хан Бакай менен Каныкей,
Эр Семетей, Гүлүстөн,
Тулпар минип, туу кармап,
Өлбөй тирүү дүйнөнү,
Кезип жүрөт” – деп салат;
Абалкылар кеп салат:
“Айдай жеңең Айчүрөк,
Ак куу болуп асманда,
Учуп жүрөт” – деп салат.
Манасчылар кеп айтат:
“Айкөлүм, Бакай кемеңгер,
Алмамбет, Чубак – эки шер,
Өткөзө Сыргак чабендес,
Өлүмдөн коркпос эрендер,
Кызыл тил элден бир башка,
Ыраамдын Ырчы уулу,
Ажыбай сындуу чечендер,
Түшүмө кирет” – деп айтат.
Эзелден элдин макалы:
“Эли сүйгөн эр өлбөйт,
Эр жетилткен эл өлбөйт,
Өлсө дагы арбагын,
Тирүү сыйлап жар салып,
Эли эстеп өлтүрбөйт.”
Биз узакка кетпейли,
Эстейли жана эстейли,
Эл сүйгөн баатыр Манасты,

Эр жараткан алашты,
Олуйа Кошой карыны,
Кабылан Бакай баштаган,
Он төрт хандын барыны,
Кырк кашкага баш болгон,
Аты өчпөс Кыргыз чалыңы;
Алмамбет, Чубак – беренди,
Семетей, Гүлүс – эренди,
Ак байбиче Чыйырды,
Каныкей, Чүрөк энеңди,
Эр Сейтек, Кененди,
Кыз Куйалы балбанды,
Кыз Кылжыке калганды;
Жашында кеткен Сейитти,
Асылбача-Бекбача,
Эгиз туулган шейитти,
Бекбачадан Сомбилек,
(Кызматын кыргыз эл билет)
Сомбилектен Чигитей,
Тукумсуз жанды кейитти,
Эстесек тартып кейишти,
Эт жүрөктү эритти.
Өз уулун жоодой талаган,
Жакыптай какбаш карыны,
(Айтылып келет эмгиче,
Ооздон-оозго тарыхы)
Абыке, Көбөш – арамды,
Алаштан чыккан жаманды,
Канчоро жалгыз бейитти,
Бул төртөөнүн тушунда,
Ак калпак кыргыз кайран журт,
Айабай тартты кейишти.
Элден чыккан эсир, деп,
Курт-кумурска жесин, деп,
Какшыган чөлдө калыптыр,
Канчоронун бейити.
Какбаш Жакып, Канчоро,
Абыке, Көбөш – төртөөнү,
Эргиз оозго албайлы,
Кыйамат кайым болгунча,
Каргайлы, күндө каргайлы,
Аркачан каргыш арнайлы,
Арнайлы каргыш арнайлы!
Кең деңиздей жомокту,
Кемечен кечтим, арыдым,
Кара чачым агарып,

Жетимиш ашып карыдым,
Улуу дастан “Манасты”,
Отуз жыл айттым узартып,
Жаагым качан талыдым?
Унутулуп калбаска,
Урпактарга жайылттым,
Азыраак кыргыз эл эмес,
Ай-ааламга тааныттым.
Ак калпак кыргыз калың эл,
Ак чач болгон байбиче,
Ак сакалдуу карың кел,
Кызкалдактай гүлдөгөн,
Кыз-уулдун бары кел,
Айтып жатып айкөлдү,
Суусадым, келе кымыз бер.
Зарылтпай мени, жеңелер,
Сапты аякка куйуп кел,
Сапты аякты колго алып,
Кыз сулуусу сунуп кел.
Сапты аяк уйул тал болсун,
Кымызың мүрөк бал болсун,
Сапты аяктын чоңдугу,
Көк казанга тең болсун,
Ичиндеки кымызы,
Аз болсо айдың көл болсун,
Кел чогулуп ичели,
Айкөл шерди биз эстеп,
Ичтеки муңду чечели!
Атадан калган керээзди,
Асли унутуп калбайлы.
Жоо келсе жолдон качпайлы,
Жүйөөсүз сүйлөп азбайлы,
Алайып бизге келбесе,
Ат бастырып барбайлы.
Мааникер менен Аккула,
Жаба токуп минели,
Басып душман кол салса,
Баш тартпастан кирели.
Баатырдын жолун жолдойлу,
Ыйык Ата Мекенди,
Манаска окшош коргойлу!

Басмага даяардаган :

ТОКТОБУБУ ЫСАК